

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**FUZÛLÎ'NİN GAZELLERİNİN *ERDEM-DEĞER-EYLEM*
ÇERÇEVESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ahmet ER**

**Danışman
Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ**

HAZİRAN 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Fuzûlî’nin Gazellerinin Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi Açısından İncelenmesi” isimli **“Yüksek Lisans”** tezim tarafımda incelenmiştir. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ahmet ER

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Fuzûlî'nin Gazellerinin *Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi* Açısından İncelenmesi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 180 sayfalık kısmına ilişkin 18/06/2025 tarihinde *IThenticate/Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 5'tir.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 18/06/2025

Danışman: Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ

Öğrenci: Ahmet ER

KILAVUZA UYGUNLUK

“Fuzûlî’nin Gazellerinin *Erdem-Değer-Eylem* Çerçevesi Açısından İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ahmet ER

Danışman

Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ danışmanlığında **Ahmet ER** tarafından hazırlanan “**Fuzûlî’nin Gazellerinin Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi Açısından İncelenmesi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nın Türkçe Eğitimi Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

18/06/2025

JÜRİ:

Danışman	:	Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK	(İmza)
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Ruhi KARA	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2025 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Değerler, toplumun mayası rolünde olan ve bir milletin gelecek kuşaklara emanet olarak bırakacağı en anlamlı hazinedir. Bu hazinenin emin ellerde toplumun yarınına taşınması için değerlere gereken önemi vermemiz gerekmektedir. Millet olarak millî ve manevî değerlerimize sahip çıkıp değerlerimizin muhafaza edilmesi kaçınılmaz bir vatandaşlık görevi olmuştur. Toplum olarak yediden yetmişe herkesin, her koşulda ve her meslekte toplumu bir arada tutan bu emsalsiz hazineye sahip çıkacak bilinçte olması önem arz etmektedir. Unutulmaması gereken bir şey vardır ki; o da bir toplumun kültürel kimliğini kaybetmemesi ancak kendi öz benliğinden süzülen ve kendi kültürel dokusundan beslenen değerlerinin korunmasıyla mümkündür.

Çalışmada Fuzûlî'nin 294 gazeli, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde temellendirilen Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi bağlamında incelenerek yirmi adet değer bu gazellerdeki bulunma sıklığı ve gazellerde ne şekilde ele alındığının tespiti yapılmıştır.

Çalışmamın başından sonuna kadar her bir aşamasında benden yardımlarını asla esirgemeyen, yürütülen sürece değer katan, sabırla tecrübeleri doğrultusunda bana rehberlik eden ve özveriyle bana daima destek olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ'a, çalışma sürecimde beni her zaman destekleyen kıymetli eşime ve varlığıyla bana hep güç katan biricik oğluma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ER, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bana sürekli destek olan danışmanım Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ, jüri üyelerim Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK ve Dr. Öğr. Üyesi Ruhi KARA'ya ve sürekli destek olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ahmet ER

FUZÛLÎ’NİN GAZELLERİNİN *ERDEM-DEĞER-EYLEM ÇERÇEVESİ* AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ahmet ER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2025

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ

ÖZET

Teknolojinin baş döndürücü şekilde gelişip hızlandığı 21. yy’da, toplumların kendi benliklerini ve kültürel mozağini oluşturan millî ve manevi değerlerine sahip çıkmaları önemli bir hâle gelmiştir. Değerlerin, toplumların sinir uçlarına değin eriştirilebilmesi için farklı yolların denenerek etkili materyaller veya metotlar geliştirildiği görülmektedir.

Bu çalışmada Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan (2020)’ın “*Fuzûlî Divânı Şerhi*” çalışmasında yer alan, Fuzûlî’ye ait 294 adet gazelin incelemesi yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, “*Fuzûlî Divânı Şerhi*”nde bulunan Fuzûlî’nin gazellerinde “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*”nin yer alma durumunu tespit etmek ve incelenen gazelerde “adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam” değerlerinin ne şekilde ele alındığı ve değerlerin şiir dilinde yer alma durumlarını ortaya koymaktır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman inceleme tekniği temele alınmış ve içerik analizinden faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Fuzûlî’nin incelenen 294 adet gazeline, toplamda 739 adet değer tespit edilmiş ve ele alınan değerlerden en çok işlenen değer sevgi; hiç ele alınmayan değerlerin ise tasarruf, temizlik, aile bütünlüğü, sağlıklı yaşam ve vatanseverlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eylemler-Değerler-Erdemli İnsan-Fuzûlî

AN ANALYSIS OF FUZÛLÎ'S GAZALS WITHIN THE FRAMEWORK OF VIRTUE-VALUE-ACTION

Ahmet ER

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, June 2025

Supervisor: Associate Prof.Dr. Erdoğan ULUDAĞ

ABSTRACT

In the 21st century, where technology develops and accelerates at a dizzying pace, it has become very important for societies to protect the values that form their own identity and cultural mosaic, and the root values that develop accordingly. It is seen that effective materials or methods are developed by trying different ways to transmit values to the nerve endings of societies.

In this study, Prof. Dr. 294 ghazals belonging to Fuzûlî, included in the book "Fuzûlî Divanı Commentary" by Ali Nihat Tarlan (2020), were examined in terms of root values. The purpose of this provision is to determine the presence of the "Virtue-Value-Action Framework" in Fuzûlî's ghazals in the "Fuzûlî Divan Commentary" and to reveal how the twenty main values of "justice, friendship, honesty, family integrity, patience, respect, love, responsibility, patriotism, helpfulness, freedom, distance, mercy, aesthetics, cleanliness, savings, diligence, modesty, privacy, healthy life" are handled in the ghazals examined and how these values are included in the poetic language. In the study, the document review technique was used as a basis using the qualitative research method and content analysis was used. As a result of the research, it was concluded that a total of 739 values were discussed in 294 of Fuzûlî's ghazals and that the most discussed value was love; the values that were never discussed were savings, cleanliness, family integrity, healthy living and patriotism.

Keywords: Actions-Values-Virtuous Man-Fuzûlî

İÇİNDEKİLER

FUZÛLÎ'NİN GAZELLERİNİN *ERDEM-DEĞER-EYLEM ÇERÇEVESİ* AÇISINDAN İNCELENMESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

1.1. Problem Durumu	6
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	7
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
1.5. Tanımlar	7
1.6. Benzer Araştırmalar	8

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramı	13
--------------------------	----

2.2. Değerler ve Özellikleri.....	14
2.3. Değer-Eğitim İlişkisi.....	15
2.4. Değer-Eylem İlişkisi	16
2.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde Değerlerin Tanımları/Açıklamaları.....	17
2.6. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi-Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli İlişkisi	34
2.6.1. Ontolojik Bütünlük	34
2.6.2. Epistemolojik Bütünlük	34
2.6.3. Zamansal Bütünlük	35
2.6.4. Aksiyolojik Olgunluk.....	35
2.7. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi (Modeli)	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli (Deseni)	39
3.2. Verilerin Toplanması	39
3.3. Verilerin Analizi.....	39

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Adalet Değeriyle İlgili Bulgular.....	41
4.2. Dostluk Değeriyle İlgili Bulgular.....	43
4.3. Dürüstlük Değeriyle İlgili Bulgular	47
4.4. Sorumluluk Değeriyle İlgili Bulgular	50
4.5. Sabır Değeriyle İlgili Bulgular.....	64
4.6. Saygı Değeriyle İlgili Bulgular	77
4.7. Sevgi Değeriyle İlgili Bulgular	85
4.8. Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular	131

4.9. Mütevazılık Değeri ile İlgili Bulgular	136
4.10. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular	139
4.11. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular	141
4.12. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular	147
4.13. Mahremiyet Değeri ile İlgili Bulgular	155
4.14. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular	158
4.15. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular	170
SONUÇ VE ÖNERİLER	175
5.1. Sonuç	175
5.2. Öneriler	179
KAYNAKÇA	181
ÖZ GEÇMİŞ	185

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Adalet Değeri (MEB, 2024, s. 75)	17
Tablo 2.2: Aile Bütünlüğü Değeri (MEB, 2024, s. 76)	18
Tablo 2.3: Çalışkanlık Değeri (MEB, 2024, s. 77)	19
Tablo 2.4: Dostluk Değeri (MEB, 2024, s. 78)	20
Tablo 2.5: Duyarlılık Değeri (MEB, 2024, s. 79)	21
Tablo 2.6: Dürüstlük ve Estetik Değerleri (MEB, 2024, s. 80)	22
Tablo 2.7: Mahremiyet Değeri (MEB, 2024, s. 81)	23
Tablo 2.8: Merhamet ve Mütevazılık Değerleri (MEB, 2024, s. 82)	24
Tablo 2.9: Özgürlük Değeri (MEB, 2024, s. 83)	25
Tablo 2.10: Sabır ve Sağlıklı Yaşam Değerleri (MEB, 2024, s. 84)	26
Tablo 2.11: Saygı Değeri (MEB, 2024, s. 85)	27
Tablo 2.12: Sevgi Değeri (MEB, 2024, s. 86)	28
Tablo 2.13: Sorumluluk Değeri (MEB, 2024, s. 87)	29
Tablo 2.14: Tasarruf Değeri (MEB, 2024, s. 88)	30
Tablo 2.15: Temizlik Değeri (MEB, 2024, s. 89)	31
Tablo 2.16: Vatanseverlik Değeri (MEB, 2024, s. 90)	32
Tablo 2.17: Yardımseverlik Değeri (MEB, 2024, s. 91)	33
Tablo 2.18: Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinin Yapısı	37
Tablo 4.1: Gazellerdeki Toplam Değer Sayısı	173
Tablo 4.2: Gazellerdeki Toplam Değer Sayısının Yüzdelik Oranları	174

GİRİŞ

FUZÛLÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Fuzûlî'nin Hayatı ve Edebî Şahsiyeti

Fuzûlî, edebiyat sahasının üzerinde en çok araştırma yaptığı şairlerden biridir. Bu araştırmalar çoğu kez müphem bir perdenin arkasında kalmıştır. Çünkü Fuzûlî'nin hayatı, tam anlamıyla tatmin edici bir mahiyette bilinmemektedir. Yine de eldeki bilgiler ışığında Fuzûlî'nin 1480 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Şairin doğum yerinin de tam olarak bilindiği söylenemez. Lakin Fuzûlî'nin, *Türkçe Divân'daki* beyanından yola çıkıldığında Irak-ı Arab'da doğduğunu görmekte beraber; Irak-ı Arab'ın hangi şehrinde doğduğu muğlak bir sahadır. Ali Nihat Tarlan, Abdülbaki Gölpınarlı ve Abdülkadir Karahan, Fuzûlî'nin Kerbelâ'da doğduğunu ifade etmektedirler. Şairin adının Mehmet olduğu yönünde görüş birliği mevcuttur. Fuzûlî, şairin takma adı, mahlasıdır. Şairin soyunun Türk olduğu ve Bayat boyundan geldiği konusunda fikir birliği mevcuttur. Fuzûlî'nin tefsir, hikmet, hadis ve hendese konularında eğitimli olduğu bilinmektedir. Şairin eserleri incelendiğinde; Arapça, Farsça ve Türkçe dillerini bildiği görülmektedir. Buradan şairin ciddi bir eğitim aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Lakin aldığı eğitimin boyutu ve kimlerden ne şekilde bu eğitimleri aldığı konusunda net bir bilgi mevcut değildir. Öte yandan Fuzûlî'nin Fazlî adında bir çocuğunun olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Fazlî'nin tarih düşürme, Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde eserler kaleme alma konularında mahir olduğu ifade edilmektedir. Fuzûlî'nin doğduğu yer gibi öldüğü yer konusunda da tam olarak net bir bilgi yoktur. Araştırmacıların şairin, vebadan öldüğü ve 75 yıl kadar yaşadığı konularında görüş birlikleri vardır. Nerede öldüğü bilinmemekle birlikte mezarının Kerbela'da olduğu düşünülmektedir. (Kılınç, 2021, ss. 13-34)

Fuzûlî, şiirlerinde son derece hassastır. Hassasiyetinin kaynağı güzelliklere karşı olan duruşundan gelmektedir. Şair, nihayetinde âşıktır ve yaratılışı ile derin kültürü bir yarış halindedir. Kaleme aldığı eserlerinde ulvî ve İlâhî aşkın ruhta bıraktığı akisleri görmek mümkündür. Şair yapı gereği mütedeyyin bir insandır. İnancı gereği dinin hudutları içinde iffetli bir yaşamın izinde yürümüştür. Eserlerinde masivadan kaçarak İslâmî esaslar temelinde yükselen derin bir tefekküre yönelmiş; lirizmin ve sanatkârane söylemin doruklarında gezinmiştir. Fuzûlî, beşeri güzelliğin insanda bıraktığı geçici

hazzın değil; bilâkis iç âlemin, ideal olanın ve Hakk'ın güzelliğinin ruhta bıraktığı tarifsiz hazinenin peşinde olmuştur. Şair, devrinin âlimleri arasındadır. Edebiyatın en hassas ve en tarifsiz noktalarına değin inebilen parlak, keskin bir zekâyâ sahiptir. Zekâ ve lirizmi bir arada işleyebilen ender şairler arasındadır. Bunu yaparken de öylesine gizlidir ki asırlar bunun farkına varamamış; onu duygularını dile getiren, aşkın pençesinde aşk acısı çeken samimi bir âşık olarak tanımıştır. (Tarlan, 2020, ss. 7-13)

Fuzûlî şiiri insanı yücelten, tarifi kolay olmayan İlâhî bir lütuf olarak görmektedir. Şair, şiir yazma kabiliyetinin herkese bahşedilmeyen bir hazine olduğunu ifade etmektedir. Fuzûlî'nin Türk edebiyat sahasının en büyük isimleri arasına girme sebepleri; ifadesindeki kudret, akıcılık, sadelik ve coşkunluğudur. Eserlerinde kendinden önceki sanatçıların izlerini görmek mümkündür. Bu izler hiçbir surette taklit mahiyetinde değildir. Şair, edebiyat alanında kendisi olmayı başarmış, kendi tarzını en güçlü sesle ortaya koymuştur. Fuzûlî, âlimane ve âşıkane tavrını eserlerinde ön plâna almış; tamamen didaktik olmamak kaydıyla sanatını şahsına münhasır tarzda icra etmiştir. Araştırmacılara göre Fuzûlî, ferdî ve psikolojik davranışları eserlerinde işleyen, ızdırap konusunu kendi ruh derinliğinde anlamlandırıp sanatında konu edinen bir şairdir. Denilebilir ki; divan geleneğinde trajedi dilini oluşturan bir üslubu vardır. Fuzûlî, şiirlerinde karamsarlık temasını had safhada kullanmıştır. Şairin şiirlerinde aşkın ve güzelliğin ön planda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mizacının samimi ve duygusal olduğunu ifade etmek güç değildir. Bu açılardan Fuzûlî'nin din konusunda hassas davrandığını ve şiirlerinde mümin olmanın gereklerini yansıttığını ifade edebiliriz. Fuzûlî'nin aşkı ele alırken evvela dünyevî tarzda ilerlediğini görmekteyiz. Dünyevî aşka vurgu yapan şair buradan hareketle plâtonik aşkın kapısında duraklamaktadır. Ve nihayetinde sûfiyâne aşkın doruklarına gelmektedir. Bu açıdan şairin, aşkı belli merhalelerde ele aldığını görmekteyiz. Sûfiyâne aşkı konu ettiği eserlerinde tasavvufla iç içe geçmiş bir tarzda hareket etmektedir. Onun gayesi vuslatta değil, hasrette kendine yer bulmaktır. (Karahana, 1996, ss. 242-243)

Fuzûlî'nin âşık, âlim ve şair duruşunun yanında bir de ârif kimliğinin olduğunu görmekteyiz. Şair, dünyanın gelip geçiciliğine inanan anlayıştadır ve dünyanın süsüne, güzelliğine tamah etmeyen birisidir. Her ne kadar ârif kimliği ön plândaysa da diğer taraftan rind olduğunu da söylemek mümkündür. Fuzûlî'nin rind olması onun dinin emirlerinden uzaklaştığını göstermez. Bilakis şair, kendi döneminde ahlâki unsurları ön

plâna çıkaran, bunları öven, ahlâki ilkeler olan sabır, alçak gönüllülük, adil olma değerlerini en güçlü şekilde şiirlerinde ele alan bir sanatçıdır. (Kılınç, 2021, s. 39)

Fuzûlî'nin Eserleri

Türkçe Eserleri

Türkçe Dîvân; Bir önsözle başlayan bu eser, şairin şiire duyduğu ilgiyi, şiire nasıl ve ne surette başladığını ifade eden yazılarıyla devam eder. Bunun yanı sıra içinde Fuzûlî'nin aşk ve ızdırap dünyasına ait duygularını dile getirdiği, gazelleri, musammatları, rubâîleri ve kıt'aları da bulunmaktadır (İçten, 2013, s. 21).

Leylâ ve Mecnûn; Mesnevî nazım şekliyle yazılan bu eser, 3096 beyittir. Manzum olarak kaleme alınan eserin, Bağdat valisi Üveys Bey'e sunulduğu bilinmektedir. Eser beşerî bir aşk gibi başlasa da ilerleyen bölümlerinde ilahî aşka evrilmektedir. Eserin başlangıcı üç rubâî ileidir. Bunun yanı sıra eserde münacat, tevhid, kasîde, naat gibi nazım şekilleri de kullanılmıştır (Üstünkaya, 2022, s. 10).

Beng ü Bâde; Yiyecek ve içeceklerin kişileştirilip afyon ile şarabın arasında geçen ve şarabın galibiyetiyle sonlanan bir manzum eserdir. 440 beyitten teşekkül eden bu eser, Şah İsmail'e sunulmuştur. Eserde tevhit, münacaat, naat gibi nazım şekillerinde de yer verilmiştir (Üstünkaya, 2022, s. 10).

Hadîs-i Erbaîn Tercümesi; Farsça'dan Türkçe'ye nakledilen kırk hadisin yer aldığı bu eser, Molla Câmi'nin Hadîs-i Erbaîn adlı eserinde yer alan hadislerin tercümesiyle oluşturulmuştur (Yeşilyurt, 2019, ss. 12-13).

Sohbetü'l-esmâr; Türkçe mesnevi şeklinde 200 beyit olarak kaleme alınan bu eserin, Fuzûlî tarafından yazıldığı tartışmalı bir konudur. Eser, Türkiye'de Emin Abid tarafından tanıtılmıştır (Üstünkaya, 2022, s. 11).

Hadîkatü's-süedâ; Fuzûlî'nin tanınmış mensur bir eseridir. Genellikle şiîlerin muharrem ayında okudukları ve içinde bazı yerlerinde manzum bölümlere yer verilen bir eserdir. İstanbul Anadolu kitaplıklarında bolca nüshaları bulunmaktadır (İçten, 2013, s. 23).

Mektuplar; Şairin bilinen en ünlü mektubu Nişancı Mustafa Çelebi'ye gönderdiği *Şikâyetnâmedir*. Bunun aynı sıra Şehzâde Bâyezid, Ahmed Bey, Ayas Paşa

ve Kadı Alâeddin'e gönderdiği dört mektubu daha bulunmaktadır (Türküm, 2018, s. 160).

Farsça Eserleri

Farsça Dîvân; Hacim olarak Türkçe Dîvân'dan daha büyüktür. Eserin içinde 49 kaside, 410 gazel, 3 musammat (1 terkeb-bend, 1 murabba, 1 müseddes), 46 kıt'a ve 105 rubai bulunmaktadır (Ulaş, 2023, s. 23).

Heft-câm; 327 beyitlik bir mesnevidir. Sâkînâme türünün bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Samancı, 2019, s. 25).

Rind ü Zâhid; Oğul olan Rind ile baba Zâhid arasında geçen hikâyeyi anlatır. Fuzûlî'nin bir nevi dünya görüşünü anlattığı bu eser mistik bir yapıdadır. Eserde toplam 75 rubai, 54 kıta, toplam 18 beyitlik 4 mesnevi, 3 beyit ve 1 mısra yer alır (İçten, 2013, ss. 26-27).

Hüsn ü Aşk (Sıhhat u Maraz); Şairin bu eseri *Rûhnâme* olarak da anılmaktadır. Eser tasavvufi ve alegorik tarzda kaleme alınmıştır. Ruh ve beden birbiriyle devinimi ve ilişkisi anlatılmıştır (Ulaş, 2023, s. 24).

Enîsü'l-Kalb; 134 beyitten teşekkül eden bir kasidedir. Fuzûlî'nin fikirlerini ve dünya görüşünü ortaya koyduğu bu eser Cafer Erkılıç tarafından tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır (Alkan, 2024, s. 10).

Risâle-i Mu'ammeyât; 190 adet Farsça muammayı bünyesinde barındıran bir eserdir (Alkan, 2024, s. 10).

Arapça Eserleri

Arapça Dîvân; Adının her ne kadar Dîvân olduğu söylene de aslında bir dîvân olmayan bu eser 470 beyitten oluşmaktadır. Eserin tek yazmasının Leningrat'ta kütüphanede Fuzûlî Külliyyâtı içerisinde yer aldığı ve buradan hareketle de Hamid Araslı'nın, şairin Arapça şiirlerini bir araya getirip derleyip bastırıldığını görüyoruz (Üstünkaya, 2022, s. 14).

Matlau'l-i'tikâd; Bu eserin varlığından sadece Kâtip Çelebi bahsetmektedir. Arapça mensur mahiyette kaleme alınan bu eserin orijinal adı "Matlau'l-i'tikâd fî ma'rifeti'l-mebde' ve'l-meâd" dir. Eser konu olarak, bilgi almak isteyenlerin

durumundan ve bilgiye ulaşma yollarının neler olduğundan bahsetmektedir (Üstünkaya, 2022, s. 14).

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

Bu bölümde araştırmanın ana problemine değinilerek buna bağlı olarak alt problemler ve araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları üzerinde durulmuş; araştırmaya kaynaklık edecek tanımlara yer verilerek ilgili alanda yapılan çalışmalar sıralanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Fuzûlî'nin gazellerinde “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*”nin yer alma durumu ne şekildedir?

Yukarıdaki problem cümlesinden hareketle aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır:

a.) Fuzûlî'nin gazellerinde “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” nasıl ele alınmıştır?

b.) Fuzûlî'nin gazelleri, “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*”nin hissettirilip iletilmesi açısından hangi durumda yer almaktadır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türk Edebiyatına damga vurmuş, Divan Edebiyatı sahasında ününe ün katmış, şiirlerinde kullandığı mazmunlarla şahsına münhasır bir edebî kimliği uhdesinde bayraklaştıran şair Fuzûlî'nin gazellerinde “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*”nin yer alma durumunu tespit etmektir. Bu model kapsamındaki değerlerin (adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam) Fuzûlî'nin gazellerinde ne şekilde ele alındığını ve şiir dilinde yer alma durumlarını ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Literatür taraması yapıldığında sahada değerler ve kök değerler açısından birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu araştırma önceki yapılan araştırmalara ek olarak ayrıca yepyeni bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Yapılan bu çalışma hem değerler hem de Divan şiirinde Fuzûlî özelinde yapılan ilk araştırma olma özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim 2024 yılında açıklanan “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” ve yenilenen “*Türkçe Dersi Öğretim Programı*” düşünüldüğünde bu çalışma sahadaki en yeni ve en güncel çalışma olma özelliğini de taşımaktadır. Araştırmada bu bağlamlar doğrultusunda, Fuzûlî’nin gazellerinin yepyeni bir solukla değerler açısından farklı bir perspektiften incelenerek “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” adı altında değerleri ne derece yansıttığını ve hangi değeri ne kadar barındırdığını da bizlere göstermesi cihetiyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya kapsam açısından bakıldığında Fuzûlî’nin 294 adet gazeliyle sınırlıdır. Ayrıca gazellerin incelenmesi açısından; “adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam” değerleri temele alınarak bu çalışma yapılmıştır.

1.5. Tanımlar

Kültür: “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin.*” (TDK, 2022).

Eğitim: “*Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme; terbiye.*” (TDK, 2022).

Değer: “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.*” (TDK, 2022).

Erdem: “Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; fazilet.” (TDK, 2022).

Eylem: “Belli bir amaca yönelik olarak olup gerçekleşmiş iş, yapılp gerçekleşmiş hareket veya davranış, kasıtlı kasıtsız her türlü iş; fiil.” (TDK, 2022).

1.6. Benzer Araştırmalar

Değerlerle ilgili literatürde farklı şekillerde çok sayıda çalışma mevcuttur. Yaptığımız literatür taraması sonrasında değerlere ilişkin konumuzla benzerlik gösteren bazı araştırmalar aşağıda sıralanmıştır:

Demir, (2019), “Değerler Eğitimi Açısından Necip Fazıl Kısakürek’e Ait “Çile” Adlı Eserde Kök Değerlerin İncelenmesi” adlı çalışmasında Necip Fazıl Kısakürek’in “Çile” adlı eseri üzerinde durmuş, değerler eğitimi bağlamında duyu ve duygulardan hareketle öğrencilerin dikkatlerini celbederek soyut temelli olan bu değerleri onların belleklerine yerleştirebilmeyi öncemiştir. Öte yandan Necip Fazıl Kısakürek’in “Çile” adlı eserinin değerler eğitimi özelinde eğitim-öğretim sürecinde öğrenmeye ne boyutta katkı yapabileceği üzerinde durmuştur. Bu açıdan 160 adet kök değer tespit etmiştir. Tespiti yapılan kök değerlerin veriliş tarzının daha çok örtük düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Yüce’nin, (2020), “Hamdi Ülker’in Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında kök değerlerden en çok sevgi değerine yer verildiği, hemen ardından yardımseverlik ve saygı kök değerlerinin geldiği buna mukabil en az işlenen kök değerlerin ise dürüstlük ve adalet olduğu tespit edilmiştir. Hamdi Ülker’in incelenen tüm eserleri kök değerler özelinde düşünüldüğünde; “Bana Aşk Anlatır mısın?” en çok sayı ve türde kök değerlere yer verdiği; “Yedi Levin Akşamı” ise en az sayı ve de türde kök değerlere yer verdiği eserler olarak ön plana çıkmaktadır. On ana kök değer bağlamında Hamdi Ülker’in dokuz ayrı öyküsünde tüm kök değerlere yeterli düzeyde yer verildiği, değerler sunulurken anlaşılır düzeyde ve sade olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Polat, (2021), “Sara Gürbüz Özeren’ in Efsanelerinin Kök Değerler Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmasında Sara Gürbüz Özeren’in 10 eserini incelemiştir. İncelediği bu eserlerde kök değerlerin tamamının işlenmiş, ilgili içeriklerin öğrenme boyutuyla düşünüldüğünde öğrencilerin seviyelerine uygun olduğunu, çocuklar

tarafından beğenilerek okunacağını, diğer yönüyle incelenen eserlerin milli ve tarihsel yönünün ağır bastığını ifade edebiliriz. Bunun da milli ve manevi değerleri kök değerlerle harmanlayarak çok daha anlamlı düzeyde öğrencilere verilmesinin kolay olacağını, eserler özelinde bakıldığında kök değerlerin verilmesi aşamasında empatinin temele alınması suretiyle çocukların ayırım yapıp bunları daha kolay edinip özümseyebileceği ve de eserde kök değerlerden en az işlenen değer dostluk, en çok işlenen değer ise sevgi değeri olduğunu tespit etmiştir. İlgili eserde tüm kök değerlere yer verilmiş ve toplamda 265 değer tespiti yapılmıştır.

Yazıcıoğlu, (2022), “Çok Okunan Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasını doküman analiz yöntemiyle ele almış ve “Harry Potter ve Felsefe Taşı, Harry Potter ve Sırlar Odası, Küçük Prens, Dedemin Bakkalı, Abartma Tozu, Çizgili Pijamalı Çocuk, Kiraz Ağacı ile Aramızdaki Mesafe ve Pal Sokağı Çocukları” isimli kitaplar üzerinde çalışmasını şekillendirmiştir. Eserlerde en çok işlenen ve öne çıkarılan kök değer saygı, en az anlatılan ve üzerinde durulan değer ise vatanseverlik olduğunu tespit etmiştir. Kök değerlerin sunuş biçiminin daha çok örtük düzeyde olduğu ve yorumlama gücüyle tespitinin mümkün olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

“H. Salih Zengin’in Eserlerinde Kök Değerler” adlı çalışmada Şahin (2023), “Devekuşları Plan Yapmaz, Masallı Eğitim Seti (10 Kitap), Çok Mavi Hikâyeler, Çok Serin Hikâyeler, Şişkonun Bütün Adamları -1. Dönem-, Şişkonun Bütün Adamları -2. Dönem-” adlı eserleri, kök değerler bakımından incelemiş ve Salih Zengin’in eserlerinin Türkçe Öğretim programıyla uyumlu olduğu, kök değerler açısından zengin olduğu, ders kitaplarında yer alabileceği, en sık kullanılan kök değer sevgi, en sık olan değer ise vatanseverlik olarak sonuçlandığı, ayrıca değerler eğitimi bağlamında ilgili eserlerin nitelikli, verimli düzeyde olduğu kanılarına ulaşmıştır.

Şener, (2007), “Hayriyye-i Nâbî’de Aktarılan Değerler” adlı çalışmasında Nâbî’nin Hayriyye adlı eserini nitel araştırma yöntemiyle doküman analiz tekniği çerçevesinde incelemiştir. İlgili çalışmasında Nâbî’nin Hayriyye eserine dinî, ahlakî ve sosyal değerler bağlamında yönelmiş ve toplam 17 başlık altında değerleri ele almıştır. Eserin hem bu dünya açısından hem de ahiret hayatı cihetinde mesajlarının olduğunu ve asıl hedef grubunusa gençler olduğu sonucuna varmıştır. Hayriyye eserinde şairin ele

aldığı değerlerin dine ve geleneksel anlamdaki kültüre dayandığını ifade etmekte, eserin günümüz sorunlarına ışık tuttuğu sonucuna ulaşmaktadır.

“Lâmi’î Çelebi’nin Salâmân u Absâl Adlı Mesnevisinde Aktarılan Değerler” başlıklı çalışmada Uludağ (2019), Salâmân u Absâl mesnevisindeki değerleri ele alırken eserdeki beyitleri herhangi bir tasnife gitmeden; İslâma ait değerler, ilim, iyilik ve cömertlik, aşk, sevgi, evlat sevgisi, çalışkanlık, adalet, saygı, sorumluluk, dürüstlük, temizlik, merhamet, kanaat (tokgözlülük), misafirperverlik, kötü alışkanlıklardan uzak durmak ve sabırlı olmak başlıkları altında ele almıştır. Mesnevide dinî, ahlakî ve sosyal değerlerin yer aldığı, dine ve geleneksel kültüre değinildiği, şairin topluma lazım olacak olan değerleri belli bir düzen içinde bir dizi sistematiklik çerçevesinde aktardığı sonucuna ulaşmıştır.

Uludağ, (2021), “Eğitim ve Değer Unsurları Bakımından Hüsn ü Aşk Mesnevisi” adlı çalışmada ise; Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk mesnevisini eğitim ve değer başlıkları açısından ayrı ayrı ele alarak incelemiştir. Mesnevideki eğitim unsurlarını alfabetik şekilde: açıklık, anadil, ekonomik olma, farkındalık yaratma ve dikkat çekme, güdüleme, hazırbulunuşluluk, kritik dönem, öğrenciye görelik, rehberlik ve yenileşme; değer unsurlarını ise, “af dilemek ve affetmek, ahlak, azim ve sebat, barışseverlik, belâgat, cesaret, cömertlik, güzellik, hakkaniyet, hatırşinaslık, merhamet, mücadele ve kendini adamak, öz denetim (otokontrol), öz saygı, sabır, samimiyet, sevgi, şükretmek, tefekkür, teslimiyet, tevazu, tokgözlülük, yardımlaşma ve iyilik” başlıkları altında ele almıştır. Hüsn ü Aşk mesnevisi, bünyesinde birçok değeri barındırması açısından özellikle öğrenme ortamlarında okuma faaliyetleri kapsamında öğrencilere tavsiye edilmeli, kültürel birikimin yeni kuşaklara aktarılması konusunda da yararlanılabilecek başucu kaynaklarından olma özelliğine sahipliği sonucuna ulaşmıştır.

Öztürk, (2005), “On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde İşlenen Değerler” adlı çalışmada mesnevide geçen değerleri dört başlık altında değerlendirmiştir: 1- İnanç ve ibadetle ilgili değerler, 2- Tasavvufî değerler, 3- Ahlaki değerler, 4- Sosyal değerler. Herbir ana başlığın altında da farklı değerleri ele alarak analizini gerçekleştirmiştir. İncelediği mesnevide, halkın edebî, kültürel, ahlakî ve sosyal değerlerinin yüceltilerek estetik boyutlu bir bakış açısı kazanması durumlarının olduğu sonucuna varmıştır.

“Süheyl ü Nevbahâr’ın Değerler Eğitimi Bakımından Önemi” adlı çalışmasında değerleri 7 ana ve 23 alt başlık şeklinde inceleyen Kılıç (2016), çalışmasında doküman taraması yöntemi ve verilerin analizi bağlamında betimsel analiz yöntemini uygulamıştır. Mesnevide geçen değerlerin 2003 yılında Tebliğler Dergisinde yayımlanan “Öğrencilerden Beklenen Davranışlar” başlığı altındaki değerlerle uyduğu, topluma örnek bireyi sunma noktasında başat bir eser olduğu sonucuna ulaşmıştır.

“Lutfiyye-i Vehbi’de Aktarılan Değerler” adlı çalışmasında değerleri 16 ana başlık altında inceleyen Kamalak (2016), incelediği değerlerin çocuklar açısından eğitcilik ve öğreticilik amacı taşıdığı sonucundan hareket etmiştir. Eserde değerlerin incelenmesinin asıl çıkış noktasının gelecek nesile yönelik olarak millet olma gayesini aşilayarak bir olabilme ve ortak paydada birleşerek millet olabilme hafızasını daima diri tutma sonucunu öncelemiştir.

Güven, (2014), “Gülistan ve Bostan adlı eserlerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi” adlı çalışmasını değerler sınıflaması içinde betimsel içerik analiziyle ele almıştır. Gülistan ve Bostan adlı eserde toplam 9 değer tespiti yapmış ve en sık rastlanan değer in hoşgörü olduğu buna mukabil ulusal değerlerin yok denecek kadar az işlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Güler, (2015), “Değerler Eğitimi Bakımından Lutfiyye-i Vehbî” adlı çalışmasını Schwartz’ın değer taksonomisini temele alarak gerçekleştirmiştir. Ele aldığı bu çalışmada toplamda 30 değer tespiti yapmıştır. İşlenen değerler içinde en sıklıkta olanları başarı ve yetkin olma değerleridir. Schwartz’ın değer sınıflandırması bünyesinde bulunan hazcılık değerine bu çalışmada ulaşamamıştır. Çalışmada tespit edilen değerlerin asıl gayesinin ılımlı, olumlu ve yetkin/kapasitesi yüksek insan tipinin yetiştirilmesi düzleminde ele almıştır.

Biçer, (2013), “Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi” adlı çalışmasında adil olma, aile birliğine önem verme, hoşgörü, dürüstlük, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik değerlerinin tespitini gerçekleştirmiştir. Ele aldığı çalışmasında 607 adet değer tespiti yapmıştır. En çok

işlenen değerin vatanseverlik olduğunu ve işlenen değerlerin örtük temelli olarak okuyucuya verildiği sonucuna ulaşmıştır.

Işık, (2019), “Klasik Türk Edebiyatında Eğitim Değerlerine Dair Bir İnceleme: Ahbârü’l-İber Mesnevisi Örneği” adlı çalışmasında değerleri 4 başlık altında toplamış, bu değer başlıklarını eğitim değerleri üst başlığı altında ele almıştır. Çalışmada klasik Türk şiirinin mihenk taşı mahiyetinde olan mesnevilerin eğitim değerlerinin benimsetilmesi bağlamında ne derece önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bayram (2015) Divan şiirini değerler eğitimi açısından ele aldığı 3 kitaptan oluşan kıymetli bir çalışma yapmıştır. “*Ebednâme - Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi- Sosyal ve Kültürel Değerler*” (2015) başlıklı ilk kitabında Bayram; değerleri 25 başlık altında ele alarak incelemiştir. Çalışmada yaklaşık olarak 1500 beyit incelemesi yapılmış ve bu beyitlerin analizi gerçekleştirilerek 25 başlık altında değerlerin derinlemesine incelemesi yapılmıştır. Kitapta Divan şiiri geleneğinden beslenen metinlerden günümüze taşınan yüzlerce değerin tespiti gerçekleştirilmiştir.

Bayram, “*Ebednâme - Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi - Dinî ve Ahlâkî Değerler*” (2015) adını taşıyan ikinci kitap çalışmasında değerleri 16 ana başlık altında toplamış ve Divan şiiri geleneğinde mazmun çağrışımlarının değerlerin bünyesinde nasıl akislendiğinin analizini gerçekleştirmiştir.

“*Aşknâme - Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi – Bir Değer Olarak Aşk*” (2015) başlıklı üçüncü kitabında Bayram; aşk algısının 13. yüzyıldan 20. yüzyıla değin edebiyatımıza nasıl yansıdığını, divan şiiri geleneği çerçevesinde aşkla ilintili algıların; “aşk ve muhabbet, âşık, ayrılık, gözyaşı, meşhur âşıklar, kıskançlık, dikensiz gül hatasız kul, âşık ile ma’sûk, ma’sûk(sevgili, güzel), güzele ve güzelliğe karşı ihtiyatlı olmak, vuslat, nezâket ve iltifat, üslûp, edep, âdâp, gerçek sultanlık” başlıklarıyla nasıl ön plâna çıkarıldığını ele almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde değer kavramı, değerlerin özellikleri, değer-egitim ilişkisi, değer-eylem, *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli* 'nde Değerlerin Tanımları ve Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi (modeli)-Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ilişkisi açıklanmıştır.

2.1. Değer Kavramı

Değerler, insanların içsel motivasyonlarını sağlamada, onların ruhsal boyutta gelişip insanî değerleri daha iyi benimseyip sosyal hayatlarına kanalizetme anlamında, kişilerin toplumdaki insanlarla bağ kurması ve toplumsal normlara tutunması noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bireylerin toplumda hareketlerini belirleyen ve onlara insan olabilme bilincini aşıl原因 yegâne hazinelerdir. Değerler toplumsal normlar açısından düşünüldüğünde toplumdaki bireylerle ortak bilinç oluşturmada, sosyal bir varlık olabilmede bireylere yol gösteren, onları geliştirip, yücelten değerler silsilesidir (Arlı, 2022, s. 14).

Değerler, bireylerin yahut toplumların tüm sinir uçlarına sirayet eden, kültürlerini, inançlarını, tutum ya da davranışlarını her şekilde ve şartta tüm boyutlarıyla etkileyen, onları değiştirip dönüştüren yegâne prensipler yumağıdır. İnsanın sahip olduğu değerleri, onun inanç temellerini, kültürel bağlarını, sosyal dokudaki faaliyetlerini ifade eder. Denilebilir ki değerler, insanın ahlaki, sosyal, inançsal ve tüm kültürel boyutlardaki davranışlarının temelidir. Kültürel boyutlarsa temel olarak dil, gelenek-görenekler, tüm sosyal yapı ve bileşenlerinden teşekkül eder. Bu sarmal yapı incelendiğinde değerler, insanların davranışlarının, yaptıkları hamlelerin kökensel bağlarını oluşturarak onların toplum içinde attığı adımları ve geliştirdikleri rol-modellerin ana umdesini bir koza gibi örür. Değerlerin zuhur etmesinde ve arka planında gelenekler, görenekler, ananelerin yadsınamaz şekilde etkileri oldukça fazladır.

Gelenek, görenek ve ananelerimiz yüzyıllar boyunca katmerleşerek günümüze gelmiş, nesillerin kollarında çağlar boyunca yoğrularak bizlere ulaşmış ve toplumun mayasının oluşmasında ve toplumsal birliğin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında değerler gelenek, görenek, ananelerimizden fazlasıyla etkilenmiş ve bu etkilenme sonrasında da insanların davranışlarını, hedeflerini, seçimlerini hatta tüm geleceğini şekillendirme noktasında kilometre taşlarından olmuştur (Altıntaş, 2023, s. 17).

2.2. Değerler ve Özellikleri

Değerler, toplumda bireyin ne yapıp ne yapamayacağını çerçevesini çizen, kişilerin olaylar karşısında hangi tepkiler vereceğini belirleyen yapılardır. Değerlerin niteliklerine bakıldığında;

- ✓ *Öz itibariyle tarihten akıp gelen köklü inançlar silsilesidir.*
- ✓ *Toplumların ve bireylerin olaylar karşısında nasıl davranacağını belirler.*
- ✓ *Bireylerin karar alma ve uygulama aşamasında ön plâna çıkar.*
- ✓ *Kültürle daima iç içedir ve birbirini karşılıklı bir geliştirme içindedir.*
- ✓ *Kişinin etik davranışlar sergilmesini ve ahlaki boyutta daha düzenli adımlar atmasını sağlamaktadır.*
- ✓ *Fertler ancak değerler sayesinde birbirleriyle dayanışma halinde olabilirler.*
- ✓ *Kişilere otokontrol noktasında oldukça yararlıdır.*
- ✓ *Değer kavramı öz itibariyle daha çok duygularla ilgilidir, bilgiye dayalı bir ilintilik söz konusu değildir (Köse, 2022, ss. 9-10) .*

Değerlerin özelliklerine bir başka perspektiften yaklaştığımızda ise;

- ✓ *Öz itibariyle değerler paylaşılabılır, içkinleştirilip benlikte indirgenebilir.*
- ✓ *Süreklilik arz eder ve nesilden nesile birikimli bir mahiyette aktarılır.*
- ✓ *Değerlerin var olma durumu değerlendirildiğinde aktarımı ancak dil yahut da sembollerle olabilir.*
- ✓ *Teşekkül durumlarına bakıldığında değişime kapalılık arz etmez. Değişimden ve gelişimden payını alır.*

- ✓ *Değerler, müstakil manada diğer varlık ve kavramlardan soyutluluk arz eder* (Arslantaş, 2023, s. 8).

2.3. Değer-Eğitim İlişkisi

Eğitim ve değerler, insanların hatta tüm insanlığın şekillendirilip filizlenmesinde, boy atıp serpilip büyüüp yarınlara uzanabilmesinde aynı amaca hizmet noktasında bağları sıkı sıkıya birbirlerine bağlı iki ayrılmaz hazinedir. Gerek eğitim gerekse de değerler, bireylerin kimliklerinin kazanılmasında, onların toplumda yer edinebilmesinde, maddi yahut manevi surette gelişmelerinde büyük pay sahibidir. Eğitimin amaçları özelinde düşünüldüğünde, eğitimin bireylere yönelik surette yaklaşımı; bireylerin muhakeme yetilerinin geliştirilmesi, aklî melekelerinin üst düzeye çıkartılması, irade bağlamında kendini otokontrol çizgide şekillendirmesi ve de duygusal-duyusal minvalde ruh durumunu itidal noktasında yeterli düzeye getirip insanın var olma gayesini bulması noktasındadır. Bu gayelerden sadece birine yahut bir kaçı noktasında mücehhez olmak yeterli olmaz. Eğitim sadece bireyin maddî surette geliştirilmesini önceler. Denebilir ki insanın tüm boyutlarıyla var olması önem arz eder eğitim özelinde. Bu açıdan bakıldığında bireylerin daha çocuk yaşta duygusal-duygusal boyutta edinmesi gereken temel değerleri kişiliğinin yoğrulması noktasında alması elzem tüm kültürel değerleri eğitim kanalıyla edinmesi önem arz eder. Nihayetinde eğitimin gayesi, çocuğa temelde sadece ham bilginin aktarılması süreciyle sınırlı değildir. Bu sürecin her açıdan desteklenerek formal yahut informal boyutta olması, çocuğun her açıdan sahip olması gereken gelenek ve görenekle harmanlanmış ve kültürel mayadan nasibini almış değerlerin kazandırılması kolaylaşacaktır (Bilgen, 2019, s. 9).

Farklı perspektiflerden bakıldığında denilebilir ki; her toplumun ayakta kalabilmesi, varlığını idame ettirip yarınlara sağlıklı şekilde uzanabilmesi açısından kendi iç dinamikleri bulunmaktadır. Bu iç dinamiklerini ne kadar muhkem şekilde inşa edebilirse o toplum o derece güçlü olacak ve yeni kuşaklara daha anlamlı bir gelecek sunacaktır. İşte bu noktada değerler eğitiminin rolü devreye girmekte ve toplumların mayasını oluşturmada medeniyetlere kucak açmaktadır. Toplumların var olma dinamiklerini besleyen değerlerin o topluma kazandırılması bu açıdan anlam bularak medeniyetlerin adım atma noktasında kilit rol üstlenmektedir. Değerler eğitiminin bu

minvalde düşünöldüğünde geniş bir tabanda verilmesi; kazandırılma noktasında okulların yanı sıra tüm kitle iletişim araçları, kitaplar ve de etkinliklerle de desteklenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Öte yandan bireyin ilk gelişim basamağı, eğitiminin ilk desteklenip anlam bulduğu yer, ailedir. Bu açıdan değerler eğitimi özelinde düşünöldüğünde, ailelerin çocuklarının hem akademik yönden gelişmesini desteklemesi hem de onlara toplumun mozaigini oluşturan değerlerini öğretmesi yoluyla desteklemesi, gelecek kuşakların ve onların da toplumu inşa noktasında üstleneceğı rolü perçinleyecektir. Bireyin bir diğer eğitim durağı aileden sonra, okuldur. Okulların da değerler eğitimi vermede ciddi rolleri olduğu bir gerçektir. Lakin burada yapılması elzem olansa değerler eğitiminin akademik boyutlu olmasından ziyade bireylere bunun duyusal-duygusal ve his bağlamında verilebilmesi oldukça değerlidir. Bireyin okuldan sonra üçüncü durağı, sosyal çevredir. Sosyal çevrede değerler eğitimi ve değerlerin kazandırılması daha özerk durumdadır. Kurallar ve sınırlar yoktur. Değerler eğitimi açısından eğer ki ailede ve okulda başarılı bir süreç geçirilmişse sosyal çevre gibi kontrolsüz ortamda dahi çocuklar doğruluktan, dürüstlükten, sevgiden, saygıdan, dürüstlükten taviz vermeyeceklerdir (Aykaç, 2023, s. 31).

2.4. Değer-Eylem İlişkisi

Değerlerin, bireyin dünyasında anlam kazanabilmesi için onların eylemlerle birlikte iç içe geçirilerek bireyde işlenmesine önem verilmelidir. Değerler, yaşandıkça ve hayata entegre edildikçe vücut bulur. Çünkü değerler hayatın tam da kendisidir. Onları gerçek yaşamın çizgisinden ayırmak ve soyutlamak mümkün değildir. Bireyin dünyasında yer edinen her şey değerlerin bireydeki yansımasıdır. Bilinmektedir ki; insan duyguları olan, ruhsal yönü ağır basan, düşünen, irdeleyen, akıl yürütürken her şeyi bir potada süzüp iç derinliğiyle de bunları harmanlayan tarifi zor bir varlıktır.

Değerler, eylemlerle hayat bulduğunda ortaya bir ürün çıkmaktadır. Bu ürün elbette ki erdemlerdir. Erdemler, kişiliğın şekillenip ve bunun sonucunda ortaya çıkan güçlü kişilik abideleridir ki eğitim felsefemiz açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu durum beklenen, istenen doğal bir neticedir.

2.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde Değerlerin Tanımları/Açıklamaları

Tablo 2.1: Adalet Değeri (MEB, 2024, s. 75)

ERDEM		
DEĞER	EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEH
D1 ADALET Hak ve özgürlükleri, eşitliği, etik davranmayı, hakkaniyeti, ön yargısızlığı, şüphesizliği ve liyakati kapsar.	D1.1. Hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak D1.1.1. Her insanın yaşama, eğitim alma, sağlık hizmeti alma hakkı; din ve ırktan bağımsızlığı gibi temel hak ve özgürlükleri sahip olduğunu kabul eder. D1.1.2. Hakları anmanın meşru yollarını bilir. D1.1.3. Ailede, okulda, toplumda hak ve özgürlükleri ile ilgili sorunlara çözüm arar. D1.1.4. Kendi hak ve özgürlüklerini uygun şekilde kullanır. D1.1.5. Hak ve özgürlüklerinden yararlanırken diğer insanların haklarını da savunur. D1.1.6. Toplumsal hayatta kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu bilir. D1.1.7. İnsanları sahip oldukları fiziksel özellik, sosyo-ekonomik düzey, etnik köken, inanç gibi özelliklerine göre ayrımadan tutum ve davranışlarına göre değerlendirir.	- Değer teklifi - Davranış değiştirme - Gözetim yoluyla öğrenme - Değer betimleyiciliği [Açıklama] - Değer analizi/yaklaşım - Ahlaki muhakeme/iklam - Eylem öğrenme - Karakter eğitimi - Tartışma - Soru cevap - Rol oynama - Drama - Örnek olay - Gezici gezim - İşbirlikli öğrenme - Yaparak yaparak öğrenme - Eğitsel oyun - Örnek, film yorumlama - Proje tabanlı öğrenme
	D1.2. Hakkaniyetli davranmak D1.2.1. Toplumsal karar alma süreçlerinde farklı görüşleri dikkate alarak karar alır. D1.2.2. Haklı olmayanı verilecek karar almaz. D1.2.3. Haksızlığın düzeltilmesi konusunda kararlı davranır. D1.2.4. İnsan ilişkilerinde yakınlık, menfaat, ön yargı vs. gözlemeksizin tarafsız davranır. D1.2.5. Görev ve sorumluluklarına kurallara uygun olarak yerine getirir. D1.2.6. Şikâyet farklılıkların haklardan yararlanmaya engel alınması gerektiğini bilir. D1.2.7. Görev, sorumluluk ve ödül paylaşımında adil davranır.	
	D1.3. Öncelik ve dengeli olmak D1.3.1. Aile ve toplum arasındaki dengeli sağlar. D1.3.2. Haksızlık karşısında duygu ve davranışlarını kontrol eder. D1.3.3. İnsan davranışlarını hukuk ve ahlaki açıdan değerlendirir. D1.3.4. Adalet ve eşitlik kavramlarını ayırt eder.	
	D1.4. Liyakate önem vermek D1.4.1. Yeterli göre göre yapılan tercihlerin adil olduğunu fark eder. D1.4.2. Görev paylaşım yaparken kişilerin yeterliliğini dikkate alır. D1.4.3. Yeteneklerine uygun görevleri almada istekli olur. D1.4.4. Karar verme sürecinde ön yargılı olmaktan kaçınır.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **adalet değeri**; hak ve özgürlükleri, eşitlik kavramını tarafsızlık ve itidallığı (ölçülülük) önceleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Adalet; liyakat ve objektiflik temelinde, hak ve hukuku gaye edinen ve özgürlükler noktasında bireyin her daim kendini dengeli şekilde geliştirdiği bir yapıdır.

Tablo 2.2: Aile Bütünlüğü Değeri (MEB, 2024, s. 76)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEM	
D2 AİLE BÜTÜNLÜĞÜ	Aile içi iletişim ve iş birliğini güçlendirmeyi, ailede sorumlulukları yerine getirmeyi, aileyle vakit geçirmeyi; saygı, sevgi ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı kapsar.	D2.1. Aile birliğine önem vermek	D2.1.1. Aile birliğinin sağlanması için karşılıklı saygı, sevgi ve güvenin gerekli olduğunu bilir. D2.1.2. Aile kurumunun önemini benimsenerek dayanışma için çaba gösterir. D2.1.3. Aile bağlarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınır. D2.1.4. Aileye ait olma duygusunu ve aile bağlarını geliştirir. D2.1.5. Aile fertlerinin aile bütünlüğünü korumadaki rolünü açıklar. D2.1.6. Aile içi mahremiyeti korur. D2.1.7. Ülkesinin geleceği için aile ve nüfusun önemini bilir.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlakî muhakeme/bilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru-cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D2.2. Aile içi dayanışma göstermek	D2.2.1. Aile fertlerinin birbirine destek olması gerektiğini fark eder. D2.2.2. Duygu ve düşüncelerini, öğrendiği bilgileri ailesiyle paylaşmaya istekli olur. D2.2.3. Aile üyelerinin sevinç ve özütölerini paylaşır. D2.2.4. Ailede yaşanan problemlere çözüm yolları önerir.	
	D2.3. Aile içi iletişimi güçlendirmek	D2.3.1. Aile ilişkilerine önem verir. D2.3.2. Aile içi etkili iletişimin sağlayacağı yararları fark eder. D2.3.3. Ailece yapılan yemek, piknik, oyun, akraba ziyareti, tatil gibi etkinliklere katılmaya istekli olur. D2.3.4. Saygı ve sevgi temelli bir iletişimin aile huzuruna katkıda bulunacağını savunur. D2.3.5. Aileyi güçlendiren kararlarla tüm aile fertlerinin görüşlerini almaya önem verir. D2.3.6. Aile bağlarını güçlendirmek için mizahi bir araç olarak kullanır. D2.3.7. Anne, baba ve aile büyüklğine hürmet gösterir. D2.3.8. Karar alırken ailesiyle tartışır eder.		
	D2.4. Aile içi sorumlulukları yerine getirmek	D2.4.1. Aile içinde iş birliği yapmanın önemini fark eder. D2.4.2. Aile içi görevleri yerine getirmenin önemini fark eder. D2.4.3. Aile içindeki görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde ve zamanında yapar.		

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **aile bütünlüğü değeri**, aile içinde bireylerin güçlü bir iletişim ağı kurdukları, birbirleriyle dayanışma içinde oldukları, aileyi bir arada tutacak temel değerleri benimsedikleri ve aile içinde herkesin sorumluluklarını yerine getirdiği bir döngüyü ifade etmektedir. Bu döngüde temel amaç, toplumun çekirdeği olan aileyi daima ayakta tutmak ve geleceğe taşıma noktasında onu her daim güçlü kılmaktır.

Tablo 2.3: Çalışkanlık Değeri (MEB, 2024, s. 77)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEM	
D3 ÇALIŞKANLIK	Disiplinli, planlı ve istikrarlı olmayı; bilimselliğe önem vermeyi, iç motivasyon ve öz denetim sahibi olmayı, hayat boyu öğrenmeyi, görev ve sorumluluk üstlenmeyi kapsar.	D3.1. Azimli olmak	- D3.1.1. Hırs ve azim arasındaki farkı ayırt eder. - D3.1.2. Gayretli olmanın hedeflere ulaşma üzerindeki etkisini fark eder. - D3.1.3. Disiplinli ve istikrarlı çalışma alışkanlıkları geliştirir. - D3.1.4. Zorlukları aşmak için gayret gösterir. - D3.1.5. İçsel motivasyon yollarını (ilgi, merak, gelişim, özerklik, keşif) geliştirir. - D3.1.6. İstek ve motivasyonunu artıracak amaçlar belirler. - D3.1.7. Yeniliği ve başarısızlıklarında tekrar deneme gücünü kendinde bulur.	- Değer talkini - Davranış değiştirme - Gözlem yoluyla öğrenme
		D3.2. Planlı olmak	- D3.2.1. Düzenli çalışmanın başarı üzerindeki etkisini fark eder. - D3.2.2. Açık ve ulaşılabilir hedefler belirler. - D3.2.3. Görev ve sorumlulukları yerine getirmek için etkili bir yol haritası çizer. - D3.2.4. Hedeflere ulaşmak için hazırladığı planı uygular. - D3.2.5. Zamanı etkili bir şekilde yönetir. - D3.2.6. Hedef ve planları gerektiğinde yeniden düzenler.	- Değer belirginleştirme (Açıklama) - Değer analizi yaklaşımı - Ahlaki muhakeme/kilem - Eylem öğrenme - Karakter eğitimi - Tartışma - Soru cevap
		D3.3. Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak	- D3.3.1. Bilimsel gelişim için merak duygusunu kullanarak takip etmesi gerektiğini fark eder. - D3.3.2. Doğru ve güvenilir bilgiyi ayırt eder. - D3.3.3. Güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilir. - D3.3.4. Edindiği bilgileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirir. - D3.3.5. Yaratıcılığını geliştirecek faaliyetlere katılır. - D3.3.6. Çeşitli fikir, argüman ve yeni bilgilere açık olur. - D3.3.7. Ödev ve sorumluluklarını akademik dürüstüğe uygun şekilde yerine getirir. - D3.3.8. Bilim, sanayi ve teknoloji alanındaki güncel gelişmeleri takip eder.	- Rol oynama - Drama - Örnek olay - Gezi gözlem - İş birliği öğrenme - Yaparak yaşayarak öğrenme - Eğitsel oyun - Görsel, film yorumlama
		D3.4. Çalışmalarda aktif rol almak	- D3.4.1. Grupla çalışma becerisi sergiler. - D3.4.2. Sosyal sorumluluk ve toplum hizmeti çalışmalarında aktif görev alır. - D3.4.3. Kendine uygun görevleri almaya istekli olur. - D3.4.4. Kişisel ve grup içi etkinliklerde sorumluluklarını yerine getirir.	Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **çalışkanlık değeri**; bilim ve fene önem vermeyi, her daim istikrarlı bir şekilde adımlar atmayı, hayat boyu bıkmadan-usanmadan öğrenme arzusunu, görev ve sorumluluklarının bilincinde olmayı, iç motivasyonu sağlayarak sorgulamayı, çalışmalarda aktif rol almayı, planlı hareket etmeyi, kararlı ve azim olmayı, güvenilir bilgiye ulaşabilmeyi, yaratıcılığı geliştirmeyi ifade etmektedir.

Tablo 2.4: Dostluk Değeri (MEB, 2024, s. 78)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D4 DOSTLUK	Sosyal ilişkilerde duyarlılık göstermeyi; dayanışma içinde olmayı; etkili iletişimle sevgi, saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı; nitelikli vakit geçirmeyi ve evrensel bağ kurmayı kapsar.	D4.1. Arkadaşlarına destek olmak	D4.1.1. İyi ve kötü zamanlarında arkadaşlarına destek olur. D4.1.2. Arkadaşlarının sorunlarını çözmek için çaba gösterir. D4.1.3. Ortak hedeflere ulaşmak için arkadaşlarıyla dayanışma içinde olur. D4.1.4. İhtiyaç duyduğunda arkadaşlarından yardım ister. D4.1.5. Arkadaşlarının bireysel gelişimini ve hedeflerini destekler. D4.1.6. Arkadaşlarını iyiliğe teşvik ederek onları kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışır.	• Değer teklifi • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlak muhakeme/iklem
		D4.2. Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak	D4.2.1. Arkadaşlarını etkin bir şekilde dinler. D4.2.2. Arkadaşlarıyla duygu ve düşüncelerini paylaşır. D4.2.3. Arkadaşlarının duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışır. D4.2.4. Arkadaşlarına karşı nazik davranır.	• Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama
		D4.3. Güvene dayalı ilişkiler kurmak	D4.3.1. Arkadaşlarının özel bilgi ve durumlarını başkalarıyla paylaşmaz. D4.3.2. Arkadaşlarına verdiği sözleri yerine getirir. D4.3.3. Dürüst ve samimi davranışlar sergiler. D4.3.4. Değerlerinden ödün vermez. D4.3.5. Arkadaşının hakkını onun bulunmadığı ortamlarda da savunur.	• Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun
		D4.4. Arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmeyi önemsemek	D4.4.1. Arkadaşlarıyla vakit geçirmekten keyif alır. D4.4.2. Arkadaşlarıyla kaliteli zaman geçirir. D4.4.3. Arkadaşlarının düzenlediği sosyal etkinliklere katılmaya istekli olur. D4.4.4. Arkadaşlarının fikir ve görüşlerine değer verir. D4.4.5. Arkadaşlarının kişisel alan ve sınırlarını korumaya özen gösterir. D4.4.6. Arkadaşlarının farklılıklarını kabul eder. D4.4.7. Arkadaşlarının olumlu yönlerini örnek alır.	• Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D4.5. Farklı kültürlerle bağ kurmak	D4.5.1. Ülkeler arası yardımlaşmanın dostluğun gelişmesine katkıda bulunduğunu bilir. D4.5.2. Dünya barışının dostça ilişkiler kurma ve uzlaşma yoluyla tesisi edilebileceğini bilir. D4.5.3. Komşu ülkelerle barış içinde yaşamının önemini fark eder. D4.5.4. Uluslararası projelere katılarak ülkeler arası ilişkileri güçlendirir. D4.5.5. Farklı milletlerden insanlarla iletişim kurarken milli kimliğini ve kültürünü muhafaza eder.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **dostluk değeri**; ikili ilişkilerde duyarlı olabilmeyi, etkili iletişimde çaba gösterebilmeyi, etkili iletişim kurabilen bireylerin saygı ve güven temelinde ilişkiler kurabilmesini, evrensellik bağlamında ilişkilerde yapıcı olabilmeyi ve bunun sonrasında farklı kültürlerle bağ oluşturup bunu sürdürebilmeyi, arkadaş çevresiyle vakit geçirmenin önemini kavramayı, güvene dayalı, iletişimi ön plana çıkaran ilişkiler yaşamayı, arkadaşlarının sorunlarını çözme noktasında paylaşımcı olmayı ifade etmektedir.

Tablo 2.5: Duyarlılık Değeri (MEB, 2024, s. 79)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D5 DUYARLILIK	Kendiğine, içinde yaşadığı topluma, kültürel zenginliklere, tüm varlıklara değer vermeyi; sürdürülebilirliği önemsemeyi ve afetlere karşı hazırlıklı olmayı kapsar.	D5.1. İnsana ve topluma değer vermek	D5.1.1. İnsanlara nazik davranır. D5.1.2. Kendi istekleri ile diğer insanların istekleri arasında denge oluşturur. D5.1.3. Sosyal ilişkilerinde sabırlı ve anlayışlı olmaya gayret eder. D5.1.4. Yaşlıların ve özel gereksinimli kişilerin toplumsal hayata etkin katılımını destekler. D5.1.5. Toplumsal sorunların çözümünde sorumluluk üstlenir. D5.1.6. Şiddetin önlenmesinde sorumluluk alır. D5.1.7. Şiddetin her türüne karşı çıkar. D5.1.8. Kendisine yapılmasını istemediği davranışları başkalarına yapmaz.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı
		D5.2. Çevreye ve canlılara değer vermek	D5.2.1. Çevre sorunlarına yol açabilecek davranışlardan kaçınır. D5.2.2. Temiz enerji kaynaklarının kullanımını önemser. D5.2.3. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için atık yönetimini önemser. D5.2.4. Tüketim tercihlerini sürdürülebilirliğe katkıda bulunacak şekilde yapar. D5.2.5. Tüm canlıların haklarını korur. D5.2.6. Çevresinde yaşayan canlı türlerini tanımaya istekli olur. D5.2.7. Çevresini korumak ve güzelleştirmek için girişimlerde bulunur.	• Ahlakî muhakeme/ikilam • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Bezi gözlem
		D5.3. Afet bilincine sahip olmak	D5.3.1. Afet ve acil durumların her an her yerde gerçekleşebileceğini bilir. D5.3.2. Afet ve acil durumların neden olduğu riskleri ve bu riskleri azaltmak için alınabilecek önlemleri bilir. D5.3.3. Afet öncesi, esnası ve sonrasında yapılması gerekenlerin farkında olur. D5.3.4. Afetlerin neden olduğu stres ve kaygıyı yönetmeye yönelik çalışmalar yapar. D5.3.5. Afet durumlarında ulaşabildiği insanlara ve diğer canlılara yardımcı olur. D5.3.6. Afet sonrası toplumsal dayanışmaya katkıda bulunur.	• İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **duyarlılık değeri**; yaşadığı topluma ve toplumda yaşayan her türlü varlığa değer vermeyi, verdiği bu değeri tüm yaşamı boyunca sürdürmeyi, afet bilinci noktasında her an dikkatli ve hazırlıklı olmayı, çevresine ve çevredeki canlılara sevgiyle yaklaşmayı, insana ve insanlığa ihtimam göstermeyi, şiddetin her türüsüne karşı durmayı, afetlerin kişi ve toplum üzerinde bırakacağı her türlü psikolojik problemli süreçte hazırlıklı olabilmeyi ifade etmektedir.

Tablo 2.6: Dürüstlük ve Estetik Değerleri (MEB, 2024, s. 80)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D6 DÜRÜSTLÜK	Söz ve davranışlarında tutarlı, doğru ve güvenilir olmayı kapsar.	D6.1. Samimi olmak	D6.1.1. Üzerine düşen görevleri kuralına uygun olarak yerine getirir. D6.1.2. Bilgi ve tecrübesini toplumun yararına için kullanır. D6.1.3. Sosyal ilişkilerde tarafsız davranır. D6.1.4. Dürüstlük değerinin toplum hayatında yaygınlaşması için harekete geçer. D6.1.5. Karşılaştığı ikilem durumlarında iyi niyetli ve doğru sözlü davranır. D6.1.6. Kişisel çıkar gözetmeksizin doğruları söyler.	• Değer telkini • Davranış değiştirme
		D6.2. Doğru ve güvenilir olmak	D6.2.1. Duygu ve düşüncelerini açıkça ifade eder. D6.2.2. Söz, inanç ve davranışlarında tutarlı olur. D6.2.3. Kendisine emanet edilenlere sahip çıkar. D6.2.4. Söz verdiği işleri zamanında ve eksiksiz yapar. D6.2.5. Her koşulda doğru olmaya dikkat eder. D6.2.6. Yaşamında yalan, hile ve aldatmaya başvurmaz. D6.2.7. İnsanların arkasında, duyduklarında onları rahatsız edecek şekilde konuşmaz.	• Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlakî muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme
D7 ESTETİK	Sanatsal bakış açısı kazanmayı, sanatsal ve kültürel varlığı koruyup zenginleştirmeyi, doğal güzelliklerin ve çevrenin korunması ile ilgili duyarlı olmayı ve sorumluluk bilincini geliştirmeyi, estetik aracılığıyla özgün üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemeyi, sanatı hayatın bir parçası haline getirmeyi kapsar.	D7.1. Duyusal derinliği anlamak	D7.1.1. Estetik ile ilgili güzellik, sanat, uyum, simetri, özgünlük, zevk, denge ve eleştiri gibi kavramları açıklar. D7.1.2. Estetiğin sanat ve doğada önemli bir yere sahip olduğunu fark eder. D7.1.3. Renk, desen, doku gibi duysal özelliklerin estetik algı ile ilişkisini fark eder. D7.1.4. Güzelliğin göreceli olduğunu fark eder. D7.1.5. Sanat eserini kendi deneyim ve değerleriyle ilişkilendirerek yorumlar. D7.1.6. Sanat eserlerini inceleyerek sanatçıyla ilgili çıkarımlarda bulunur. D7.1.7. Estetik açıdan nitelikli tasarımları ve çevresel güzellikleri takdir eder.	• Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yapararak yaşayarak öğrenme
		D7.2. Üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemek	D7.2.1. İnsanın ruhsal esenliğine sanatın etkisini fark eder. D7.2.2. Çevresindeki doğal güzelliklerin ve sanatsal öğelerin kişiliğine etkilerini değerlendirir. D7.2.3. Sanat eserleriyle donatılmış bir çevrenin insanın gelişimine ve olgunlaşmasına katkı sağlayacağını fark eder. D7.2.4. Estetik bakış açısıyla özgün eserler ortaya koyar.	• Eğitsel oyun • Görsel film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D7.3. Sanatsal ve görsel zevkleri hayatın bir parçası haline getirmek	D7.3.1. Geleneksel sanatları ve yerel kültüre yönelik etkinliklere katılır. D7.3.2. Çevresindeki estetik unsurların korunmasında aktif görev alır. D7.3.3. Hayatını görsel sanatlar, mimari, müzik, edebiyat gibi alanlarda estetik unsurlarla zenginleştirir.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **dürüstlük değeri**; davranışlarda tutarlı, duyarlı, güvenilir, samimi ve doğru olmayı, çıkar çatışmalarından uzak kalarak kendisine emanet edilene sahip çıkmayı, her koşulda güvenilen kişi olmayı ifade etmektedir.

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **estetik değeri**; ruhsal esenliği, güzellik unsurlarının neler olduğunu bilmeyi, estetik bakış açısını kazanmayı, bediîyatın ruha verdiği tarifsiz güzelliğin farkındalığını, göreceli güzellik kavramının ne olduğunu, özgün zevk ve estetik algıyı, güzeli arama eylemini, duysal derinliği ifade etmektedir.

Tablo 2.7: Mahremiyet Değeri (MEB, 2024, s. 81)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D8 MAHREMİYET	Kendisinin, ailesinin ve başkalarının kişisel alanını ve bilgilerini korumayı; başkalarının özgürlüklerini ihlal etmemeyi, kişisel sınırlarına saygı duymayı ve maddi ve manevi değerlerde mahremiyetin sınırlarını kapsar.	D8.1. Kişisel özgürlük alanını korumak	D8.1.1. Her ferdin karar alma ve fikir belirtme hakkının olduğunu savunur. D8.1.2. Özel hayatın korunmasını güvence altına alan yasaları araştırır. D8.1.3. Özel alanını ihlal edebilecek fiziksel temasları ayırt eder. D8.1.4. Özel konuşma, mesajlaşma vb.ün başkalarıyla paylaşıl-maması gerektiğini bilir. D8.1.5. Sosyal ilişkilerinde kişisel sınırlarını belirler.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Özlüm yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analiz yaklaşımı • Ahlaki muhakeme/iklem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gözlem • İş birliği öğrenme • Yapararak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D8.2. Kişisel bilgilerin gizliliğini korumak	D8.2.1. Sosyal medyada kişisel bilgi, belge ve fotoğraflarının erişilebilirliğini sınırlar. D8.2.2. Kişisel bilgilerinin yer aldığı dijital araçları bilinçli ve güvenli bir şekilde kullanır. D8.2.3. Kişisel bilgilerin gizliliği ihlalinin olası sonuçlarını araştırır. D8.2.4. Kendisiyle paylaşılan sosyal, kurumsal ya da kişisel bilgileri üçüncü kişilerle paylaşmaz. D8.2.5. Dijital mahremiyet ihlalinin yasal sorumluluğunu bilir.	
		D8.3. Aile içi ilişkilerde özel alanı dikkate almak	D8.3.1. Aile üyelerinin kişisel alanlarını koruması gerektiğini bilir. D8.3.2. Ailenin ortak özel hayatının önceliklerini önemser. D8.3.3. Aile içi ilişkilerde gizliliğe önem verir, suç teşkil edecek bir durumu gizli tutmamasını gizliliğin bir ihlali değil gereği olarak değerlendirir. D8.3.4. Tüm aile fertlerinin duygusal ve bedensel gizliliği olduğunu kabul eder. D8.3.5. Aile içindeki her ferdin kendi bedensel mahremiyetini koruması için gerekli önemi gösterir. D8.3.6. Evin ortak kullanım alanlarında aile fertlerine saygı gösterir.	
		D8.4. Sosyal ilişkilerde kişisel alanları korumak	D8.4.1. Bedensel ve mekânsal mahremiyetin korunmasına önem gösterir. D8.4.2. Ortak kullanım alanlarında bedensel gizliliği ve kişisel eşyaları korumaya, başkasını rahatsız edecek davranışlarda bulunmamaya dikkat eder. D8.4.3. Hak ve özgürlüklerden yararlanırken diğer insanların kişisel sınırlarını gözétir. D8.4.4. Başkalarının görünümlerini izinsiz paylaşma, kişisel yaşam alanlarına izinsiz girme gibi özel hayatın gizliliğini ihlal edecek davranışlardan kaçınır. D8.4.5. Siber zorbalık içeren davranışlardan kaçınır. D8.4.6. Zorbalığa maruz kaldığında yardım ister. D8.4.7. Zorbalığa uğradığında bu durumu baş etmenin yollarını bilir. D8.4.8. Başka insanların özel hayatını ve kusurlarını öğrenme-ye çalışmaz.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **mahremiyet değeri**; başkalarının özgürlük alanına müdahale etmemeyi, mahrem alanların sınırlarına dikkat etmeyi, özgürlük noktasında adımlar atarken karşısındakinin mahrem alanına girmemeyi, milli ve manevi değerler noktasında mahremiyetin sınırlarını aşmamayı, aile içindeki ilişkilerde özel alana dikkat ederek adımlar atmayı, aile içinde gizliliğe önem vermeyi, kişisel verilerin kullanılması noktasında dijital mecralarda buna dikkat etmeyi, özel hayatını her koşulda koruyabilmenin yollarını öğrenmeyi ifade etmektedir.

Tablo 2.8: Merhamet ve Mütevazılık Değerleri (MEB, 2024, s. 82)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D9 MERHAMET	İnsanlara ve diğer canlılara karşı vicdanlı, şefkatli, sevgi dolu, duyarlı ve sorumlu olmayı kapsar.	D9.1. Vicdanlı olmak	D9.1.1. Öz eleştiri yaparak davranışlarını düzenler. D9.1.2. Ahlaki değer ve ilkelere bağlı kalır ve bunları savunur. D9.1.3. İnsanlara karşı adil davranır. D9.1.4. İnsanların acılarına karşı duyarlı davranır. D9.1.5. Haklı olduğu karşısında haklı olanı savunur.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme • Açıklama • Değer analizi yaklaşımı
		D9.2. Şefkatli olmak	D9.2.1. Allenin huzur ve mutluluğu için şefkatli gerekliliğini fark eder. D9.2.2. Kendisine şefkatli davranır. D9.2.3. Yardına muhtaç kişilere sabırlı ve anlayışlı davranır. D9.2.4. Komşu, arkadaş ve akrabalarına sevecen davranır. D9.2.5. Özel gereksinimli fertlerin duygularına önem verir. D9.2.6. Herkesin hata yapabileceğini kabul eder. D9.2.7. Affetmenin öz şefkatli bir gereği olduğunu kabul eder.	
		D9.3. İnsanı ve doğayı sevmek	D9.3.1. Doğayı korumaya önem verir. D9.3.2. Doğadaki tüm canlıların yaşam haklarını savunur. D9.3.3. Hayvanlara karşı duyarlı olur. D9.3.4. İnsan ve diğer canlılara yardım etmekten mutluluk duyar. D9.3.5. Doğal yaşamı korumaya ve zenginleştirmeye yönelik etkinliklere gönüllü olarak katılır.	
D10 MÜTEVAZILIK	Kendini bilmeyi, gösterişten ve kibirten uzak, sade, sabırlı, saygılı, duygusal olmayı kapsar.	D10.1. Kendini tanımak	D10.1.1. Zayıf ve güçlü yönlerinin farkında olur. D10.1.2. Mütevazı insanların öz saygıya sahip olduğunu bilir. D10.1.3. Düşünce ve davranışlarını değerlendirir. D10.1.4. Yeni bilgi, fikir, tavsiye ve eleştirilere açık olur. D10.1.5. Hatalarının sonuçlarını değerlendirerek hatalarını düzeltme yollarını arar. D10.1.6. Gerektiğinde başkalarından yardım talep eder.	• Ahlaki muhakeme/İkilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D10.2. Gösteriş ve övünmekten kaçınmak	D10.2.1. Sahip olduklarını üstünlik aracı olarak kullanmaz. D10.2.2. Kendi başarı ve yeteneklerini nesnel olarak değerlendirir. D10.2.3. Kibir ile öz güven ayırımı yapar. D10.2.4. Fiziksel özelliklerinin övünç kaynağı olmaması gerektiğini bilir. D10.2.5. Hayatında sadeliği tercih eder.	
		D10.3. İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak	D10.3.1. Şencil davranışlardan kaçınır. D10.3.2. Olay ve durumlar karşısında ilmi ve liymişer yaklaşım sergiler. D10.3.3. Çevresindekilerin başarılarını, olumlu ve güzel yanlarını takdir eder. D10.3.4. Grup çalışmalarında uyumlu davranır. D10.3.5. İnsanlara karşı sabır, nezaket ve anlayış gösterir. D10.3.6. Çevresindeki insanlara karşı duyarlı ve özgeci (diğerkâm) davranışlar gösterir. D10.3.7. Sosyal ilişkilerinde ön yargılı davranmaz. D10.3.8. Olaylar ve durumlar karşısında farklı bakış açıları olabileceğini kabul eder.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **merhamet değeri**; şefkatli olmayı, insanları sevebilmeyi, vicdanlı kalarak adımlar atmaya, sadece insanlara değil çevredeki tüm canlılara karşı sorumlu olmayı ifade eder.

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **mütevazılık değeri**; kibirden, gösterişten uzak kalmayı, sade, sabırlı, saygılı, duygusal olmayı, insani ilişkilerde anlayışlı ve yapıcı olmayı ifade eder.

Tablo 2.9: Özgürlük Değeri (MEB, 2024, s. 83)

ERDEM			
DEĞER		EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEM
D11 ÖZGÜRLÜK	Cesur, girişimci ve kararlı olmayı; özgürlüklerini kullanırken kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermeyi, kapsar.	D11.1. Cesaretli ve girişimci olmak	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlaki muhakeme/İkilem • Eylem öğrenme
		D11.2. Kararlı olmak	• Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme
		D11.3. Kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermek	• Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **özgürlük değeri**; özgürlüğün ne demek olduğunun bilincinde olmayı, toplumsal manada haklara saygı göstermeyi, cesur, girişimci, kararlı bir ruha sahip olmayı, kişiliğinden hiçbir zaman ödün vermemeyi, kendi kararlarını alabilmeyi, ülkesinin her köşesinde cesaretli adımlar atarak projeler yapmayı, ülkesi için gerektiğinde her türlü fedakârlığı yapmayı ifade eder.

Tablo 2.10: Sabır ve Sağlıklı Yaşam Değerleri (MEB, 2024, s. 84)

ERDEM			
DEĞER		EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEM
D12 SABIR	Olumlu bakış açısına sahip olmayı, zor ve kötü durumlara karşı dayanmayı, istikrarlı davranmayı, süreci yönetmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi, duygu, düşünce ve eylemleri kontrol etmeyi kapsar.	D12.1.1. Yaşadığı problemlerin geçici olduğunu fark eder. D12.1.2. Kendisini zorlukların üstesinden gelebilecek yeterlilikle görür. D12.1.3. Değiştirebileceği ve değiştiremeyeceği olayları ayırt eder. D12.1.4. Sorun odaklı değil, çözüm odaklı düşünür. D12.1.5. Yaşadığı zorlukları, öğrenme için fırsat olarak görür. D12.1.6. Olumlu düşüncesinin insan sağlığına katkısını bilir. D12.1.7. Zorluklarla karşılaşan insanlara sabırlı olmayı tavsiye eder. D12.2. Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak D12.2.1. Duygularını dengeleyerek tepkilerini yönetir. D12.2.2. Hedeflerine ulaşmak için dürtülerini kontrol eder. D12.2.3. Olumsuz durumlar karşısında metanetli davranır. D12.2.4. Etkilediği içsel ve dışsal faktörleri fark edip süreci doğru yönetir. D12.2.5. Sabretmenin toplumsal düzene etkisini fark eder. D12.3. İstikrarlı olmak D12.3.1. Görev ve sorumluluklarını yerine getirirken kararlı davranır. D12.3.2. Çalışmalarında sabat eder. D12.3.3. Olaylar ve durumlar karşısında motivasyonunu sürdürür. D12.3.4. Sabrın yarıya boyun eğmek değil, onurla mücadele etmek anlamına geldiğini bilir. D12.3.5. Sabrın bilinci ve etkin bir bekliliş süreci olduğunu fark eder.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı
D13 SAĞLIKLI YAŞAM	Yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmeyi, sosyal ve sportif etkinliklere katılmayı, bağımlılıktan kaçınmayı, bağımlılıkla mücadele etmeyi ve insan sağlığını önemsemeyi kapsar.	D13.1.1. Besin öğelerini, besin gruplarını ve her grupta günlük tüketilmesi önerilen miktarları öğrenerek sağlıklı yemek tabağı oluşturur, beslenmesini düzenler. D13.1.2. Tüketiminin artırılması gereken besin ve besin öğelerini öğrenerek beslenmesinde uygular. D13.1.3. Tüketiminin azaltılması gereken besin ve besin öğelerini öğrenerek beslenmesinde uygular. D13.1.4. Vücudu için yeterli miktarda su ve sıvı alır. D13.1.5. Gıda okuryazarlığı konusunda bilinçlenerek gıda üzerindeki bilgileri anlayabilir. D13.1.6. Sağlıklı vücut ağırlığının korunmasında beslenme önerilerini uygular. D13.2. Sosyal ve sportif etkinliklere katılmak D13.2.1. Spor ve egzersiz yapmanın kişilik gelişimine etkisini fark eder. D13.2.2. Spor ve egzersiz yapmanın, uğraşı sahibi olmanın hem fiziksel hem de psikolojik sağlığa olumlu katkılarını bilir. D13.2.3. Yaşına ve fiziksel özelliklerine uygun sosyal ve sportif etkinliklere katılır. D13.3.1. Sigara, alkol, madde, teknoloji ve davranış bağımlılığının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini fark eder. D13.3.2. Bağımlılığın sosyal ilişkileri olumsuz etkileyeceğini bilir. D13.3.3. Bağımlılıkla mücadele etmenin yollarını bilir. D13.3.4. Bağımlılık yapan maddelerden uzak durur. D13.3.5. Teknoloji kullanımı, alışveriş gibi konularda davranışlarının bağımlılığa dönüşmemesi için kontrollü davranır. D13.4.1. Hastalıkların yayılmasını önlemek için gerekli önlemleri alır. D13.4.2. Su, besin kaynakları ve havayı temiz tutmanın sağlık için önemini fark eder. D13.4.3. Gerekliğinde sağlık kuruluşlarından yardım alır. D13.4.4. Hastalıklardan korunma yollarını bilir. D13.4.5. Kimyasal maddelerin zararlı etkilerine karşı önlem alır. D13.4.6. Ergonomik risk faktörlerine karşı önlem alır. D13.4.7. Yeterli ve düzenli uyku alışkanlığı edinir.	• Ahlakî muhakeme/fiklem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **sabır değeri**; istikrar çerçevesinde adımlar atmayı, olumsuz durumlar karşısında metanetli olmayı, yılmamayı, yıkılmamayı, zorluklar karşısında süreci yönetebilmeyi, duygu ve düşüncelerini kontrol altına alabilmeyi ifade eder.

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **sağlıklı yaşam değeri**; her türlü kötü alışkanlıktan ve bağımlılıktan kaçınmayı ve mücadele etmeyi, insan sağlığını önemsemeyi, yeterli ve her şartta dengeli beslenmeyi, insanların sağlığını önemsemeyi, gerektiğinde sağlık alanında destek almayı, sporun insanın kişilik gelişimine katkısını ifade eder.

Tablo 2.11: Saygı Değeri (MEB, 2024, s. 85)

ERDEM			
DEĞER		EYLEM	YAKLAŞIM/YÖNTEM
D14 SAYGI	Nazik olmayı, likeli davranmayı, empati ve etkili iletişim kurmayı; sağlıklı yaşamayı; kendisine, çevresine, milli ve manevi değerlere önem vermeyi kapsar.	D14.1. Nezaketli olmak D14.1.1. Her ferdin değerli olduğunu kabul eder. D14.1.2. Söz hakkı vermek, söz kesmemek, etkin dinlemek gibi etkili iletişim becerilerini kullanır. D14.1.3. Hata yaptığında özür dilemenin bir erdem olduğunu bilir. D14.1.4. Aile fertlerine nazik ve anlayışlı davranır. D14.1.5. Gerektiğinde teşekkür ve takdir etmenin önemini bilir. D14.1.6. Sosyal hayatında görgü kurallarına uygun davranır. D14.1.7. Başkasının onurunu zedeleyecek söz ve davranışlardan kaçınır. D14.1.8. Nezaketin ince, ölçülü ve zarif davranmak olduğunu bilir. D14.1.9. Olay ve durumları çok yönlü bakış açısıyla değerlendirir. D14.1.10. İnsanlara saygı duymakla birlikte fikirlerinin eleştirilmesine açık olur.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlakî muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma
		D14.2. Kendisine saygı duymak D14.2.1. Kendisinin de her insan gibi değerli olduğunu fark eder. D14.2.2. Kişisel özelliklerini tanıyarak öz saygısını geliştirir. D14.2.3. Kendisini küçük düşürecek davranışlardan kaçınır. D14.2.4. Sağlığına ve öz bakımına dikkat eder. D14.2.5. İnsanlarla ilişkisini karşılıklı saygıya bağlı olarak değerlendirir.	• Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme
		D14.3. Çevresine, milli ve manevi değerlerine saygı duymak D14.3.1. Doğayı ve canlıları korur. D14.3.2. Milli ve manevi değerlere duyarlı davranır. D14.3.3. Bir eylemi gerçekleştirirken içinde yaşadığı toplumun milli ve manevi değerlerini dikkate alır. D14.3.4. İnsanların farklı kültür ve inançlara sahip olabileceğini fark eder. D14.3.5. Her insanın kendi inancına uygun yaşama hakkı olduğunu kabul eder. D14.3.6. Emeye, başarıya ve fedakarlığa değer verir.	• Eğitici oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **saygı değeri**; milli ve manevi değerlere önem vermeyi, bireyin kendi benliğine saygı duymasını, sağlıklı yaşamayı ve bunu kişiliğinin bir parçası haline getirmeyi, her şartta nazik olmayı ve nezaket çerçevesinde adımlar atmayı, hayat karşısında daima ilkeli olmayı, sosyal yaşamının her aşamasında insanlara karşı görgü kuralları çerçevesinde yaşamayı ifade etmektedir.

Tablo 2.12: Sevgi Değeri (MEB, 2024, s. 86)

ERDEM				
DEĞER	EYLEM			YAKLAŞIM/YÖNTEM
D15 SEVGİ	Ailesine, dostlarına ve ülkesine karşı vefalı, dürüst, sadık ve özverili olmayı; barişçil bakış açısına sahip olmayı; misafirperverliği, doğaya ve bütün canlılara karşı merhametli davranmayı kapsar.	D15.1. Anlayışlı ve barişçil olmak	D15.1.1. İnsanları farklılıklarıyla kabul eder. D15.1.2. Sosyal ilişkilerinde duygusal dengeyi sağlar. D15.1.3. Sorunları sadiğıyla ile çözmeye çalışır. D15.1.4. Kendisiyle, insanlarla ve içinde yaşadığı doğayla bariştir. D15.1.5. Dünya barişi için sevginin önemini bilir. D15.1.6. İnsanların kişisel beklentisi ve kararlarını anlamaya çalışır. D15.1.7. Duygu ve düşüncelerini anlamak için karşındakini dikkatle dinler. D15.1.8. Başkalarının sevincine ve özünüştüne ortak olur.	• Değer telkisi • Davranış değıştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlakî muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi
		D15.2. Vefalı olmak	D15.2.1. Yapılan iyiliklerin değerini takdir eder. D15.2.2. Dostlarıyla bağlarını koparmaz. D15.2.3. Ülkesine sevgi bağıyla bağlanır. D15.2.4. Kültürel mirasın korunmasında duyarlı davranır. D15.2.5. Medeniyetinin gelişiminde katkısı olanların değerini bilir.	• Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay
		D15.3. Sadakatli olmak	D15.3.1. Yalan ve hilenin sevgi bağına zayıflatıcı olduğunu bilir. D15.3.2. Dürüstlüğü güvenlilik için gerekli olduğunu bilir. D15.3.3. Ülkesinin değerlerine bağlılık gösterir. D15.3.4. Sevgisini samimi bir şekilde göstermeye istekli olur.	• Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D15.4. Özverili olmak	D15.4.1. Sevdikleriyle nitelikli zaman geçirmek için fırsatlar oluşturur. D15.4.2. Sevdiklerinin sağlıklı, bağımsız ve mutlu olması için emek verir. D15.4.3. Sevgili ifade etmenin farklı yolları olduğunu bilir. D15.4.4. Aile büyüklerinin ilgi görme ve bakım ihtiyacını önemser. D15.4.5. Sevdiklerine fedakarlık gösterir.	
		D15.5. Misafirperverlik	D15.5.1. Kültürümüzde misafir ağırlamanın yerini ve önemini bilir. D15.5.2. Misafirlerine güler yüzlü ve nazik davranır. D15.5.3. Ülkesindeki turist, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi diğer ülke vatandaşlarına konuksever davranır. D15.5.4. Misafirlerine barınma, yeme içme, esya paylaşımı gibi konularda elindeki imkanlar doğrultusunda ıramda bulunur.	

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **sevgi değeri**; özverili adımlar atarak insanlarla ilişkiler kurmayı, ilişkilerde sadakatli ve vefalı olmayı, anlayışlı ve barişçil adımlar atmayı, misafirperverliğin önemini kavramayı, doğadaki canlılara her daim merhamet penceresinden yaklaşmayı ifade etmektedir.

Tablo 2.13: Sorumluluk Değeri (MEB, 2024, s. 87)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D16 SORUMLULUK	Kendisine ve çevresine karşı görevlerini tam ve zamanında yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemlerinin sonucunu kabul etmeyi kapsar.	D16.1. Kendine karşı görevlerini yerine getirmek	D16.1.1. Kararlarını çevresiyle fikir alışverişi yaparak kendisi alır. D16.1.2. Bireysel gelişimini desteklemeye yönelik planlama yapar. D16.1.3. Öz bakımını doğru biçimde ve zamanında yapar. D16.1.4. Güvenliğini tehlikeye sokacak davranışlardan kaçınır. D16.1.5. Verdiği kararların sorumluluğunu alır.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı
		D16.2. Topluma karşı görevlerini yerine getirmek	D16.2.1. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma için düzenlenen etkinliklere katılır, D16.2.2. Kamu malları ve ortak yaşam alanlarını özenli ve temiz kullanır. D16.2.3. Vergi vermek, oy kullanmak, kanunlara uymak gibi vatandaşlık görevlerinin önemini bilir. D16.2.4. Ülkede yaşanan olağanüstü durumlarda (salgın, afet vb.) yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine katılır. D16.2.5. Toplumsal sorunların çözümü için öneriler sunar. D16.2.6. Toplumun millî ve manevî değerlerini koruyup yaşatmaya istekli olur. D16.2.7. Toplumsal hayatı düzenleyen kurallara uygun hareket eder.	• Ahlakî muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem
		D16.3. Görev bilincine sahip olmak	D16.3.1. Görevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirir. D16.3.2. Duygu, düşünce ve davranışlarından sorumlu olduğunu kabul eder. D16.3.3. Yanlış karar ve davranışlarının telafisi için çaba gösterir. D16.3.4. Aldığı görevleri yerine getirirken özverili davranır. D16.3.5. Sorumluluklarını yerine getirmek için iç motivasyon geliştirir. D16.3.6. Sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirir.	• İş birlikli öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **sorumluluk değeri**; hislerinin ve yapılan eylemlerinin farkında olmayı, her yaptığıının, attığı her adımın sonuçlarını kabul etmeyi, görevlerini tam ve yerinde yapmayı, kendine ve topluma karşı görevlerini yerine getirirken bilinçli olmayı, aldığı görevleri yerine getirirken özveri sanatından faydalanmayı, ülkede yaşanabilecek her türlü kriz, sorun yahut mücbir sebepte dayanışma bilincinin farkında olmayı ifade etmektedir.

Tablo 2.14: Tasarruf Değeri (MEB, 2024, s. 88)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D17 TASARRUF	Maddi kaynakları planlı ve kontrollü harcamayı, israftan kaçınmayı, tutumlu olmayı, birikim yapmayı, sahip olduklarının değerini bilmeyi ve bilinçli tüketici olmayı kapsar.	D17.1. Bilinçli tüketici olmak	D17.1.1. Tüketici haklarını araştırır. D17.1.2. Harcamalarında fiş ya da fatura alır. D17.1.3. Satın alacağı ürünleri belirlerken isteklerine değil, ihtiyaçlarına öncelik verir. D17.1.4. Aynı nitelikteki ürünler arasından yerli ve sürdürülebilirliğe katkısı olanı tercih eder. D17.1.5. Satın aldığı ürünle ilgili sorun yaşadığında başvurabileceği mercileri bilir. D17.1.6. Alışveriş sırasında fiyat araştırması yapar. D17.1.7. Satın alacağı ürünlerin sağlamlık, temiz ve inancına uygun olmasına dikkat eder. D17.1.8. İsrafın olası zararlarını fark eder.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlaki muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birlikli öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme
		D17.2. İsraftan kaçınmak	D17.2.1. Sahip olduklarına kanaat ederek ihtiyaç duyduğundan fazla ürün almaz. D17.2.2. Gıda israfını önlemeye yönelik yapılan çalışmalara katılır. D17.2.3. Zamanı verimli kullanmak için planlama yapar. D17.2.4. Enerji tasarrufuna yönelik planları uygular. D17.2.5. Yer altı ve yer üstü kaynaklarını amacına uygun ve özenli kullanır. D17.2.6. İhtiyaçlarını karşıladıktan sonra maddi kaynaklarının bir kısmıyla birikim yapar. D17.2.7. Harcamalarını aile bütçesine göre planlar.	
	D17.3. Sahip olduklarının değerini bilmek	D17.3.1. Emek verilerek elde edilenlere değer verir. D17.3.2. Sahip olduklarını en verimli şekilde kullanmanın yollarını araştırır. D17.3.3. Kullanım ömrünü tamamlamış ürünleri dönüştürür. D17.3.4. Sahip olduğu eşyaları özenli kullanır. D17.3.5. Kaynaklarını etkili şekilde kullanarak ailesine ve arkadaşlarına örnek olur.		

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **tasarruf değeri**; birikim yapmayı, elindekilerinin değerini bilmeyi, kaynakları planlı kullanmayı, israf etmekten beri durmayı, adım atarken aile ortamında kararlaştırılan tasarruf tedbirlerine uymayı, sahip olduklarını özverili bir düzlemde kullanmayı ifade etmektedir.

Tablo 2.15: Temizlik Değeri (MEB, 2024, 89)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D18 TEMİZLİK	Kişisel temizlik ve bakıma dikkat ederek kendisine ve topluma saygı duymayı, yaşadığı ortamın ve çevrenin temizliğine önem vererek toplumdaki genel yaşam kalitesine ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunmayı kapsar.	D18.1. Kişisel temizlik ve bakımına önem vermek	D18.1.1. Kişisel temizliğin insan ve toplumu sağlığı için önemini bilir. D18.1.2. Beden temizliğini zamanında ve özenli yapar. D18.1.3. Kılık kıyafetinin temiz ve düzgün olmasına dikkat eder. D18.1.4. Kişisel temizlik ve bakımın öz saygı göstergesi olduğunu bilir. D18.1.5. Kişisel temizlik ve bakımın sosyal ilişkilere etkilerini değerlendirir. D18.1.6. Tükettiği ürünlerin temiz ve sağlıklı olmasına özen gösterir.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlaki muhakeme/iklem
		D18.2. Yaşadığı ortamın temizliğine dikkat etmek	D18.2.1. Temiz ve düzenli bir ortamın üretkenlik, sağlık ve yaşam kalitesi için önemini bilir. D18.2.2. Uygun temizleme araç ve yöntemlerini kullanır. D18.2.3. Ortam temizliğinin yetersiz olmasının yol açabileceği sorunları bilir. D18.2.4. Ev, sınıf, okul bahçesi gibi ortak alanların temizliğinde görev alır.	• Eylem öğrenme • Karakter eğitimi • Tartışma • Soru cevap • Rol oynama
		D18.3. Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek	D18.3.1. Çevre kirliliğinin kaynaklarını, nedenlerini ve sonuçlarını bilir. D18.3.2. Doğal kaynakları temiz tutar. D18.3.3. Çevre sorunlarının azaltılmasına katkıda bulunmak için ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapar. D18.3.4. Ekosistemi korumak için etkili atık yönetiminin önemini bilir. D18.3.5. Temiz enerji kaynaklarının çevre ve toplum sağlığı için önemini bilir. D18.3.6. Davranışlarının çevre temizliği üzerindeki etkilerini fark eder. D18.3.7. Çevre temizliği ve atık yönetimi konusunda örnek davranışlar sergiler. D18.3.8. Gelecek nesillere temiz bir çevre bırakmak için çaba gösterir.	• Drama • Örnek olay • Gezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yaparak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun • Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **temizlik değeri**; çevrenin temizliğine ve bunun sürdürülebilirliğine eğilim göstermeyi, temiz enerji kaynakları hakkında bilgi edinmeyi, doğal kaynakları temiz tutmayı, barındığı ortamı temiz tutmayı, uygun şekilde temizleme ve dezenfekte etmeyi, sağlık ve üstünlük açısından uyumluluğun önemini bilmeyi, kişisel temizliğine, bakımına dikkat etmeyi, beden temizliğini standartlar dahilinde yapmayı, tüketimini yaptığı ürünlerin sağlıklı ve temiz olmasını ifade etmektedir.

Tablo 2.16: Vatanseverlik Değeri (MEB, 2024, s. 90)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D19 VATANSE- VERLİK	Millî, manevî, insani, kültürel değerleri ve ülke varlıklarını korumayı, sevmeyi ve onlara saygı duymayı; bağımsızlığa önem vermeyi, ülkesi için sorumluluk almayı kapsar.	D19.1. Millî bilinç sahibi olmak	D19.1.1. Türk bayrağındaki renk ve sembolleri açıklar. D19.1.2. Türk bayrağına ve İstiklal Marşı'na saygı gösterir. D19.1.3. Ülkesinin sınırlarını ve sınır komşularını tanır. D19.1.4. Türkçeyi kurallarna uygun kullanır. D19.1.5. Vatandaşlık haklarını en iyi şekilde yapmayı gerektirdiğini bilir. D19.1.6. Ülkesinin menfaatini şahsî menfaatinin üstünde tutar. D19.1.7. Vatandaşlık haklarını ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirir. D19.1.8. Türk kültürünün devamlılığı için çaba gösterir.	- Değer telkini - Davranış değiştirme - Gözlem yoluyla öğrenme - Değer belirlenleştirme (Açıklama) - Değer analizi yaklaşımı
		D19.2. Millî kimliğini tanımak	D19.2.1. Ülkesinin tarihini araştırıp öğrenmeye istekli olur. D19.2.2. Millî bayramların ve anma günlerinin önemini bilir. D19.2.3. Millî ve dinî bayramları coşkuyla kutlar. D19.2.4. Şehit ve gazilere saygı gösterir. D19.2.5. Atalarının başarılarını takdir eder. D19.2.6. Bilim, sanat, spor ve kültür alanında ülkesini temsil edenleri takdir eder.	- Ahlaki muhakeme/ikilem - Eylem öğrenme - Karakter eğitimi - Tartışma - Soru cevap - Rol oynama
		D19.3. Ülke varlıklarına sahip çıkmak	D19.3.1. Ülkesinin ekonomik değerlerini bilir ve korur. D19.3.2. Koruma alanları, müzeler, el işleri, yemekler gibi somut ve ninniler, türküler, bilmeceler, destanlar gibi somut olmayan kültürel mirasını tanıyarak bunların gelecek nesillere aktarılması için çabalar. D19.3.3. Ülkesinin göl, dağ, çay türleri, endemik bitki örtüsü gibi doğal güzelliklerini bilir ve korur. D19.3.4. Millî ve manevî değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında sorumluluk üstlenir.	- Drama - Örnek olay - Gezi gözlem - İş birlikli öğrenme - Yaparak yaşayarak öğrenme - Eğitsel oyun - Görsel, film yorumlama
		D19.4. Bağımsızlığı korumak	D19.4.1. Ülke kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmanın gerekliliğini fark eder. D19.4.2. Ülkesinin kalkınmasını ve gelişmesini destekler. D19.4.3. Yerli ve millî ürünleri kullanmayı tercih eder.	Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **vatanseverlik değeri**; bağımsızlığı korumayı, ülkesinin kalkınıp gelişmesi için bilinçli olmayı, yerlilik kavramına önem vermeyi, ülke varlıklarını her şeyin üzerinde görüp korumayı, millî ve manevî değerleri gelecek kuşaklara eksiksiz aktarmayı, ülkenin ekonomik değerlerinin farkında olmayı, ülkesinin maddî varlıkları olan yemekleri, müzikleri vs. ve manevî birikimleri olan ninnileri, türküler, mitleri vs. korumayı ve gelecek kuşaklara aktarmayı ifade etmektedir.

Tablo 2.17: Yardımseverlik Değeri (MEB, 2024, s. 91)

ERDEM				
DEĞER		EYLEM		YAKLAŞIM/YÖNTEM
D20 YARDIMSE- VERLİK	İnsanlara ve canlılara duyarlı olmayı, onları sevmeyi, onlara merhamet etmeyi, cömertliği, dayanışmayı, fedakârlık yapmayı, iyiliksever olmayı kapsar.	D20.1. Cömert olmak	D20.1.1. İmkânları ölçüsünde maddî varlıklarını ihtiyaç sahipleriyle paylaşır. D20.1.2. Sahip olduğu bilgi, deneyim, esya ve malî kaynaklar gibi değerleri başkalarıyla paylaşır. D20.1.3. İnsanlara yardım etmekten mutluluk duyar.	
		D20.2. Dayanışma ve fedakârlık göstermek	D20.2.1. İmkânları kullanırken ihtiyaç sahiplerine öncelik verir. D20.2.2. Yardıma muhtaç insanların duygularını anlamaya çalışır. D20.2.3. Özverili davranışların sınırlarını bilir. D20.2.4. İnsan ve topluma katkıda bulunmak için zaman ayırır. D20.2.5. Hastaların, yaşlıların ve özel gereksinimli kişilerin ihtiyaçlarına öncelik verir. D20.2.6. Aile fertlerinin öncelikli ihtiyaçları için kendi isteklerini erteler. D20.2.7. Ülkesinin ve milletinin menfaati için birlik ve beraberlik duygusu ile hareket eder.	• Değer telkini • Davranış değiştirme • Gözlem yoluyla öğrenme • Değer belirginleştirme (Açıklama) • Değer analizi yaklaşımı • Ahlakî muhakeme/ikilem • Eylem öğrenme • Karakter eğitimi
		D20.3. İyiliksever olmak	D20.3.1. Yardım yapacağı kişi ve kurumları bilinçli bir şekilde seçer. D20.3.2. Millî ve manevî değerlerini göz önünde bulundurarak iyilik yapar. D20.3.3. İnsanlara iyi davranmanın toplumsal bağları güçlendireceğini fark eder. D20.3.4. Doğaya ve hayvanlara iyi davranmanın çevreyi daha yaşanabilir hâle getireceğini fark eder. D20.3.5. Yapılan iyiliklerin sürdürülebilir olmasına önem verir. D20.3.6. Bölgesel bilgiyi insanların ve toplumun yararına kullanır. D20.3.7. Yardım yapılan kişilerin mahremiyetine önem verir.	• Tartışma • Soru cevap • Rol oynama • Drama • Örnek olay • Dezi gözlem • İş birliği öğrenme • Yapararak yaşayarak öğrenme • Eğitsel oyun
		D20.4. Gönüllü olmak	D20.4.1. Gösteriştten uzak durarak, seyerek ve isteyerek iyilik yapar. D20.4.2. Yardım kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine katılır. D20.4.3. İhtiyacı olan herkese destek vermeye istekli olur. D20.4.4. Karşılık beklemeden yardım yapar. D20.4.5. Bilgisini, zamanını ve emeğini iyiliğe dönüştürmekten mutluluk duyar.	• Görsel, film yorumlama • Proje tabanlı öğrenme

“Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli”nde **yardımseverlik değeri**; fedakârlık yapıp gönüllü olmayı, gösteriştten uzak kalarak iyilik yapmayı, ihtiyacı ölçüsünde yardıma muhtaç kişilere yardım etmeyi, iyiliksever olmayı, yardım yapacağı kurumları yahut kişileri kendisinin belirlemesine önem vermeyi, yaptığı iyilikleri zamana yayarak süregelen şekilde yapmayı, yardımına koşulan kişi yahut kurumların mahrem alanına dikkat etmeyi, doğaya ve insanlara iyi davranmayı şiar hâline getirmeyi, ülkenin millî menfaatlerinde dayanışma bilincini en üst düzeye çıkarmayı, her daim cömert olmayı ifade etmektedir.

2.6. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi-Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli İlişkisi

Erdemler, değerlerin bireyde işlenmesi suretiyle ortaya çıkan ve bireyi gelecekte fevkalâde şekilde etkileyen ve onu varoluşsal mahiyette biçimlendiren yapılardır. “Erdemli” ve “yetkin insanı” inşa etme yolunda bir kilometre taşı mahiyetinde tasarlanan “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” birbirini tamamlayan bu iki ana etmen üzerinde teşekkül etmektedir. Tasarlanan bu yeni eğitim-öğretim modeli insanı hiçbir surette sadece beden ya da sadece ruh anlamında kategorize etmemekte, bireye bir bütün olarak bakmakta, onun özünü hem ruh hem de bedenden meydana geldiğini/yaratıldığını öncelemektedir. Bu yeni modelle tasarlanan bireye bütüncül olarak yaklaşmak ve bütüncül bir eğitim modelini her yönüyle ortaya koymaktır. Bu bağlamda insana bakış noktasında “ontolojik bütünlük”, bilgiye yaklaşımda “epistemolojik bütünlük”, eğitim-öğretim sürecine bakış açısında “zamansal bütünlük” ve de değerleri ele almada “aksiyolojik olgunluk” kavramları metodolojik olarak “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” nin öğrenciye bakış profilini ortaya koymaktadır.

2.6.1. Ontolojik Bütünlük

Bedenin ve ruhun bütünlüğünü ifade eden ontolojik bütünlük, bireye bakış açısı olarak; bireyin her bakımdan sağlıklı ve mutlu olabilmesi yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bireyin hem kendisinin hem de toplumun sağlıklı ve dengeli olması, ontolojik bütünlüğün perspektifini oluşturur. Buradaki bütünlüğün korunmasında en önemli nokta, bireyin her yönden kendisini sağlıklı bir şekilde yönetebilmesidir. Bunun sağlanması noktasında da vicdan-akıl ikilisinin sağlıklı bir ilişki içinde olması önem arz etmektedir.

2.6.2. Epistemolojik Bütünlük

Bilgi ve bilgeliğin ilişkisinin ürünü olan epistemolojik bütünlük, öğrencinin/bireyin bilgiye nasıl eriştiği, eriştiği bilgiyi nasıl kullandığı ve bütün bunları harmanlayıp kendi iç-ruh dünyasında süzüp bilgiden bilgeliğe uzanan yolculuğu kapsamaktadır. Öğrenci/birey için bilgiye ulaşmak, onu edinmek asıl gaye değildir. Önemli olan nokta bilgiye erişen öğrencinin onu kullanabilmesi, ulaştığı bilgiyi eleştirel düşünme, meraklı olma, analitik düşünebilme ve problem çözme becerilerini geliştirebilmede kullanabilmesi temel gayedir.

2.6.3. Zamansal Bütünlük

Eğitim-öğretim süreci açısından geçmişten geleceğe uzanan köprüyü ifade eden zamansal bütünlük, öğrencinin/ferdin sadece geçmiş yaşantısında kazandığı tecrübeleri/bilgileri kapsamaz. Toplumun bir bireyi olan öğrenci, öğrendiği geçmiş tüm bilgilerini geleceğini de inşa etme noktasında kullanabilmelidir. Bütün bu sarmal yapı birbiriyle sağlıklı bir ekosistem oluşturduğunda zamansal bütünlük kavramı nihai hedefine öğrenci/birey noktasında ulaşabilecektir.

2.6.4. Aksiyolojik Olgunluk

Ahlaki bilinç ve estetik kaygıyı iç içe kaynaştıran aksiyolojik olgunluk, Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinin (Modelinin) temelini teşkil etmektedir. Ahlaki olgunluğu üst düzeyde kazanan öğrenci bu ürünü estetik yaşam becerileriyle kaynaştırdığında ve bunu da eylemlerine yansıttığında her yönüyle gelişerek gerçek kimliğini bulma noktasında zirvede olacaktır. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi bireyi/öğrenciyi her yönüyle bütünlük bir temelde ele alarak onun erdemli, yetkin, ahlaklı ve ontolojik, epistemolojik, zamansal bütünlük ve de aksiyolojik olgunluk açısından donanımlı hale gelmiş bir fert olarak yetişmesini öncelemektedir (MEB, 2024, ss. 5-6).

2.7. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi (Modeli)

Tüm bu bakış açıları bir süzgeçten geçirildiğinde diyebiliriz ki; bireyin ve öğrencilerin kendi kimlikleriyle uyumlu, kendi yaşantılarını önceleyen, kendi kültürel kodlarından beslenmiş ve onları geleceğe uzanan köprüye en sağlıklı şekilde ulaştıracak olan değerlerin ve “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*’nde” yerini alan bu değerler yumağının “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” ile de berraklaştırıldığını görmekteyiz. Modelin öncelediği değerler dünyasına bakıldığında, kendi öz değerlerimizden süzülerek, kendi medeniyet dünyamızın şifrelerinden teşekkül eden bir sistemin abidevi mahiyette karşımızda durduğu âşikârdır. Bu modelin ana hedefi; eylemlerden, değerlere, değerler dünyasından da erdemli insana ulaşmaktır. Erdemli insana ulaşmayı düstur edinen bu model, nihai hedefte “*Huzurlu Aile ve Toplum*” ile “*Yaşanabilir Çevrede Huzurlu İnsan*” a erişmeyi öncelemektedir.

“*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” modeliyle ilgili olarak; Milli Eğitim Bakanlığının “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*”nde şu ifadeler yer almaktadır:

Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi'nde çatı değerler etrafında kümelenen bir değer çerçevesi sunulmaktadır. Çatı değerler, diğer bütün değerler ile yoğun kesişim noktaları olan değer yapılarını ifade etmektedir. Modelde saygı, sorumluluk ve adalet; çatı değerler olarak yer almaktadır. Kişisel hayat açısından önemli olan tasarruf, sabır, mahremiyet, mütevazılık, sağlıklı yaşam ve çalışkanlık değerleri insan; sevgi, dostluk, özgürlük, dürüstlük, vatanseverlik, yardımseverlik ve aile bütünlüğü değerleri aile ve sosyal çevre; temizlik, duyarlılık, estetik ve merhamet değerleri ise fiziksel çevre alanlarında yer almaktadır. Değerlerin ilgili olduğu alana karar verilirken daha çok katkı sağladığı alan dikkate alınmıştır. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi; eğitim öğretimde mutlaka yer alması gereken değerleri içermesi açısından sade, değer alanları ve değerlerin birbirleriyle ilişkileri açısından tutarlı, kolay uygulanabilir olması açısından da kullanılabilir olarak tasarlanmıştır. (MEB, 2024, s. 54).

Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi aşağıdaki şematik düzende de görüldüğü üzere bütüncül bir perspektifte ele alınan değerler silsilesidir. Her bir değer kendi içinde bütünlük arz etmekte ve de her müstakil değer bir diğer değerle de ilişki içindedir. Nitekim değerlerin yapılarına, taşıdığı anlama ve ifade ettiği içkinliğe bakıldığında birbirlerinden bağımsız mahiyette yapılar değil bilakis, birbirini tamamlayan, öz itibarıyla öğrencinin/bireyin ruh ve mana dünyasında birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi modeli “saygı, sorumluluk, adalet” değerleri üzerine inşa edilmiş, insanın yaratılış gayesi olan “sorumluluk”, kâinat dengesinin sağlanması için var olması gerekli olan “adalet” ve bireyin erdemli bir insan olma yolunda sahip olması gereken “saygı” değerleri üzerine bina edilmiştir (MEB, 2024, s. 3).

Tablo 2.18: Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinin Yapısı

Modelin yöntem ve süreç açısından eğitim öğretim bağlamında uygulanabilirliğine bakıldığında açıklanan yeni “*Türkçe Dersi Öğretim Programı*”yla ve “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*”yle de kaynaşık ve de bütünleşik bir mahiyette olduğu görülmektedir. Programın öncelediği beceriler ve alan içerikleriyle de uyumlu ve bütünlük arz ettiği ortadadır. Değerlerin işleniş tarzında öğrencilerin kişilik özellikleri, beceri dünyaları ön plâna alınmış buna mukabil hiçbir surette hiyerarşik bir yapılanmaya gidilmeden tamamen öğrencilerin gelişim düzeyleri önemsenmiştir. Değerlerin öğrencilere sunulması; ünite/tema/öğrenme alanları merkezli üç ayaklı bir sistem üzerinde gelişmektedir. “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” modeli, değerleri ele alırken öğrencilerin bu değerleri kendi benliklerine katabilmesi yani değeri içselleştirebilmesi gayesini gütmektedir. Bu açıdan bakıldığında, birikimli bir yapıda ilerleyip öğrencinin ezberden uzak, kendi kimliğinin ve kültürel şifrelerinin özünden harmanlanarak ortaya çıkmış, toplamda yirmi değer (adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardıms severlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam) içselleştirildiği bir modelle karşı karşıya olduğumuzu ifade edebiliriz (MEB, 2024, s. 55).

Bu bağlamda değerlerin önemini daha da ön plana alarak ve bu değerlerin neyi, ne şekilde ve nasıl ifade ettiğini önceleme noktasında bu çalışma yapılmıştır. Çalışma yapılırken edebiyatımızda tasavvufî, dinî, ahlâkî derinliğiyle ün salmış ve bu ününü yüzyıllar boyunca sürdürmüş, Divan edebiyatı sahasında feraset sahibi olmuş büyük şair Fuzûlî’nin gazellerinden yararlanılmıştır. Çalışmada Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN’ın

“Fuzûlî Divânı Şerhi”nden faydalanılmış ve bu eserden yola çıkılarak Fuzûlî’nin 294 adet gazeli “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” modeli açısından incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli açıklanarak verilerin hangi surette toplanıp ve ne şekilde analiz edildiği ifade edilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli (Deseni)

Bu çalışmada başat olarak kullanılan yöntem nitel araştırma yöntemidir. Doküman incelemesi tekniği temele alınarak içerik analizinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Doküman inceleme yöntemi, ilgili literatürde tüm mevcut belgelerin bulunması, edinilen tüm verilerin dikkatlice okunması, okunma aşamasında gerekli notların alınması ve alınan tüm bu notlardan ise alana ve araştırmaya dair değerlendirmeler yapılmasıdır (Çepni, 2014, ss. 114-115). Bu minvalde Fuzûlî'nin 294 adet gazeli incelenerek “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” açısından değerlerin tasnifi ve ne sıklıkta kullanıldığının tespiti yapılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama kaynağına bakıldığında, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın “Fuzûlî Divânı Şerhi” (2020) adlı eserindeki Fuzûlî'ye ait 294 adet gazeli oluşturmaktadır. Öte yandan “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” açısından değerler özelinde ana ve yardımcı kaynak kitaplar okunup taranarak araştırma verilerine ulaşılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Verilerin elde edilişi yönünden bu araştırma kendi içinde alanyazın araştırma türündedir (Altıntaş, 2023, s. 30). Nitekim alanyazın çalışmalarında eldeki tüm belge ve kayıtlar incelenip kodlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında verilerin toplanma usulü doküman inceleme veri tekniğidir. Doküman inceleme yöntemi, ilgili literatürde tüm

mevcut belgelerin bulunması, edinilen tüm verilerin dikkatlice okunması, okunma aşamasında gerekli notların alınması ve alınan tüm bu notlardan ise alana ve araştırmaya dair değerlendirmeler yapılmasıdır (Çepni, 2014, ss. 114-115). Bu araştırmada da “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” açısından değerler ve kök değerler özelinde literatürdeki tüm çalışmalara ulaşmak gaye edinilmiş, edinilen veriler tasniflenerek Fuzûlî’nin gazellerinin içeriğinde yer alan değerlerin (adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam) kullanılış şekli içerik analiziyle elde edilmeye çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Adalet Değeriyle İlgili Bulgular

“Vādī-yi vahdet ḥaḳīkatde maḳām-ı ıṣḳdur

Kim müṣaḥḥaş olmaz ol vādīde sulṭāndan gedā” (G.1/3) ¹

Vahdet makamı, aslolan aşk makamıdır. Bu aşk vadisinin sırlarına eren kim olursa olsun; hiç kimse arasında bir ayırım olamaz. Mühim olan kesretten uzaklaşarak vahdetin diyarına yelken açmaktır. Şair bu beyitte Allah indinde herkesin eşit olduğuna vurgu yaparak adalet değerine değinmektedir. ²

Yoh mende bir ‘amel saña şāyeste āh eğer

A’mālūme göre vere adlūñ cezā maña” (G.3/4)

Fuzûlî, Allah’ın beklediği ve de istediği tarzda O’na layık olarak adımlar atamadığını ifade edip üzüntüsünü dile getiriyor. Yaratan’ın ciddi anlamda adaletini gözettiğinde kendisi adına güzel sonuçların ortaya çıkmayacağını söyleyerek Rabb’in adalet ilkesini ön plana alıyor.

“Pādişāhum zūlm edüp āşık seni zālīm demiş

Hüb olanlardan yaman gelmez bu bühtāndur saña” (G.8/6)

Şayet âşık, sevgilisinde Vacibü’l vücûdun esrarını görüp hissedemezse, onun mücerret güneşine şamil olamazsa o vakit kendine zulmetmiş olur. Çünkü Rab, hayr-i

¹ Bu çalışmada örnek olarak verilen beyitler; “Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Divânı* (1.Baskı). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları” isimli eserden alınmıştır.

² Bu çalışmadaki beyitlerin açıklamasında; “Tarlan, A.N. (2020). *Fuzûlî Divânı Şerhi* (11. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları” isimli eserden yararlanılmıştır.

mutlaktır. Öte yandan şu da bir hakikattir ki güzellerden, güzel olandan yani Allah'tan kötü şey gelmez. Doğası gereği bu mümkün olmaz. Çünkü Rab, adildir ve kimseye zulmetmez. Allah'ın ne kadar adaletli olduğunun bir remzi bu beyitte işlenmiştir.

*“Dağıdır her lahza raht-ı ‘ayşımı āhum yeli
Kansı nā-ḥaḳ zulmdur kim rûzgār etmez maña” (G.14/3)*

Rûzgâr, mefhumundan yola çıkıldığında şairin yaşadığı zamanı kastettiğini görüyoruz. Nitekim zamanın kendisine adil davranmadığını, zamanın şartlarını onun aleyhinde kullandığını, ona zulmettiğini ifade etmektedir. İster istemez en büyük kötülüğü de Fuzûlî'nin kendisine yaptığını beyitten çıkarabilmekteyiz. Bu açılardan adillik mefhumu öncelenip vurgulanmıştır.

*“Küfr-i zülfinden meni men eylemek lâyıḳ mıdur
Şûfî inşāf eyle imānuñ gerekmez mi saña” (G.17/6)*

Tasavvufta yüz, vahdettir. Sevgilinin zülfü yüzü kapattığı için kâfirdir. Küfr kapatmak, örtmek manasındadır, kâfir ise gerçeği gizleyen demektir. Zülf karalığı ve çokluğu temsil eder. Şair beyitte sūfî'ye seslenerek, “zülf sevdası beni küfre düşürüyor, bunu bana yasaklama, bu doğru değil. Bunu bana yaparsan imanından olursun, insaf et” diyor. Burdaki, “insaf et” ibaresi, adil davran, acı, merhamet eyle manasındadır. Dolayısıyla şair adalet dilemektedir.

*“Dişledümse la'lüñ ey kanum töken kahr eyleme
Dut ki kan etdüm ‘adālet eyle kanı kana dut” (G.41/2)*

Fenafillaha erişmek isteyen salık, çıktığı seyr-i sülûk yolunda bazı sorunlara bulaşmış, hata yapmış olabilir. Ki zaten fenafillaha erişmenin gayesi de burada gizlidir. Yapılan eksikliklere karşılık sevgiliden de adil davranması gerektiğini isteyen şair, bu konuda adaletin icabının yerine getirilmesi gerektiğini beklemektedir.

İslâm dini, özü itibariyle akıl ve adalet dini olması hasebiyle, şair beyitte Hz. Muhammed'in o dönemde peygamber olarak geldiği coğrafyaya adaleti getirip yaydığını ifade etmektedir.

*“Cefā oḥın maña yağdurmañ ancaḳ ey eflāk
Demen ki yeddi kemān-dāra bir nişāne yeter” (G.71/2)*

Fuzûlî, kendisine aşk ızdırabının yağdırıldığını, bunun yedi ayrı felekten, yedi ayrı koldan olduğunu, bunun benliğine ağır geldiğini anlatarak felekten yani Kadir-i İlâhî'den bu dertlerin paylaşarak, adil, adalet terazisi gözetilerek kendisine verilmesini beklemektedir.

4.2. Dostluk Değeriyle İlgili Bulgular

*“Eylemez hâlvat-serâ-yı sırr-ı vahdet mahremi
Âşıkı maşûkdan maşûkı âşıkdan cüdâ” (G.1/4)*

Vahdetin o büyüğü, insanı kendinden geçiren, onu sarhoş eden dünyanın lezzetini alan insan, seven ve sevilen arasında bir köprü kurar ve seveni sevilenden, sevileni de sevenden ayıramaz noktaya gelir. Tam da bu noktaya erişen, aşkınlığıyla bu seviyeyi gören insan Allah ile dost olmuş, ondan ayrılamaz olmuştur. Yani dostluk değerinin ön plana çıkarıldığı bir beyittir.

*“Kât ‘eyle âşnâlığum andan ki gayrdur
Ancağ öz âşnâlarıñ et âşinâ maña” (G.3/2)*

Şair, Allah'ın ve onun dostluğunu kazanmış olan her kim varsa onların dostluğu haricinde başka bir dost istemeyip sadece vahdete erişmeyi, onda kaybolmayı dilemektedir. Beklenen şeyse yaratanın engin rahmet denizinde var olabilmek ve sadece O'nun ve O'nun dostlarının yakınlığını isteyerek, dostluk değerini ön plana çıkarmaktadır.

*“Hiç meskende karârım yoh-durur ol zevkden
Kim kaçan hâk-i ser-i kûyuñ ola mesken maña” (G.7/5)*

Tasavvuftaki makam-ı ubudiyet yani sevgili diyarına vurgu yapan şair, mesken kelimesiyle de makamının ne zaman Yaratan'ın en yakınında olacağını; hatta bunun bir gün olması durumunu düşündüğünde yerinde durmadığını, ruhunun huruşa kalktığını ifade ediyor. Nitekim Fuzûlî, gerçek makama yani Hakk'a dost olup ondan kat'i surette ayrılmak istemediğini “hâk-i ser-i kûy” tabiriyle vurgulayarak dostluk değerini ifade ediyor.

*“Dostum âlem senüñ-çün ger olur düşmen maña
Gam degül zîrâ yetersen dost ancağ sen maña” (G.10/1)*

Âşığa dost olarak sadece Allah yeterlidir. Onun dostluğunun haricinde kalan arkadaşlıklar, yakınlaşmalar ve birliktelikler boştur, gereksizdir, aranılır şeyler değildirler. Âlem, şayet Allah' a dost olunduğu için aşığa düşman olacaksa, varsın olsun. Gam da keder de değildir bu halet. Nitekim önemli olan âlemin ne dediği değil, hakikat güneşinin ne buyurduğudur. Binaenaleyh, Fuzûlî her şeyi bir kenara atıp sadece Allah'ın dostluğunu istemektedir.

*“Hecr şâmında gam etmişdi Fuzûlî kaçd-ı cān
Olmasaydı merhametden dem urup gam-h'ār şubh” (G.54/7)*

Şair, aşkının derdini omuzlarken kendisine dert ortağı olan, onunla dayanışma ve vefa dairesinde hareket eden sabahı ön plana çıkararak kendisine dostluk, arkadaşlık, yârânlık ettiğini ifade ediyor.

*“Ey Fuzûlî sehdür her gam ki gam-h'ārı ola
Gam budur kim mende bin gam var bir gam-h'ār yoh” (G.60/7)*

Fuzûlî çektiği aşk ızdırabından ötürü kendine bir dost, arkadaş bulamadığını; içindeki gam denizinde bir başına kalakaldığını, dert ortağının olmadığını ve bu yüzden de aşk acısının daha da katmerlendiğini anlatmaktadır.

*“Fuzûlî hālî olmaz şûret-i dil dost fikrinden
Bu ma'nādan ki Beytu'llāh derler kalb-i mü'mindür” (G.67/7)*

Müminin kalbindeki suret ve derinlik bizleri Kâbe'nin o eşsizliğine taşır. Kalpteki suretse Allah'ın dostluğunu sinesinde taşıyan âşıktır. En yüce ve eşsiz dost Yüce Rabb' dır.

*“Eger azm-i reh etsem şevk-ı vaşluñ hādi-yi rāhum
Ve ger ārām hem dutsam hayālūñ hem-nişñümdür” (G.77/2)*

*“Berī oldum Fuzûlî gayrdan ol dil-rubā ancağ
Enīsüm mūnisüm yārum nigārum nāzenīnümdür” (G.77/9)*

Şair, 77. gazelin 2 ve 9. beyitlerinde ortak mazmunlar kullanarak yola yani vahdet diyarına çıkıp da orada karşılaşmak istediği tek dost istiyor. O da Vücut-ı mutlak olan Allah'tır. Öte yandan bu dost hem alıştığı hem sevdiği hem yâri hem de nazenini olacak derecede de kıymetlisidir.

*“Eylerem bî-hod fîğân gördükçe kūyuñ itlerin
Âşnâ derd-i nihânın âşnâdan şahlamaz” (G.112/6)*

Şair, beyitte köpek mazmunu üzerinden kendisinin köpeklerle sevgilinin o benzersiz aşkı için dostluk kurduğunu ifade ediyor. Nitekim köpekler mahallelerde o mahalli bölgeyi koruyan, oraya yabancıları sokmayan mahluklardır. Lâkin şair de sevgiliye erişmek için mahallededir, böylelikle de oradaki köpeklerle dost olmuştur.

*“Reh-i ışkında göttür gayrdan ey dil rağbet
Fe-izâ şite refîkan elemü’l-ışkî kefkâk” (G.152/5)*

Şair, eğer dost, arkadaş istiyorsan sana Allah’ın dostluğu yeter diyerek; kâinatta en yüce arkadaşın, dostun Rab olduğunu vurgulamaktadır.

*“Esîr-i gurbetüz biz senden özge âşnâmuz yoh
Ayağun kesme başuñ-çün bizüm miñnet-serâlardan” (G.205/2)*

*“Şabâ kūyuñda dil-dâruñ nedür üftâdeler hâli
Bizum yerden gelürsen bir haber ver âşnâlardan” (G.205/3)*

Elest Bezmi, âşıklara yol gösteren bir pusuladır. Orada masivadan eser yoktur ve âşıklar Hakk’ı hakiki manada ancak elest bezminde duyumsamaktadır. Âlem-i vahdet, denilebilir ki sevgilinin gerçek diyarıdır. Bu açıdan âşıklar için de yegâne dost sadece Allah’tır.

*“Kaṭ-ı ülfet gâlibâ düşvârdur kim eylemiş
Naṣ-ı Şîrîn ile Ferhâdı muḳayyed Bîsütûn” (G.213/5)*

Dostluğu ve bağlılığı ön plana çıkaran şair, bunu Ferhad ve Şirin üzerinden yaparak dağda birlikte olduklarını ve asla da ayrılamadıklarını ifade etmektedir.

*“Göñül gam hem-demidür kanın ey göz merdümü içme
Bilürsen kana kandur gam saña koymaz anuñ kanın” (G.217/4)*

Gönül, melâmetin, gamın, zorluğun en yakın dostudur. Bu dostluk ayrılmaz bağlarla birbirine perçinlenmiştir. Gam, dostluğunu asla kimseye vermediği gönül için aşğın kanını dökmekten geri durmaz. Çünkü kısas, aşkın o eşsiz evreninin bir parçasıdır.

*“Cümle-yi halk maña yâr için ağıyâr oldı
Kalmadı kimse maña yâr Hudādan gayrı” (G.263/5)*

Beyitte şair, yârin yani Hûda'nın yüzünden yalnız kaldığını, Allah'tan başka dostunun kalmadığını, herkesin kendisini terk edip gittiğini ifade etmektedir. Hakk'tan gayrısının kendisine yabancı olduğunu lakin bu durumdan da gocunmadığını bilâkis mutlu olduğunu belirtmektedir.

*“Fakr imiş fakr Fuzûlî şeref-i ehl-i vücûd
Özüne eyleme hem-dem fukarâdan gayrı” (G.263/7)*

İnsan hilkatı gereği, dünyadan elini, eteğini çekerek sadece Hakk'a yönelmeli ve ondan başka dost edinmemeli, edinecekse de bu dostların fakir olmasına dikkat etmelidir. Hakikat ehli maddiyatça fakir, maneviyat yönüyle ise zenginlik abidesi olmalıdır. İnsan da dost olarak manevi yönden zengin olanı tercih etmelidir.

*“Gam günü hem-demlerüüm garķ oldılar gözyaşına6
Silmege gözyaşımı bir gam-güsârum kalmadı” (G.267/4)*

Aşkın ızdırabından ötürü kanlı gözyaşı döken şair, döktüğü bu gözyaşı denizinde tüm dostlarının, arkadaşlarının boğulduğunu ifade ederek yalnız kaldığını anlatmaktadır. Şimdiyse hiçbir dert ortağının olmadığından, kendisine yârenlik yapacak birinin kalmadığından dem vurmaktadır.

*“Ey Fuzûlî el kamu ağıyârım oldı yâr için
Süz-ı dilden gayrı bir dil-süz yârüm kalmadı” (G.267/7)*

Sevgiliye duyduğu aşktan ötürü, kâinatta yalnız kaldığını ifade eden şair; tüm dostlarını yitirdiğini, bir başına kaldığını, kendisine yâranlık edecek kimsenin olmadığını belirterek dostlarının yok oluşuna üzüldür gibi görünse de aslında Hakk'ın sevgisine mazhar olduğu için bu durumdan bilakis mutludur.

*“Dürd-nisbet pâ-y-mâl-i kayddur her kim ki var
Bezm-i dehr icre harîf-i lâ'ubâli kalmadı” (G.271/8)*

Fâni olan dünyanın türlü oyunlarla ve geçici güzellikleriyle göz kamaştırarak insanları kendine çektiğini, esir ettiğini ifade eden şair; bu uğurda birçok insanın tortu misali dibe çöktüğünü, orada bağlanıp kaldığını ve bundan ötürü de kendisinin yalnızlaştığını, arkadaşlarını ve dostlarını tamamen kaybettiğini ifade etmektedir.

4.3. Dürüstlük Değeriyle İlgili Bulgular

“Bulmazdı kahrũ açmasa ḥ`ân-ı siyasetin
Hel min mezîd loğmasına dūzaḥ iştiha” (G.2/5)

Allah’ın azameti karşısında şair, derlenip toparlanıyor izlenimi veriyor. Nitekim Yaratan’ın kahr verme gibi de bir vasfının-Celâl-olduğunu ifade ederek; O’nun asla vaadinden dönmediğini, dönmeyeceğini vurgularak Yüce Allah’ın ne kadar güvenilir ve dürüst olduğunu açıklamaktadır.

“Bülend ü pest-i âlem şāhid-i feyz-i vücūdũdur
Degül bî-hûde olmak yoğ iken arz u semā peyda” (G.4/2)

Bu beyitte Âl-i İmran suresi 191. ayete² vurgu yapılmaktadır: Nitekim ayette mealen, *kâinata her ne varsa her saniye Allah’ı anar, yüzünü her daima ona döner, O’ndan başka hiçbir şeyi düşünmezler* denmektedir. Şair de buradan hareketle gök-yer arasında ne varsa hepsi senden gelmedir, sebepsiz değildir, boşuna asla değildir vurgusuyla Rabb’in zatına, yüceliğine bizi döndürerek O’na duyduğu güveni ifade ediyor. Çünkü şair biliyor ki Yüce yaratıcı dürüst ve ahdini daima koruyandır. Dürüstlük değeri bu açılardan vurgulanan değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kilk-i hükmũ çekdi harf-i sâ’ir-i edyāna hat
Hükm isbāt etdi nefy-i sâ’ir-i edyān saña” (G.6/3)

Beyitte isbat ve nefy kelimeleri düzleminde düşünüldüğünde kelime-i tevhide vurgu yapılmıştır. Hz. Muhammed’in Allah’tan aldığı emirleri tüm kâinata yaydığına hükmünün ne kadar ulvi olduğunu tüm insanlık görmüştür. Hatta bu ulviyet o kadar şamil bir düzende ilerlemiştir ki geçmişteki tüm dinlerin üzerini çizmiştir. Aslında bu ulviyet ve hükmün kapsayıcı olması Peygamberin sabit, güvenilir yani dürüst

² Ellezîne yežkurũna(A)llāhe kiyāmen veku’ũden ve’alā cunūbihim veyetefekkerũne fī hālki-ssemāvāti vel-ardi rabbenā mā hālahte hāzā bātīlen subhāneke fekinā ‘azābe’n-nār: “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!.” (Âl-i İmrân: 3/191)

olmasından ileri gelmektedir. Nitekim o dönemde Hz. Peygamber “Muhammed’ül Emin” idi.

*“Vasf-ı Cibril-i Emîn etmiş kabûl-i hıdmetüñ
Sırr-ı Hâk keşfine anuñla yetüp fermân saña” (G.6/5)*

Emanet, sorumluluk bilinciyle doğar. Sorumluluğun gerektirdikleri yapılmazsa emanet ehline verilmemiş olur. Bu açılardan bakıldığında Cibril’in sıfatı emanettir ki, bu emanet doğrultusunda ferman-ı İlahiye’yi aynen Allah’tan aldığı gibi Hz. Peygambere getirmiştir. Sonrasında eman sıfatı emin olarak yani “Muhammed’ül Emin” olarak Hz. Muhammed’in vasfı olmuştur. Bu açılardan “Kelam-ı Kadim”i hem Cebrail hem de Hz. Peygamber emanet sıfatıyla en iyi şekilde inananlara taşımıştır. Fuzûlî burada emanet sıfatı üzerinden gidip dürüstlük değerini öncelemiştir.

*“Ey bî-vefâ ki âdet olupdur cefâ saña
Bi’llâh cefâdur olma demek bî-vefâ saña” (G.19/1)*

Divan şiir anlayışında sevgili ızdırap çektirir, vefasızdır. Burada şair insanın benliğinden sıyrılmasının zor olduğunu bunun bir ızdırap olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Allah’a yemin ederek de dürüstlüğü ön plana aldığını görmekteyiz. Nitekim yaratan, kusursuz, ezeli ve de ebedidir.

*“Fuzûlî kıl kıyâs-ı hâlûñ ehl-i dehr hâlinden
Kumâr u mekr ü tezvîri hiyel ehlinden utduñ dut” (G.40/5)*

Şair, kâinat nizamında hileye ve tevizire başvuran kimi dünya ehlini dürüstlüğü ve hakiki aşkın peşinden gitmek suretiyle mağlup ettiğini, hilekârları yendiğini ifade etmektedir.

*“Senüñ mihr ü vefâ gösterdüğüñ ağyâra çoğ gördüm
Galağdur kim seni bî-mihr oğurlar bî-vefâ derler” (G.78/3)*

*“Saña derler büt-i çîn zülfüñe zünnâr söylerler
Zihî imânı yoğlar küfr söylerler hağâ derler” (G.78/4)*

78. gazelin 3 ve 4. beyitlerinde sevgiliye sevgisiz, vefasız diyenler; zülfüne de zünnâr diyorlar yani, küfredenler sevgiliye karşı doğru söz söylemiyor, dürüst davranmıyor, hakkı teslim etmiyorlar.

*“Bî-sebeb şanmañ Fuzûlîniñ melâmet çekdügin
Bî-ğaberdür meşrebin ehl-i riyâdan şahlamaz” (G.112/7)*

Şair, aşk için yaptığı hareketleri, attığı adımları, gerçekleştirdiği fedakârlıkları, çektiği mihnetleri hiçbir şekilde gizlememiş, riyakârlık yapmamış her daim dürüstlüğün yolu üzere olmuştur.

*“Fuzûlî hasteye düşmen söziyle düst cevri eyler
Zihî sâde mu’arız kavli buhtân olduğın bilmez” (G.114/7)*

Hakikat ehli sadedir, sevgili de saf, dürüst yani arîdir. Oysa âşıkları kıskananlar, düşmanlar noksandır, kusurludur. Nitekim düşmanlar, yani âşıka ve sevgilisine karşı olanlar kötülük abidesidir. İnsanı fenafillahtan alıkoyar. Düşman dürüst değil, kötüdür, saf değil, kindardır.

*“Hiç reng ilen mana âbâdlık mümkün degül
Men harâb-ı bâde-yi şâf u izâr-ı sâdeem” (G.190/2)*

Şair, sevgiliyi saf, parlak, lekesiz bir şekilde sevdiğini, ona bu denli kusursuz bağlı olduğunu, hiçbir suretle hile altında ona karşı davranışlar sergilemediğini, bu tarz davranışların kendisinde olamayacağını, ona karşı dürüst ve doğru olduğunu söylemektedir.

*“Her bâde ki sensüz içerem bezm-i belâda
Hûn-âb olup elbette çıhar dîdelerümden” (G.224/3)*

Ruhlar Elest Bezminde Allah’a söz vermişlerdir. Ruhlar, Rabb’ine sorulan soru karşısında “ Belâ” diyerek ahitleşme yapmışlardır. Buradaki ilahi kudret aşkının taahhüdü karşısında şair, dürüstlüğünü bozmayacağını, daima buna sadık kalarak içtiği her aşk şarabının sadece Hakk’ ın kapısını göstereceğini ifade etmiştir.

*“Gamum pinhân dutardum men dediler yâre kıl rüşen
Desem ol bî-vefâ bilmen inanur mı inanmaz mı” (G.257/3)*

Şair, sevgili uğrunda çektiği tüm ızdırapları gizlediğini, hiçbir zaman onları gün yüzüne çıkarmadığını ama artık çıkarmasının zamanının geldiğini ifade ederek; açıklayacağı ızdırapların sevgili tarafından inanılma noktasında çekincelerinin olduğunu anlatıp dürüstlük değerine vurgu yapmaktadır.

*“Yār kılmazsa maña cevır ü cefâdan ğayrı
Men aña eylemezem mihr ü vefâdan ğayrı” (G.262/1)*

Sevgili daima aşığa ızdırıp verip onun canını acıtıp darlığa düşmesine sebep olsa da âşık tüm bunlara karşın vefayı elden bırakmaz, bu zorluklardan yılmaz, bir an geri adım atmaz. Şair de bu yolda aynı yaklaşımı sergileyerek hareket ettiğini, sevgili ona ne kadar eziyet etse de sevgiliye karşı verdiği sözden ayrılmayıp dürüstlüğünü ve doğruluğunu muhafaza ederek vefa içerisinde davranmaya devam edeceğini belirtmektedir.

*“Ne görür ehl-i cefâ mende vefâdan ğayrı
Ne bulur şem-i yağan kimse ziyâdan ğayrı” (G.263/1)*

Aşkından dolayı kendisine cevreden sevgiliye karşı daima vefalı olduğunu belirten şair; benliğine sevgili tarafından saplanan hançerlerin karşısında hiçbir zaman yılgınlık göstermediğini, bu menzilden kati surette ayrılmadığını; daima ışık saçarak, aşkını sevgiliye hissettirerek ilerlediğini ikrar etmektedir.

*“Ey olan sâkin-i mescid ne bulupsan bilmen
Bûriyâsında anuñ bûy-ı riyâdan ğayrı” (G.263/2)*

“Bûy-i riyâ” riya kokusu olduğundan şair, bu beyitte mescite gidildiğinde gösterişten ve riyadan uzak kalarak ibadet edilmesi gerektiğini, dürüstlükten ve doğruluktan ayrılmanın aşığa yakışmayan bir davranış olduğunu ifade etmektedir.

*“Gel harâbâta nazar sâkiye kıl kim yoğdur
Ruh-ı şâf u mey-i şâfında şafâdan ğayrı” (G.263/3)*

İlâhî aşkın gerçek yansımasının ancak meyhanede olacağını ifade eden şair, meyhaneye gidip oradaki sâkinin yüzüne bakıldığında; onun yüzünde Hakk’ın izlerinin ve onun saflığının alametlerinin görüleceğini belirtmektedir. Çünkü meyhane saflığı, doğru ve dürüstlüğü yansıtır.

4.4. Sorumluluk Değeriyle İlgili Bulgular

*“Ey ki ehl-i ışkâ söylersen melâmet terkin et
Söyle kim mümkün midur tağyîr-i takdîr-i Hudâ” (G.1/5)*

Yüce Allah’ın takdiri, kâinat kanunları özelinde düşünülünce değişmez. Onu değiştirebilecek yegâne güç, yine Kadir-i İlâhî’nin ta kendisidir. Aşkın melâmetinin,

ondaki tarıfsız zorluğun içkinliğini yok edebilmek mümkün değildir. Çünkü bunun kaynağı Rab'ten gelmektedir. Onun iradesi ve tasallutundadır. Yaratan, yarattıklarına kendini bulma noktasında sorumluluk yüklemekte ve bu ilahi kanunu da kendisi belirlemektedir, yani denilebilir ki şair sorumluluk değerine vurgu yapmaktadır.

*“Ey Fuzûlî intihâsuz zevķ bulduñ ışķdan
Beyledür her iş ki Hakk adıyla kılsan ibtidâ” (G.1/7)*

En onulmaz bağlılık Allah sevgisidir. Tadı, lezzeti emsalsizdir. Her işe başlarken de Hakk adı ile başlanmalıdır. Hakikat ehli neticelere bu yolla gebe olur, sonuç alır. şair neticelerin asıl gayesini aslında Hakk ile bir işe başlamaya bağlayarak Allah tarafından yaratılanlara sorumluluk yüklendiğini beyan etmektedir.

*“Yâ Rab belâ-yı kayda Fuzûlî esirdür
Ol bî-dili bu dâm-ı kudûretten et reha” (G.2/7)*

şair, bu hayata neden geldiğinin, niçin yaşadığının farkında olarak; Yüce yaratıcı'ya yakararak kendisini masivadan, kesretten kurtarması için yalvarıyor. Bu yönden baktığımızda Fuzûlî, sorumluluklarının bilincinde ki bu tarz yakarışlar yapmakta. Sorumluluk vurgusuna, şairin en dikkat çektiği beyit.

*“Yoh mende bir amel saña şâyeste âh eger
Amâlûme göre vere adlûñ cezâ maña” (G.3/4)*

Allah'a yakaran Fuzûlî, kendisinin layıkıyla ibadet edemediği için cezalandırılacağını ifade ederek aslında Allah'a karşı sorumluluklarının neler olduğu konusunda bilinçli bir konumda olduğu için bu şekilde bir içlenme, burkulma yaşıyor. şair beyitte sorumluluk değerine vurgu yapıyor.

*“Ėavfu ĖaĖâda muştaribem var ümîd kim
Lutfuñ vere beşâret-i afv u aĖâ maña” (G.3/5)*

Kulluğunun bilincinde olan şair, Allah'a karşı olan ameli manadaki adımlarının yeterli olamayacağı kaygısını hissederek hata işleyebileceğini ifade ediyor. Hatta şair korku içinde çırpındığını ifade ederek aslında Rabb'ine karşı yapacağı kulluğunun gerektirdiği adımların farkındadır ve bu da Fuzûlî'nin Yüce yaratan'a karşı sorumluluk taşıdığını göstermektedir. Sorumluluk değerini bu açıdan örtük de olsa beyitten çıkarabiliyoruz.

*“Oldur maña murād ki oldur saña murād
Hāşā ki senden özge ola müdde’ā maña” (G.3/7)*

Allah’ın iradesi karşısında kendisini hiçe sayan, ondan gelecek olanın haricindekileri elinin tersiyle iten, atan şair; Rabb’in ululuğunun gölgesinden başka bir yer istemeyerek aslında kendini kontrol edebildiğini ve bir kul olarak sorumluluğunun bilincinde olduğunu vurgulamaktadır.

*“Habs-i hevāda koyma Fuzûlî-şıfat esîr
Yâ Rab hidāyet eyle tarîk-ı fenā maña” (G.3/8)*

Vahdete erişmek, Allah’ta yok olmak, O’nun dairesi dışına çıkmayıp terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i terk düsturunda ilerlemek isteyen Fuzûlî, bu beytinde fena-fani olmak, yol olma mazmununa değinip aslolanın bu olduğunu öne çıkararak Yüce Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olduğunu vurgulamaktadır.

*“Ey Fuzûlî reh-i şerini dut ol rāhberüñ
Bu tarîk ile dālâletden özüñ eyle reha” (G.5/7)*

Tarîk kelimesiyle şair, Hz. Peygamber’in yolunu, onun ümmetine çizdiği yegâne yolu; ayrıca tasavvuf ehlinin de takip edeceği ikinci bir manayı da hissettirmeye çalışmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed, şeriatıyla yani tarikatıyla müminlere hak yolunun pusulasını vermiş ve onları sapıtmaktan beri eylemiştir. Bu açıdan Fuzûlî, Hz. Peygamber’e karşı kendini sorumlu hissetmekte, sorumluluğunun bilincinde olarak hareket etmek istemektedir.

*“Sensen ol hâtim ki ref’etmiş cemî-i hâkimi
Hâtem-i hükm-i risālet tapşurup devrān saña” (G.6/6)*

Hz. Muhammed’e nübüvvet hükmü yüzüğünün takdim edilerek peygamberliğin verildiğini, bunun kendisine devranla birlikte bahşedildiği ifade ediliyor. Yüzük mazmunu devran mefhumuyla birlikte düşünüldüğünde aralarında yuvarlaklık açısından bir bağlantı olduğunu görebilmekteyiz. Çünkü devran dönmek manasındadır ve yüzük de yuvarlaktır. Burada Hz. Peygamber’e, bazı mazmunlar kullanılarak verilen peygamberlik görevinden bahsedilerek sorumluluk değerine vurgu yapılmaktadır.

*“Mesdūddur Fuzûlîye mey-hāneler yolu
Yâ Rab hidāyet eyle tarîk-ı şavāb aña” (G.9/7)*

Şair her anlamda kendisine meyhane yollarını yasaklamıştır. Meyhane teşbihi burada Fuzûlî'yi yaratandan uzaklaştıran her türlü masivadır. Bunlar kötülükler, haramlar, Allah'ın nehyettiği her türlü dünyevi hasletlerdir. Şair kendisi açısından bir çizgi çizerek yeni bir yol tayin etmiştir. Attığı adımların farkındadır çünkü sorumluluğunun bilincinde bir kuldur.

*“Cān u ten oldukça menden derd u dāğ eksük degül
Çiẖsa cān ẖāk olsa ten ne cān gerek ne ten maña” (G.10/3)*

Can ve ten gerekli varlıklar değildir. İnsan için bunlar sadece birer aldatmacadan ibarettir. Can ve ten, var oldukça insandan dert, cefa, eza, gam eksik olmamaktadır. Masivaya ulaşmada birer basamak olan can ve ten, Hakk'a ulaşmanın önünde sadece bir barikattır. Oysa bu barikat yıkılmalıdır. Hakikat barikatın ardında gizlenmiştir. Ona ulaşmanın yolu idrak ve şuur merkezi olan gönlü ön plana çıkarmaktır. Bu açılardan bakıldığında şair, atacağı adımların ve sorumlu olduğu alanların farkındadır.

*“Ġamze tîġin çekdi ol māh olma ġāfil ey göñül
Kim muḡarrerdür bugün ölmek saña şiven maña” (G.10/6)*

Gönlün gafil olmaması gerektiği, gün gelecek ki gönlün öleceği ve ona ağlanacağı ifade edilmektedir. Ayrıca gamze yani yan bakışın âşık için çok tehlikeli olduğu hatta âşığı öldürücü darbelerle yok edebileceği şair tarafından öne çıkarılmaktadır. Zaten masivanın rumuzları olan kaş, yay, ok, kirpik, göz birer öldürücü katiller olarak tasavvufta yerini almıştır. Bunlar insanı kesrete boğan, masivaya çeken; Kadir-i mutlaktan ıraklaştıran ve de kendi benliğine düşmanlaştıran remizlerdir. Bu açılardan Fuzûlî, gönlüne kendine gelmesini gafil avlanmamak ve adına telkinlerde bulunarak kul olma yolunda sorumluluğunun gerektirdiklerini unutmamasını kendine telkin etmektedir.

*“Sende dün gördüm Fuzûlî meyl-i mihrāb-ı namāz
Terk-i ışk etmek mi istersen nedür niyyet saña” (G.18/7)*

Beyitte Fuzûlî kendine seslenerek; mihrap karşısında namaza durmak isteğini gördüğünü, ancak bunun aşkı terk etmek anlamına geldiğini hatırlatarak niyetinin ne olduğunu sorar. Namaza durmak benzetmesi aslına bakılırsa zahiri bir ifadedir. Aşkta mühim olan derinliktir. Âşık mihraba değil gönül Kâ'besine karşı eğilir. Çünkü gönül

ilahi bir tecelligâhtır. Buna vurgu yapan Fuzûlî, Allah’a karşı aslolan sorumluluk duygusunu geri plana atma düşüncesini ön plana çıkarıp, “sen zühd ve takvanın bir timsali olan mihraba meyledip rükû ve sücûdla mihrap karşısında eğiliyorsun. Zahire dönüp bâtını yani aşkı terk ediyorsun” diyerek bunun hata olacağı kanısına varmaktadır.

*“Ey dil ki hecre döymeyüp istersen ol mehi
Şükr et bu hâle yoħsa gelür bir belā saħa” (G.19/5)*

Tasavvufta aslolan aşğın ızdırabının dinmemesidir. Şair de buna vurgu yaparak kendini denetleyip şükretmesi gerektiğini, eğer visal gerçekleşirse Allah’a olan yakınlığın bitebileceğini belirterek kendi yaptığının sonuçlarını düşünüp sorumluluk bilinci içinde, yaratılış sebebini unutmaması gerektiğini ön plâna çıkarıyor.

*“Ey Fuzûlî menzil-i makşûda yêtsem ne ‘aceb
Hıdmet-i pîr-i muğân irşâdı rehberdür maħa” (G.23/8)*

“Ulaşmak istediğim yere varırsam buna şaşırma” diye kendine seslenen Fuzûlî, pîr-i muğâna hizmet etmenin kendisine doğru yolu bulduracak bir rehber olacağını bilmekte, atacağı ve attığı tüm adımlarda neyin, ne şekilde sonuçlar doğuracağını kendi nefesine telkin etmekte ve doğacak tüm sonuçları kabullenerek görüşünü açıklamakta; yani sorumluluk temelinde gayesini açıkça ortaya koymaktadır.

*“Ey Fuzûlî her amel kılsañ ħaťâdur gayr-ı ışk
Bu-durur men bildüğüm va’llāhu alem bi’ş-şavāb” (G.30/7)*

Fuzûlî kendi nefisini uyararak “aşktan gayrı yaptığın her iş hatadır” diyor ve sorumluluklarının bilincinde olması gerektiğini yani gerçek gayesine dönüp Allah aşkının haricinde kalan tüm işlerini terk etmesi gerektiğini açıklamaktadır.

*“Muťrıb ağlatma sürüduñla Fuzûlî ħasteni
Seyl-i eşkinden şakın kopmaya bünyād-ı țarab” (G.36/7)*

Tasavvufta aslolan aşkın ızdırabının bitmemesidir. Şair mutribe, dikkat etmediği, sorumluluğunu uygun şekilde yerine getirmediği sürece aşkın ızdırabının bitebileceğini söyleyerek dikkatli olması gerektiğini hatırlatıyor.

*“Ey Fuzûlî verâ’ u zühd ile mutād olduñ
Bilmedün ħālūñi bî-hüde geçürdün evkāt” (G.39/7)*

Batınî bilgiye yani hayr-i mutlaka, fenafillaha erişebilmek sadece takvayla olabilecek bir hâl değildir. Şair, kendisinin yaratılış gayesindeki asıl umdeyi göz ardı ettiğini yani aslolan sorumluluk bilincini unutup farklı yollara tevessül ettiğini ifade ediyor.

*“Ey esîr-i dām-ı gam bir gūşe-yi mey-ḥāne dut
Dutma zühhāduñ muḥālif pendini peymāne dut” (G.41/1)*

Şair, aşk ızdırabına yakalanan dünya ehline, sorumluluklarının bilincinde olması gerektiğini söyleyerek bu konuda tuzağa düşmemelerini öğütlemektedir.

*“Ëy Fuzûlî dehr zālinüñ firîbinden şaḳın
Olma gāfil er gibi depren işün merdāne dut” (G.41/7)*

Beyitte ifadesini bulan *kocakarı* mazmunu dünyayı ve onun nimetlerini, hile ve desiseleri ifade etmektedir. Fuzûlî beyitte, kendisinin bu nimetlerden ve hilelerden uzak durması, dünyanın süsüne aldanmaması gerektiğini ikrar ederek kendi nefesine kulluk temelinde sorumluluk duygusunu önceleyerek ikazda bulunmaktadır.

*“Baḫr-i ’iṣṣā düşdüñ ey dil lezzet-i cānı unut
Bālīg olduñ gel raḫimden içdüğüñ kanı unut”*

*“Vêrî rıḫletden ḫaber müy-ı sefîd u rûy-ı zerd
Çihre-yi ḫandānı vü zülf-i perîṣānı unut”*

*“Çek nedāmetden göge dūd-ı dil ü tōk kanlu yaş
Serv-i nāzı terk kıl gül-berg-i ḫandānı unut”*

*“Gör ḡanîmet faḫr milkinde gedālıḡ şîvesin
İ’tibār-ı manşıb u dergāh-ı sulṭānı unut”*

*“Çekme ālem kaydını ey ser-bülend-i faḫr olan
Salṭanat taḫtına erdüñ bend ü zindānı unut”*

*“Levh-i ḫātır şüret-i cānāna kıl āyîne-dār
Anı yād et her ne kim yāduñda var anı unut”*

*“Ey Fuzûlî çek melāmet reh-güzārından ḳadem
Laḫza laḫza çekdüğüñ bî-hüde eḡḡānı unut” (G.42/1-7)*

Şair, 42. gazelin tamamında “unut” redifiyle sorumluluk değerine vurgu yapmaktadır: Şair gazelde, yaratılış sebebini vurgulayarak kulluğunun gerektirdiği sorumluluğu nefesine hatırlatır, Yapacağı davranışların sonuçlarının üstlenilmesinde, yani sorumluluğunu sağlama noktasında; aşkın lezzetini aldığını, bu denizden çıkmaması gerektiğini, kesretten kaçması ve masivayı unutmaması, kanlı gözyaşı dökmesi gerektiğini, sultan sarayında mülk ve nam sahibi olmayı bırakması gerektiğini, dünyanın lezzetlerinden uzaklaşıp vahdet diyarına yakınlaşmasını, boş heveslerden kaçıp hakikat ehline erişmek için çabalaması gerektiğini kendi nefis muhasebesi üzerinden yapmaktadır.

*“İşka tā düşdüñ Fuzûlî çekmedüñ dünyā ğamın
Bil ki kayd-ı ‘ışk imiş dām-ı ta’allukdan necat” (G.43/7)*

Fuzûlî, hayata geliş gayesini kendisine hatırlatarak sorumluluk bilincini ön plana çıkartarak dünyevi tüm hasletlerden uzaklaşması gerektiğini anlatmaktadır.

*“Ey gönül yârı iste cāndan geç
Ser-i kūyin gözet cihāndan geç”*

*“Yā tama’kes hayāt zevkından
Yā leb-i la’l-i dilsitāndan geç”*

*“Milk-i tecrīddür ferāġat evi
Terk-i māl eyle hānümāndan geç”*

*“Lā mekân seyrinüñ azîmetin et
Bu harāb olıcak mekāndan geç”*

*“İ’tibār etme milk-i dünyāya
İ’tibār-ı ulüvv-i şāndan geç”*

*“Ehl-i dünyānuñ olmaz āhireti
Ger bunu ister isen andan geç”*

*“Meskenüñ bezmgāh-ı vahdetdür
Ey Fuzûlî bu hākdāndan geç” (G.49/1-7)*

İnsanın dünyaya geliş gayesi, Allah’a kulluk borcunu yerine getirmektir. Yaratan insanları ve cinleri sadece ona kulluk etsinler diye halketmiştir. Bu açıdan bakıldığında şair, 49. gazelin 7 beyitinin tamamında insana sorumluluk bilincini hatırlatmış, dünyaya

geliş gayesini vurgulamıştır. Asıl huzurun dünyadan vazgeçmekle olacağını, masivanın zehirleyici tabiatından uzaklaşılması gerektiğini anlatmıştır.

“Fakr milkin dut ger istignāda istersen kemāl

Salṭanatdan geç ki ol vādide çoḥdur ihtiyāc”

“Çekme taḥt u tāc kaydın bī-ser ü pālīk gözet

Kim ayaga benddür taḥt u belādur başa tāc” (G.51/2-3)

“Terk-i tecrīd ihtiyār et kim diyār-ı ıṣḡda

Fakr bāzārına esbāb-ı fenādandur revāc”

“Naḡş-ı zāyildür umūr-ı dehre kılma i’tibār

Olsa ḥāşıl fakrdan ḥüzn ü ğınādan ibtihāc” (G.51/5-6)

51. gazelin 2, 3, 5 ve 6. beyitlerinde Fuzûlî, fenafillaha erişmek, terk-i dünya şiarına uygun davranarak elini eteğini her ne varsa dünyaya ait olan masivadan çekmek, dünya zenginliğini istememek bilakis fakr u zaruret hallerine bürünmek taht yahut tac gibi zenginliklere rağbet göstermemek gerektiğini anlatarak insanın gerçek yaratılış gayesini bulmasını yani sorumluluk bilinci doğrultusunda hareket edip Makam-ı Ubudiyete erişmesi gerektiğini söylemektedir.

“Revzenüñden koma kim gün düşe ḥalvetgehüñe

Ḥarem-i şāha ne lāyık gire cāker güstāḥ”

“Saḥla ey eşk edeb gitme ser-i kūyına çoḥ

Ki düşer gözden ü yüzden sürilur her güstāḥ” (G.59/4-5)

Sorumluluk değerinin ön plana çıkarıldığı 59. gazelin 4 ve 5. beyitlerinde şair, sevgilinin yani Allah’ın nazargâhında yerinde ve uygun adımlar atılmak suretiyle salikin üzerine düşen sorumlulukları en güzel şekilde yerine getirmesi ve küstahlıktan, yerinde atılmayan adımlardan uzak durması gerektiğini beyan etmektedir.

“Ey Fuzûlî her nice men’eylese nāşih seni

Baḥma anuñ kavline bir çihre-yi zībāya baḥ” (G.61/7)

Nasihler, Allah’ın yolundan ve takvadan âşığı uzaklaştıran kişiler olduğu için bunların yönlendirmelerine itibar edilmemesi gerektiğini ifade eden şair, sorumluluk temelinde hareket ederek Rabb’inin rızasını kazanmaya çalışmaktadır.

*“Yahşı şanma ey gönül ehl-i hıred eṭvārını
Olma gāfil ‘ışk derdinden yaman olmaz bu derd”*

*“Mümkün oldukça felek manşūbesinden kıl hāzer
Neşe kim hālī degül bī-dād nakşından bu nerd” (G.62/3-4)*

Şair bu iki beyitte gönlüne nidalarla seslenerek nefsinı denetlemekte, davranışlarını kontrol etmektedir. Nitekim Fuzûlî, akılla aşkı kıyaslayıp aşkın doğası gereği efdal olduğunu, hile ve tezvirlere uzak durması gerektiğini gönlüne açıklayarak sorumluluk değerini ön plâna çıkarmaktadır.

*“Fuzûlî tökme çoḥ yaş ihtiyāt et gitmesün nā-geh
Gözünüden sürme kim gerd-i reh-i ehl-i şafādandır” (G.69/8)*

Ehl-i safâ yolunda olanlar fenafillah dairesinde dönerler. Buradan hareketle şair, kendi davranışını sorgulamak suretiyle bu dairede hareket ederken çıkan ve âşıklara bulaşan tozun, sırf aşkın ızdırabından dolayı ağladığında silinip gideceğini belirterek nefesine yönelik olarak dikkatli olmasını ve sorumluluk duygusu taşıyarak Hakk’ın yolundan ayrılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

*“Serserî başma kadem ‘ışk tarîkine Fuzûlî
İhtiyāt eyle ki gāyetde ḥaṭarnāk seferdür” (G.83/7)*

Şair attığı adımları kontrollü ve sorumluluk bilinci içerisinde atması, davranışlarını denetleyerek ilerlemesi gerektiğini ifade edip doğru aşkı, hakikat yolunu engelleyen masivayı bünyesinde toplamış her türlü tuzaktan ırak olmasını kendisine hatırlatıyor.

*“Ey Fuzûlî ışk men’in kılma nāşihden kabûl
Akl tedbīridür ol şanma ki bir bünyādı var” (G.105/7)*

Şair sorumluluklarının bilincinde olduğunu, kendisine aşktan vazgeçmesini söylediklerinde, nasihatte bulunduklarında bu yol üzere adımlar atmadığını, bu uğurdan dönmediğini belirtiyor.

*“Ol gāzeden gönül eger istersen iltifāt
Tîğ-ı tecerrüd ile cihāndan alāka kes” (G.122/6)*

Pir-i muganın en önemli özelliği masivadan alakasını kesmesi, dünyaya dair ne varsa ondan beri olmasıdır. *Gamze* mazmunu burada masivadır. Şair bu mazmun üzerinden Hakk’a karşı olan sorumluluğunu hatırlatıyor.

“*Ârif ol sevdâ-yı ışk inkârın etme ey hakîm*
Kim vücûd-ı halkdan ancak bu sevdâdur garaz” (G.134/6)

Hakîm, zahiri bilgileri, ârif ise batınî bilgileri önceleyendir. Şair beyitte hakîmi, bâtını bilgiye davet ederek hilkat gayesini, Allah’a karşı olduğu sorumluluklarını hatırlatıp onu iç ahenge, Hayr-ı Mutlak’ a davet ediyor.

“*Kılmağıl muhkem gönül dünyâya akd-i irtibât*
Sen bir âvâre müsâfirsен bu bir vîrân ribât” (G.136/1)

Şair, bu dünyanın gelip geçici olduğunu, dünyaya bel bağlanmasının yanlış olduğunu; gönlünü avare yolcuya, dünyayı da kervansaraya benzeterek bu dünyanın fani olduğunu, asıl gayeye ulaşmanın Yüce Mevla’nın rızasını kazanmaktan geçtiğini ifade ederek kendisinin Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu yineliyor.

“*Ey Fuzûlî âhiret mülkine lâzımdur sefer*
Böyle fâriğ gezme takvâdan müheyyâ kıl metâ” (G.139/7)

Şair kendi nefesine seslenerek bu dünyada, baki olan ahiret için yapması gereken sorumluluklarının bilincinde olarak; İslâm’ın emrettiği şeylerden ıraklaşıp vazifesini ihmal etmemesi gerektiğini, çıktığı bu yolda öte dünya için azık, yolluk (iyi ve salih amel) hazırlamasını kendisine hatırlatıyor.

“*Menden âhir çün kılur bî-zârlıg esbâb-ı dehr*
Dehr esbâbından ol yeg kim kılam bî-zârlıg” (G.142/4)

Fuzûlî baki olmayan bu dünyaya ait olan masivanın, faydasız bir uğraş olan fani dünyaya ait ne varsa günü geldiğinde kendisini terk edeceğini söyleyip bunların peşinde koşmaması gerektiğini anlatarak hakikat manada kul ve hilkat olarak sorumluluğunun bilincinde olduğunu vurgulamaktadır.

“*Ey Fuzûlî taleb-i rutbe-yi irfân eyle*
Cehl ile hâşıl-ı evkât-ı şerîf etme telef” (G.144/7)

Fani olan bu dünyadan talep edilecek yegâne mürşid insan-ı kâmil değildir. Şair buna vurgu yaparak irfanı dilemenin kendisi için tek kurtuluş yolu olduğunu belirterek Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu izhar etmektedir.

“Beķā mülkin dilersen varuñı yoķ eyle dünyā tek
Etek çek gördüğünden āftāb-ı ālem-ārā tek”

“Taalluķ zulmetin tecrīd hurşīdine kıl maṭla
Eger ālemde bir gün görmek istersen Mesīhā tek”

“Gönül her şūret-i Şīrīn’e verme iç mey-i mañā
Hazer kıl taşa çalma şīşeni Ferhād-ı şeydā tek”

“Refīķuñ olsa dilsüz cān-ver hem şahla rāz andan
Şakın sırruñ düşürme dillere Mecnūn-ı rüsvā tek”

“Yeter tāvūs tek ucb ile kıl ārāyiş-i şūret
Vücūdūñdan geçüp ālemde bir ad eyle anķā tek”

Güher tek kılma tağyīr-i ṭabīat delseler bağruñ
Karār et her hevādan olma şūr-engīz deryā tek”

Fuzūlī kā’ināt esbābınuñ kıldum temāşāsın
Nedāmetsüz tenaum yoķ taşarrufsuz temāşā tek” (G.159/1-7)

Şair, 159. gazelin tamamında, Allah’a karşı kulluğunun sorumluluk duygusunun gerektirdiği ölçüde davranışlar yapılması gerektiğini defalarca kez aynı mazmunlar üzerinden ifade etmektedir. Özellikle fani olan dünyadaki tüm masivaya sırtın dönülmesini, hakiki mutluluğun dünya mülkünden geçmek olduğunu, dünyaya bağlanmanın zulmeti hatırlattığını, vahdete erişmenin ancak maddi güzelliklerden vazgeçmek olduğunu, dünya nimetlerinin önünde sonunda insana eza, cefa verdiğini ve insanı kemâl derecesinden alıkoyduğunu; heva ve hevesin insanı Kadir-i mutlaktan beri eylediğini, terk-i dünya yolunda olmak gerektiğini ve hiçbir zaman kibirli, süslü, renkli olmamak gerektiğini vurgulamaktadır.

“Ey Fuzūlī eyle ṭā’āt-ı riyāyī terkini
Tövbe kıl min-ba’d meşğūl-i menāhī olmağıl” (G.167/7)

Fuzūlī, kendi nefesine telkinlerde bulunarak Allah’a karşı kulluğunun getirdiği sorumluluğunun bilincinde olması gerektiğini; içinde riya olan ibadetlerden uzak

durması, tevbe etmesi gerektiğini, Allah'ın nehyettiği şeylerden kaçınmasını ifade etmektedir.

*“Şüret-ārā olma taḥṣīl-i kemāl-i ma'nā et
Kim behāyim nev'in etmez ādemī zer-beft çul” (G.175/6)*

Bir kul olarak insanın Allah'a karşı olan kulluk borcunu, sorumluluğunu yerine getirmesi vurgulanırken bu sorumluluğun da insanın şeklini süslememesi, manen kemâle ermesi, sırmalı ve gösterişli şeylerin hayvanları insan yapamayacağı düşüncelerinden hareketle yapması / yapmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

*“İşk nāmūsı men ü Mecnūn'a düşmüş lā-cerem
Gam yükin çekmekdeyüz men bir zamān ol bir zamān” (G.216/2)*

İrfan yani aşk olan emanetin korunması sorumluluğu şairin kendisine ve Mecnun'un omuzlarına bırakılmıştır. Ortada ağır bir sorumluluk vardır. Nitekim bu sorumluluk dağın taşın dahi üstlenmek istemediği bir emanettir. Bu beyitte “İnnâ ‘aradnâ-l-emânete” (Ahzâb, 33/72)³ ayetine telmih vardır. Dağların, taşların, göklerin bile verilen bu emaneti yüklenme sorumluluğundan kaçtığı halde; insanoğlunun bu vazifeyi kabul ettiğini ifade eden şair sorumluluğun ne kadar ağır olduğuna vurgu yapmıştır.

*“Ey Fuzûlî vera ehli reh-i mescid dutmuş
Sen reh-i meygede dut uyma bu güm-râhlara” (G.241/7)*

Kâinatta her şeyden evvel, birincil olan aşktır. Aşk her şeyden önce gelir. İlâhî aşkın gölgesi her şeyi kuşatmıştır. Bu açıdan şair, gerçek sorumluluğunun bilincinde olmasını kendi nefsi üzerinden öncelemektedir. Aslolanın mescit yolunu tutmak değil; aşkın peşinden koşarak meyhaneye gitmektir.

*“Dār-ı dünyānı gönül cehd kılup terk edegör
H̱āb-ı gafletde iken kendüñi bîdār eyle” (G.247/5)*

³ İnnâ ‘aradnâ-l-emânete ‘alâ-ssemâvâtî vel-ardî velcibâlî feebeeyne en yahmilnehâ ve eşfâkne minhâ ve hamelehâ-l-insân(u)(s) innehu kâne zalûmen cehûlâ(n): “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir” (Ahzâb, 33/72).

*“Kes Fuzûlî tama ’uñ gayrı temennâlardan
Kanda olsañ taleb-i devlet-i dîdâr eyle” (G.247/7)*

247. gazelin 5 ve 7. beyitlerinde şair, insanın dünyaya geliş gayesini hatırlatarak sorumluluklarının bilincinde olmasını, gaflet uykusundan uyanmasını, dünyada maddî anlamda ne varsa bunları terk etmesini, Hakk’tan gayrısının boş olduğunu, insanın her nerede olursa olsun Hakk’ın rahmetini gözetmesini ifade etmektedir.

*“Fuzûlî behre vermez tã’at-ı nâkış nedür cehdün
Kerem kıl zerķı tã’at şûretinde hâdden aşurma” (G.251/7)*

Fuzûlî, kendi nefesine hitap ederek yapacağı ibadetlere riya karıştırmaması gerektiğini, şeklî ibadetten kaçmasını; ruhunun derininden gelen bir iştiyakla ibadete sarılmasını öğütlüyor.

*“Ser-be-ser vādî-yi miñnetdür ü ğam milk-i vücūd
Bir ferâġat yeri yoġ şehr-i fenâdan gayrı” (G.263/4)*

“Milk-i vücud” masivaya dalmak, maddî âlemden beklenti içinde olmak demektir. Oysa insanın kâinata geliş gayesi, Allah’ı anmaktan insanı hangi maddî şey uzaklaştırıyorsa ondan vazgeçmesi ve sadece Hakk’a yönelmesidir. Bu açıdan insan, dünyaya geliş gayesinin bilincinde olmalı ve bir kul olarak sorumluluklarının bilincinde olmalıdır.

*“Gözyaşıyla dâne dâne cem-i esbâb etme kim
Yele verür dehr anı pã-mâl edüp hırmen gibi” (G.276/9)*

*“Kanda olsañ kapu levhî tek gözet işmet yolın
Açma göz dîvârlardan her eve revzen gibi” (G.276/11)*

Yukardaki beyitler inancın gereği ve kulluğun getirdiği yükümlülükler çerçevesinde düşünüldüğünde; insanın dünyaya geliş gayesini unutmaması gerektiği, dünya nimetlerinin sadece bir saman çöpü misali değersiz ve geçici olduğu, maddi varlıklar için dökülen onca gözyaşının gereksizliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, insanın her nerede olursa olsun günahsızlık kapısını gözetmesi, insanın kendisine ait olmayan başkalarının mahremi olan hiçbir şeye asla meyletmemesi, mahrem şeylerle iştigal etmeyip adım atarken dahi sadece Allah’ın rızasını gözetmesinin önemi vurgulanmaktadır.

*“Ey Fuzûlî devlet-i bâkî fenâdandur maña
Kim fenâdur eyleyen makşûduma vâşıl meni” (G.277/9)*

Şair sahip olduğu inancın gerekliliklerinin bilincinde olarak; devletin, saadetin gerçek yüceliğın ancak Allah katında var olan güzelliklerle anlam kazandığını, şairi gerçek maksuduna eriştirecek olanın Yüce Allah’ın rızasını kazanmaktan geçtiğini ifade etmektedir. Hakikat ehli, sorumluluklarının bilincinde olan kâmil kişidir. Şaire göre maksud Hakk olduğuna göre, ona erişmek de ancak Allah’ın dediklerini yapmakla mümkün olacaktır.

*“Ey göz ol nergis-i hûn-ı âre nigâh etme dahı
Rûzgârım gam-ı ışk ile siyâh etme dahı”*

*“Ey gözüüm yaşı bu ser-geşteligüñ terkin kıl
Serv-kâmetlere kaç-ı ser-i râh etme dahı”*

*“Ey gönül ömrümi verdüñ yele âşıklıg ile
Bahma her gonce-leb ü gül-ruha âh etme dahı”*

*“Bahma ey cân haç ü ruhsârına mañbûblaruñ
İhtiyât eyle günâh üzre günâh etme dahı”*

*“Kılma ey ışk maña arz perî-cihreleri
Şûret-i hâlûmi lehv ile tebâh etme dahı”*

*“Götür ey nefis hevâ vü hevesüñ âlemden
Herze herze taleb-i rıf’at ü câh etme dahı”*

*“Ey Fuzûlî mey ü ma’şûk mezâkın terk et
Özüni âşî-yi dergâh-ı İlâh etme dahı” (G.293/1-7)*

293. gazelin bütün beyitlerinde inancının gereği üzere davranması gerektiğini kendi nefsine söyleyen Fuzûlî, bu minvalde sorumluluklarının bilincinde olarak; “avareliği terk etmesini, nefsinı maddiyata çağırın gözden beri olmasını, her güzele bakmayıp gönül vermemesini, her güzelin yanakları üzerindeki ayva tüylerine bakmamasını, günah üstüne günah işlememesini, daima peri yüzlere bakıp hakiki sevgiliden uzaklaşmamasını, nefsâni arzuları, heva ve hevesleri doğrultusunda hareket etmemesini, rütbe peşinde koşmamasını, Allah’a karşı asi olmamasını” kendine tavsiye etmektedir.

“Gönül yetdi ecel zevk-ı ruh-ı dil-dār yetmez mi
Ağardı mûy-ı ser sevdâ-yı zülf-i yār yetmez mi”

“Yetürdi başuñı gerdün ayğa bār-ı miñnetden
Hayāl-i halka-yı gīsū-yı anber-bār yetmez mi”

“Saña yetdi ecel peymānesin nūş etmege nevbet
Hevâ-yı ceşm-i mest ü gamze-yı hūn-h’ār yetmez mi”

“Yeter oldı kulağa bang-ı rihlet dehr bāğından
Ne durmuşsan temāşâ-yı gül-i ruhsār yetmez mi”

“Yeter cem eyle bār-ı ma ’şıyet tagyır-i etvār et
Hayā kıl yoh midur inşāfuñ ol kim var yetmez mi”

“Hidāyet menziline yetdiler sa’y ile akrānuñ
Dalālet içre sen kalduñ saña ol ār yetmez mi”

“Fuzûlî deme yetmek menzil-i makşûda müşkildür
Dutan dāmān-ı şer-i Ahmed-i Muhtār yetmez mi” (G.294/1-7)

Divan’da yer alan 294. gazelin tamamında sorumluluğun ön plana çıkarılarak, sorumluluğunun bilincinde olan şairin yerine getirmesi gereken kulluk borcunun yükümlülüklerinden bahsedilmektedir. Fuzûlî, nefsine seslenerek; “Ecelin gelip çattığını, artık doğru yol üzere olmasını, feleğin kendisini aşk yüzünden iki büküm ettiğini, ecel kadehini içmek sırasının kendisine yaklaştığını, dünyadan kulağına göç davulunun seslerinin geldiğini, daha fazla günah işlememesini, kendisine yakın olanların çalışıp emek sarfederek hak yolu bulduklarını ve kendisinin bu yolda olmasını, menzile erişmenin müşkül olmadığını ve Hz. Muhammed’in yolu üzere gitmesi gerektiğini” belirtmektedir.

4.5. Sabır Değeriyle İlgili Bulgular

“Kad enāra ’l-ışku li ’l-uşşāki minhāce ’l-hüdā
Sālik-i rāh-ı hakīkat ışkā eyler iktidā” (G.1/1)

Şair, hakikat ehlinin yani tasavvufta kâmil manada olan kimsenin aşka, diğer bir deyişle Allah’ a erişmek için uzun bir yol kat etmesi, sabırla bu yolu ilerletip vahdete erişmesini ön plana çıkarmaktadır. Derinlemesine düşündüğümüzde sabır değerine vurgu yapıldığını ifade edebiliriz.

*“Ḥavf u ḥaṭāda muḫtaribem var ümīd kim
Lūtfuñ vere beṣāret-i afv u aṭā maña” (G.3/5)*

Allah’a karşı ümit besleyen şair, O’ndan sabırla ihsanını beklemekte ve affedilmeyi ummaktadır. Hatta bunu bir kutlu müjdeye bağlayarak örtük manada metafor yapmaktadır. Sabır değerinin ön plana çıktığı beyitte, şairin Allah’a olan kulluk borcunu ödeyebilme noktasında da kaygılarının olduğunu söyleyebiliriz.

*“Mūnhī-yi marifeti ḥāl diliyle dā’im
Kılur ehl-i Ḥaḳa esrār-ı ḥaḳīkat inha” (G.5/5)*

Hiz. Peygamberin ilmi hâl dili sözle oluşturulan, cisimleşen bir mahiyette değildir. Bilakis gönül ehlinin duyumsayabileceği, derûnî bir iklimden gelir. O’nun irfanının hak ehline taşması hemen surette olabilecek bir içkinlik değil zamanla oluşabilecek, sabra dayalı ve çok boyutludur. Bu açıdan şair, Peygamberin getirdiği sırların zamanla hak ehline varabileceğini ifade ederek sabır değerine vurgu yapmaktadır.

*“Ḥīn-i da’vā-yı nübüvvet müdde’i ilzāmına
Cāhil iken el senüñ ilmiñ yeter bürhān sana” (G.6/2)*

Fuzûlî, Hiz. Muhammed’in Arap toplumu özelinde düşünülüp değerlendirildiğinde cahiliye döneminde Yüce Allah tarafından tüm kâinata ve Arap coğrafyasına gönderildiğini ifade ediyor. Peygamberin, üstün vasıflı bir ilimle Yaratan tarafından kendisine bahşedilen İlm-i İlahiye’nin tecelligahı olan ilmin kemalatını en güzel şekilde, cahiliye dönemindeki insanlara aktardığını, bunu yaparken de yılmadığını, karşısındakileri ilmin ferasetiyle susturduğunu beyan ederek, değerler anlamında sabır değerini ön plana çıkarmıştır.

*“Kārger düşmez ḥadeng-i ta’ne-yi düşmen maña
Kesret-i peykānuñ etmişdür demürden ten maña” (G.7/1)*

Şair, düşmanın yaptığı hiçbir kötülüğün, aşağılamanın, horlamanın, ötekileştirilmenin kendisine etki edemeyeceğini ifade ediyor. Nitekim “ta’n” kelimesine vurgu yaparak kendisinin en güçlü zırhların gölgesinde olduğunu ve bu yüce güçle yani aşkın ona kattığı tesirle tüm kendisine yönelen okları, zorlukları bertaraf edebildiğini anlatıyor. Fuzûlî sabrederek bu hale geldiğini “demirden zırha büründüm” mazmunuyla

kapalı da olsa bizlere ifade etmektedir. Çünkü tasavvufta aşığın, mertebeler aşabilmesi, vahdete erişebilmesi, Yaratan'ı bulup aşkınlığa ulaşabilmesi ancak zaman ve sabırla mümkündür.

*“Kān yaş tōkūp yanında gezer āteşüñ kebāb
Ma’şūka beñzer āteş ü āşık kebāb aña” (G.9/3)*

Kebaba ateş üzerinde sıcaklık vurduğunda bünyesinde bulunan etin yağı, ateşin üzerine damlamak suretiyle yavaş yavaş, zamanla birlikte pişerek dökülür. Aslında ateşin üzerinde dönen kebab aşığın kendisi, ateş de sevgilinin benliğidir. Âşık, aşktan dolayı kanını akıttıkça yani varlıktan uzaklaşıp geçtikçe pişerek olgunlaşır ve sonrasında da yanma aşamasına gelir. Bu bir süreç olması, aşığın zamana bağlı olarak bu hasletlere ulaşabilmesi hasebiyle sabır gerekmektedir. Fuzûlî de burada sabır değerine vurgu yapmaktadır.

*“Vaşl kâdrin bilmedüm fırkat belâsın çekmedin
Zulmet-i hecr etdi çoḡ mübhem işi rûşen maña” (G.10/4)*

Visalin yani sevgiliye kavuşmanın lezzetini, tadını alabilmenin yegâne yolu ayrılık, fırkat belâsını çekmeye bağlıdır. Oysaki bu zulmete benzeyen ayrılıklar insanın her yanındaki karanlıkları aydınlığa çıkarmaya da gebedir. Nitekim burada adı geçen ayrılık belâsı, insanların doğmazdan önce bezm-i eleste bulunduğu ânı ifade eder. Yaratan'ın katından ayrılmak belki en büyük zulmettir, lakin hakikati görmenin başka bir yolu da yoktur. Bu açıdan bakıldığında insanın bu demlere gelebilmesi için belli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Şairin sabır değerini ön plana çıkardığını ifade edebiliriz.

*“İşk eṭvārın müselleḡ eyledi gerdūn maña
Bunca kim yeldi yügürdi yetmedi Mecnūn maña” (G.13/1)*

Kader, aşka dair ne varsa hemen hepsini şaire nasip eylemiştir. Mecnun'un yaptıklarına, koşmalarına, emeklerine bakılırsa şair kadar yaratan katında bir yer edinememiş, onun kadar yükselememiştir. Geçen zamanla birlikte aşkın doğası gereği, aşka erişebilmek için çabalamak, koşturmak, mücadele etmek, dert sahibi olmak, cefaya, ezaya katlanmak gerekir. Şair de bunu yaptığını ‘gerdun’ kelimesini kullanarak felek üzerinden; dönen, bilhassa sabır değerine vurgu yaparak hayatta Allah aşkı için verilen mücadelenin bitmediğini ifade etmiş, sabırla koşturulması gerektiği belirtmiştir.

*“Ey Fuzûlî nâvek-i âhumla aldum intikâm
Döne döne gerçi bî-dâd etdi çarh-ı dûn maña” (G.13/6)*

Alçak olan çarh yani felek, kader; şaire döne döne zulmettiyse de ah oku ile ondan intikamını almıştır. Çarh kelimesi burada zulmün zamanla gerçekleştiğini ifade etmektedir. Nitekim Fuzûlî bu zulme dayanabilmek, ona karşı koyabilmek için üstün bir sabır göstermiştir. Çektiği ah, feleğe kadar yükselip gece ve gündüz özelinde düşünüldüğünde; birbirine dönüşüm yapıp karışmakta, gece gündüz, gündüz de gece olmaktadır. Çarh ile dûn kelimesi arasındaki bağlam bize ahın yerine ulaştığını, atılan adımın hedefe gittiğini vurgulamaktadır. Sabır değerine ‘çarh’ mefhumuyla atıfta bulunulmuştur.

*“Naqd-i cân târâc-ı gâmdan sahlamak düşvârdur
Işk tâ seng-i melâmetden hîşâr etmez maña” (G.14/6)*

Aşkın vücuda getireceği kale, aşk ızdırabının havuzunda yıkanmalı, ondan beslenmeli ve melâmet taşlarıyla bu kale döşenmelidir. Nitekim bu melâmet taşından ortaya çıkacak kale bir anda değil zamanla oluşacaktır. Allah’ın sevgisini kazanmak isteyen salık, bir anda şimşek misali bu güveni kazanamaz ve ubudiyete erişemez. Belli merhalelerden geçecek olan insan, Mevlana Hazretlerinin buyurduğu gibi, “Hamdım, piştim, yandım.” şiarına uyarak fenafillah derecesine varabilecektir. Bu açılardan beyit bütünlüğünden sabır değerine ulaşmaktayız.

*“Yâd-ı la’lûnle Fuzûlî gözleyüp râh-ı adem
Var bir tedbîri ammâ âşkâr etmez maña” (G.14/7)*

Fuzûlî, yokluk yolunu sevgilinin dudağını anarak gözlemekte, ümidini sabırla yoğurup diri tutmaktadır. Var olan tedbirin ne olduğunun kendisine açılmadığını ifade eden şair, tasavvufun la’l mefhumundan yola çıkarak aslında vahdete yani elif’e, serv’e, birliğe vurgu yapmaktadır. Nitekim tasavvufta tüm bu kavramlar masivadan beri olmaya, Allah’a erişmeye, sadece onun yolundan gitmeye gebedir. Gün gelecek ki yokluk yolu yani fenafillah kendisine nasip olacaktır. Bu açıdan sabır değerinin vurgulandığı görülmektedir.

*“İç mey-i nâb ki bağından eder cümle kebâb
Âteş-i ışk ile uşşâk-ı ciger-ğâr saña” (G.16/2)*

Saf şarabın yani en yüce aşkın dairesinde yanarak “hâk-i ser-i kûya” erişmek salikin gayesidir. Doğası gereği sevgililer zevk içindeyken âşıklar daima ızdırap kalesinin içinde her yanı ihata edilmiş şekilde durur. Bu açıdan âşık, sevgiliye yani Hakk’a erişebilmek ve aşkınlık seviyesine çıkabilmek için beyitte karşılığını bulan ‘kebab pişirip vermek’ yani zaman içinde fenafillaha erişmek gayesiyle içten içe yanar, yandıkça ızdırap çeker ve çekilen ızdırapla vahdete erişilir. Tüm bu merdivenler ağır ağır çıkılır ve belli bir sabrı gerektirir. Bu yönüyle Fuzûlî sabır değerini beyitte farklı bir nüansla bize sunmaktadır.

*“Gerçi ey dil yâr için yüz verdi yüz miñnet saña
Zerre’i kaç -ı mahabbet etmedüñ rahmet saña”*

*“Işk ehlin âteş-i hicrâna eylersen kebâb
Döne döne imtiñân etdüm budur âdet saña”*

*“Sahlama nağd-i ğam-ı ışkını ey cân zâhir et
Kim verem habs-i bedenden çıhmağa ruñşat saña” (G.18/1-3)*

Fuzûlî 18. gazelin ilk üç beytinde hüsn-i mutlaka erişebilmek, vahdaniyetin o mücella azametini duyumsayabilmek için her türlü bela ve musibete göğüs gerdiğini, Hakk’a varabilmek maksadıyla tüm yolları sabırla, döne döne, masivadan uzaklaşıp da cânın ötesine gidebilmek için her türlü zorluğa katlandığını ifade ediyor. Salık, ızdırapla yoğrulan, cân mahbesinden sıyrılındır. Bu açıdan sabır değeri inceden inceye beyitlere yayılmıştır.

*“Ey Fuzûlî ol şanem efgānuña rahm eylemez
Taşa benzer bağı te’sîr eylemez efgān aña” (G.22/7)*

Sevgilinin istediği âşığın ızdırap içinde kıvrınmasıdır. Aslına bakılırsa salık de bundan hoşlanır. Sevgilinin aşığa merhamet edip acımaması, istenen bir durum olduğundan ve zahmete karşı da göğüs gererek sabır gösterilmesi gerektiğinden bu beyitte sabır ön plana çıkarılmıştır.

*“Her zamân manzûr bir şüh-ı sitemgerdür maña
Kanda olsam bir belâ Hağdan muğarrerdür maña” (G.23/1)*

*“Zahmlardan bin ağız açdum edā-yı şükr için
Her oñuñ bir ni’met-i ğayr-ı mükerrerdür maña” (G.23/5)*

Şair, 23. gazelin 1 ve 5. beyitlerinde her ne koşulda olursa olsun her zaman yüzünün Allah’a dönük olduğunu ifade etmiş ve bunun da başına daima bir bela getirdiği düşüncesiyle bütünleşik şekilde ele almış ve başına gelen bu türlü belalara karşı sabır gösterebileceğini vurgulamıştır. Başına gelen her türlü musibet için direnç gösterdiğinin, şükrettiğinin altını çizmiştir.

*“Vermez oldu el vişāl-i pīç-i zülfün āh kim
Rişte-yi tedbīrden devrān-ı kec-rev açdı tāb” (G.33/4)*

Şair, kaderin ters tepki vererek sevgilinin yani Hüsn-i mutlak’ın engin dairesine girmek bunca emeklere rağmen nasip olmadı diyerek kendisinin sabredip bu güzelliğe erişemediğini dile getiriyor.

*“Olmadı ol māha rüşen yandüğüm hicrān günü
Yandüğün şeb tā seher şem’üñ ne bilsün āftāb” (G.33/5)*

Mumun yakılan bir âşık olduğunu vurgulayan şair, sabahlara değin yanan mumun güneş yani sevgili tarafından nereden ve nasıl bilineceğini ifade ederek çekilen ızdıraba yönelik olarak sabrın kapısının açık olduğunu izhar etmektedir.

*“Ey Fuzûlî kesme ol meh-veş vişālinden ümīd
Şabr kıl kim devr devrānı degül bī-hūde gerd” (G.62/6)*

Kâinattaki ilahi nizam, güzellikleri ve Allah’ın zatını insanlara göstermektedir. Şair bunu göz ardı etmemek ve asla bu ilahi nizamın menbaı olan Yüce Allah’tan ümit kesmeden sabırla onun yolu üzere olmayı öğütlemektedir.

*“Kaçan rüsvā olurdum kan yutup şabr edebilseydüm
Melāmet çekdügüm bī-hūde efgān etdügümdendür” (G.73/5)*

Sabretmeye vurgu yapan şair, kan yutup, çok acı çekmesine rağmen eğer sabretmeye muvaffak olsa idim elaleme rezil rüsva olmazdım diyor. Sabretmeyi başaramamasının sonucu olarak, âşığın halinden anlamayanların âşığın ne durumda olduğunu bilemediklerini, Fuzûlî’yi kınadıklarını ifade etmektedir.

*“Mey içmedin açılmaz imiş bāb-ı mağfīret
Sevgendler bu bābda pīr-i muğān içer” (G.86/3)*

Mürşid-i kâmil olup vahdete erişebilmek için belli merhalelerden geçmek, meyden yani aşk şarabından içmek belli bir sabır gerektirdiği için beyit bütünlüğünde sabır değerine vurgu yapılmıştır.

*“Bunca kim küh-şifat başuma daşlar urulur
Dīde-i bahtum uyanmaz ne ağır uykuludur” (G.89/4)*

Dağlar büyüklüğünde, bu azamet minvalinde keder, acı, hüzn, melâmet taşlarının bunca zamandır şairin başına vurduğu, onu zorladığı, hayatını sıkıntılara gark ettiği halde bahtının ona gülmediğini, bu kadar sabrın bile onu huzura çıkarmadığını ifade ediyor.

*“Ey Fuzûlî şem-veş muṭlaḳ açılmaz yanmadın
Tâblar kim sünbülinden rişte-i cānuñdadur” (G.90/7)*

Âşık, sevgilisine kavuşmak için hüzn denizinde yıkanmalı, acılara gark olmalı, melâmetin koynunda sabrederek derecesini sevgili yani Yüce Allah katında yükseltmelidir. Bütün bunlar sadece sabırla olabilecek bir durumdur. Izdırabın dinmesi de mum gibi yana yana vahdete erişmeye bağlanmıştır.

*“Ey diyen şabr kıl âh eyleme yâri göricek
Maña düşvârdur ol ger saña âsân görünür” (G.97/4)*

Âşık insan için sabır oldukça zordur. Kim âşığa sabret diye telkinde bulunuyorsa işte o gerçek âşık değildir. Çünkü aşk, tabiatı gereği sevgiliye kavuşmakta acele etmek isteyenlerin durağıdır.

*“Ḥam açıldukça zülfüñden belâ vü miḥnetüm artar
Bi-ḥamdillâh ki ömrüm uzanur cem’iyyetüm artar” (G.100/1)*

*“Bükildi kâmetüm ḥasret yükünden veh ki âlemde
Ümîdüm eksilüp her laḫza yüz bin ḥasretüm artar”*

*“Ne şerbetdür gamuñ kim içdüğümce eksilür şabrum
Ne siḫr eyler ruḫuñ kim baḫduğumca raḡbetüm artar”*

*“Çoḫ oldukça gam u derdüm reh-i işḳ içre ḫoş-ḫâlem
Fuzûlî şād olup şükr etmeyem mi ni’metüm artar” (G.100/5-7)*

100. gazelin 1, 5, 6, 7. beyitlerinde şair zaman içinde mihnetinin arttığını, cefasının zirve yaptığını, aşkın zorluğundan belinin büküldüğünü, her yeni gün başlarken ızdırabına biraz daha acı katıldığını lakin tüm bu elemlere rağmen Makam-ı Ubudiyete erişmek ve bu diyarın lezzetine kavuşmak için bunlara sabr ettiğini, göğüs gerdiğini ifade etmektedir.

*“Reh-i ıřkuñda olman teng-dil sevdā hücūmından
Tarīķ-ı saltanat her kim dutar ğavġāya hū eyler” (G.102/4)*

Allah aşkının yolunu tutan salik aslında bir saltanat savaşına girmiş demektir. Harbe giren âşık sabırla savaşıarak beklenen sonuca yani vacibü'l-vücûdun emsalsizliğine boyun eğip zaferle bu yoldan çıkacaktır.

*“Şabrum alıp felek mana yüz biñ belā verür
Az olsa bir metā' aña el çoġ bahā verür” (G.103/1)*

*“Her derdsüzden umma Fuzūlī devā-yı derd
Şabr eyle kim ki derd verüpdür devā verür” (G.103/7)*

Şair 103. gazelin 1 ve 7. beyitlerinde aynı bağlamlardan yola çıkarak fenafillaha erişmenin belli merhalelerden geçerek olabileceğini, dertsizliği aramayarak derdin درمانını sadece aşkın sahibi olan Yüce Yaratan'dan sabır ve metanetle beklenmesi gerektiğini ifade ediyor.

*“Ehl-i temkīnem meni benzetme ey gül bülbüle
Derde yoġ şabrı anuñ her laġza bin feryādı var” (G.105/4)*

Şair kendi şiarının sabır ve temkin olduğunu; bu yoldan ayrılmayacağını, kendisinin bülbüle benzetilmemesi gerektiğini belirtiyor.

*“Nece yıllardur ser-i kūy-ı melāmet beklerüz
Leşker-i sulţān-ı irfānuz velāyet beklerüz” (G.115/1)*

Hak-i ser-i kūy, sevgilinin mülküdür, onun aşk diyarıdır. Şair bu mazmundan yola çıkarak yıllarca yılmadan, tahammül ederek, sabırla sevgilinin o emsalsiz sevgi diyarına varmak için melāmet denizi içinde kesret dalgalarıyla boġuştuğunu belirtiyor.

*“Ey Fuzūlī ne murād oldu müyesser bilsem
Bunca kim ħasret-i la'l ile ciger ħūn etdüñ” (G.151/7)*

Lâ'l, fenafillahtır. Bunca gamı, derdi, melâmeti fenafillah için yüklenen şair, uzunca bir zamandır sabırla Allah'ın o eşsiz sevgisine nail olabilmek için bu kahredici hasrete sabredip katlanmıştır.

*“Ey Fuzûlî olubem ğarkâ-yı gird-âb-ı cünûn
Gör ne kahrın çekerem döne döne devrânuñ” (G.166/7)*

Şair, delirmişlik ve çılgınlık anaforuna battığını; kaderin ve onun tüm zorluklarının döne döne kendisi tarafından zaman içinde, hiç durmadan, mütemadiyen, yılgınlık göstermeden ve de sabırla göğüslendiğini açıklamaktadır.

*“Kâtı müşkildür işüm zülf-i girih-gîrûnden
Şabr bu müşkili derler acar ammâ müşkil” (G.171/4)*

Saç ve saçın düğüm düğüm olması mazmunlarından hareket eden şair; aslında feleğin karşısına çıkardığı merhaleleri, zorlukları, melâmet oklarını kastederek, içinde bulunduğu müşkil durumu anlatmakta ve bu durumdan da ancak sabırla çıkabileceğini vurgulamaktadır.

*“Yâr ile ağıyarı hem-dem görmege olsaydı şabr
Terk-i gurbet eyleyüp azm-i diyâr etmez midüm” (G.187/5)*

Şair, sevgilinin ağıarla, başkalarıyla dost olmasına sabredemediğini, sevdiğinin başkalarıyla hem-dem olmasına tahammül edemeyeceğini vurgulamaktadır. Nitekim Fuzûlî'nin gözünde, ruhunda, benliğinde sevgili asla paylaşamazdır, vazgeçilemezdir, onun diyarı en yüce makamdır. Bu nedenle âşık sevdiğini ağıyar ile hem-dem görmeye sabredememiş ve sevdiğinin memleketini terkedip gurbete düşmüştür. Burda meşhur “ya sabr u ya sefer” özlü sözü hatıra gelmektedir. Şair sabredememiş ve kendini gurbete salmıştır. Birazcık bile sabretmeyi başarabilse gurbetten vazgeçip sevdiğinin olduğu yere yani kendi vatanına dönerdi. Beyit sabretmenin önemine vurgu yapmaktadır.

*“Cânlar verüp seniñ gibi cānāna yetmişem
Raḥm eyle kim yetince saña cāna yetmişem”*

*“Şükrâne-yi vişâlüñe cān verdüğüm bu kim
Çoḥ derd çekmişem ki bu dermāne yetmişem” (G.192/1-2)*

Sevgilinin aşk arzusuyla yanan, kavrulan Fuzûlî, sevgili uğrunda can verip ona eriştiğini, masivadan, dünyayı çağrıştıran her şeyden uzak kalıp can pahasına bunları

göze alarak ancak Habibullah’a erişebildiğini; tüm bunların da gerçekleşmesi için sabırla, sebat ederek bu dereceye ulaşabildiğini ifade etmektedir.

*“İncimen her neçe kim ağıār bī-dād eylese
Yār cevriyçün gönül bī-dāda mu’tād eylerem” (G.193/5)*

İnsanın başına hayatta ne gelirse külli iradedden yani Hakk’tan gelmektedir. O dilemedikçe kimsenin başına hiçbir musibet yahut saadet gelmez. Burada sonsuz bir teslimiyet içinde olunması ve âşığa zulmedilse dahi bunun Hakk’tan geldiğinin kabulü, ağyarın sadece bir aracı olduğunun bilincinde olunması ve sonsuz şekilde sabredilmesi gereğine dikkat çekilmektedir.

*“Vücūdum ney gibi sūrāh sūrāh olsa āh etmen
Maḥabbetden dem urdum incimek olmaz cefalardan” (G.205/8)*

Ney, tasavvufta inleyendir, aşkı yaşayan, onu tadıp tattırandır. Âşığa aslolanı hissettirendir. Şair, vücudunun her yerinin ney misali deliklerle delinmesini, ah etmesini sorun yapmayacağını, başına ne kadar melâmet gelirse gelsin bunlara karşı sebat edip sabır göstereceğini ifade etmektedir.

*“Ey Fuzûlî men melâmet gevherinüñ genciyem
Ejdehâdur kim yatur çevremde zencîr-i cünûn” (G.213/7)*

Âşıklar, ancak kendilerine zulmedildiğinde, melâmet oklarına maruz kaldığında aşkın lezzetine varabilmektedirler. Nitekim şair, çevresinde var olan bunca derdi sıkıntıyı bir hazineye ve delilik zincirini de bu hazineyi koruyan bir ejderhaya benzeterek asla yılgınlık göstermeyip sabırla aşkın kendisine çıkardığı zorlukları göğüslediğini anlatmaktadır.

*“Ey Fuzûlî çekme sen rāh-ı tevekkülden kadem
Menzil-i maḫşûda yetmekdür muḫarrer men zamān” (G.216/7)*

Hak yol, kurtuluş vesilesinin kapısının anahtarı ancak Allah’ı anmakta, onu tespih edip ona tevekkül etmekte olduğunu vurgulayan şair; kendine seslenerek; katiyen tevekkül yolundan ayrılmamasını, bu yolun kutlu ve sırat’ül müstakim yolu olduğunu, sabrederek ve tahammül seviyesini yüksek tutarak bu yolda ilerlemenin mümkün olacağını ifade etmektedir.

*“Murād-ı hâtırıñ ger müşkil olmağdur işüm olsun
Ne çäre geçmek olmaz hâtır-ı müşkil-pesendüñden” (G.220/3)*

Aşk, tabiat gereği müşküldür, zoru sever, mücadeleyi sever, zamanda yarışı benimser en önemlisi de sabrın zirvesinde konuşlanmıştır. Nitekim güç beğenen sevgili için sabretmek aşğın boynunun borcudur.

*“Küh-ken bin tışeni künd eylemiş bir dağ ilen
Men kıparurp şalmışam bin dağı bir dırnağ ilen” (G.222/1)*

Ferhat’ın Bîsütun dağını kazması mazmununu ön plana çıkaran şair, kendini bu konu özelinde Ferhat ile kıyas etmekte ve kendisinin Ferhat’tan daha büyük bir âşık olduğunu söyleyerek sabrını, tahammülünü, katlanmışlığını, sevgili uğrunda yaptığı fedakârlıkları daha eftal görmektedir.

*“Feth-i mey-hâne için ohıyalum fâtiğalar
Ola kim yüzümüze açıla bir bağılu kapu” (G.232/5)*

Ramazan ayında mü’minler için cennet kapıları açılır. Beyitte şair, meyhanenin açılması için Fâtiğalar okuyalım diyor. Bahsedilen meyhane alelade bir meyhane değil, İlâhi aşk meyhanesidir. Âşıklar için de meyhanelerin açılmasını bekleyen şair, bunun olması için sabırla, yavaşça, yılmadan fâtiğalar okunmasını istiyor ve manevi müşkülünün ancak sabırla çözüleceğine inanıyor.

*“İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayrâm ayına
Bağha bağha inecekdür gözüümüze kara su” (232/7)*

Gül renkli şaraba kavuşmak isteyen âşıklar, ancak sabırla ve Allah’a dayanarak bu isteklerini gerçekleştirebilirler. Gül renkli şaraba kavuşmak için de bayram hilâlinin doğması âşıklar için bir pusuladır. Bayram hilâlinin doğmasını bekleyen âşıkların sabretmekten gözlerinde kara su oluşmaya başlamıştır.

*“Bu ne işdür ki bizi iğne gibi inceldüp
Şalur iplik gibi her dem bir uzun sevdāya” (234/4)*

Sevgili, âşığı daima uzun ve sonu gelmeyen zorlu yollara sevk eder; aşığı melâmet çukurlarına iter ve onun müşkül durumlara gark eder. Tüm bunlara katlanan, sabreden ve asla yılgınlık göstermeyen âşık; sevgilinin diyarını hak eder ve ona kavuşur.

*“Olsaydı mendeki ğam Ferhād-ı mübtelāda
Bir āh ile verürdi bin Bīsütünü bāda”*

*“Verseydi āh-ı Mecnūn feryādumuñ şadāsın
Kuş mı karār ederdi başındaki yuvada” (G.236/1-2)*

Yukardaki beyitlerde şair, başına gelen sorunlardan ötürü kendisini Ferhad ve Mecnūn ile karşılaştırıp kendi benliğini, ruhunu, dayanma gücünü, azmini, sabrını daha üstün görmektedir. Fuzûlî, mukayese yoluyla sabrının gücünü ön plâna çıkarıyor.

*“Ġam kimi öldürse kanlu tek kaçır menden yaña
Şāh-ı derdem ilticā eyler ulüvv-i cāhuma” (G.248/4)*

Fuzûlî, kendisini dert duvarı, sabır taşı olarak nitelendirmekte; kendisinin dertlerin şahı olduğunu, rütbesinin, derecesinin yüksek olma sebebinin bu olduğunu dile getiriyor. Aşk ızdırabı kimi öldürse yakayı ele vermemek için kendi şahsına koşarak gelip sığındığını belirten şâir, acı, dert, gam içerisinde. Bu duruma katlanmak için de sabır ön plâna çıkmaktadır.

*“Fuzûlî eşk seyliyle perîşān olma şabr eyle
Aña hem var ola āhir dutup durur mı dünyayı” (G.256/7)*

Âşık, aşkıdan ötürü perişan haldedir ve gözyaşı dökme. Fuzûlî, kendine seslenerek; tüm bu sıkıntılara sabrederek göğüs germesi gerektiğini, dağılmayıp, mücadeleyi bırakmadan sevgili uğrunda her türlü fedakârlıkta bulunmasını dile getiriyor.

*“Gül-i ruhsāruña karşı gözümden kanlu ahar su
Ĥabībüm faşl-ı güldür bu ahar sular bulanmaz mı” (G.257/5)*

Hakk uğrunda dökülen gözyaşları, insanı masivadan uzaklaştırıp maddeden beri ederek sevgiliye yakınlaştırır. Beyitte “gül” vurgusu Hz. Peygambere işaret etmektedir. Burada Hz. Peygamber vurgusu yapılarak Yüce Allah’a erişmek gayesi vardır. Şair beyitte, gün gelecek sabırla beslenerek dökülen gözyaşlarının aşığı gerçek sevgiliye ulaştıracağını ümidini taşıyor.

*“Ey Fuzûlî bize taqdîr ğam etmiş rûzî
Kılalum şabr nedir çāre rızādan ğayrı” (G.262/7)*

Âşık için gam çekmek, zaruridir. Çünkü sevgiliye, hakikate erişmek ancak bu yolla olur. ızdırap denizinde yıkanmayan, hakikat ehli olamaz. Kader, Fuzûlî'nin gam çekmesini istemekte, onun cevır denizinde zorluklarla yoğrulmasını beklemektedir. Şair de tüm bunların karşısında her türlü zorluğa sabrederek ayakta duracak, daima Yaratan'a sığınacaktır.

*“Ey söyleyen Fuzûlîye ışk icre şabr kıl
Söyle bu merhem ile kimüñ bitdi yaresi” (G.280/7)*

Aşk, tabiatı gereği sabrı gerektiren ve belli merhalelerin aşılarak ulaşıldığı yüce bir kaledir. Allah'ın o benzersiz iklimine elbette ki ızdırap çekerek, melâmet denizlerinde yüzerek ulaşılabilir. Bu açıdan sabırla bu zorlukların üstesinden gelinerek Yaratan'ın diyarına kanatlanmak mümkün olabilir.

*“Gözüm yaşıyla hem-reng olduğuyçün keşf-i rāzumda
Başarken bağruma düşdi gözümden bağrumuñ kanı” (G.282/2)*

Bağırdan, ruhun katmanından, derininden gelen gözyaşı kanlıdır, acı yüklüdür, ızdıraptan beslenir. Aşkın ızdırabı, aşığın tahammül sınırlarını zorlar, onun acı duymasına neden olur, onu bezgin hallere sokar. Tüm haletler beklenen ve istenen bir durumdur. Çünkü âşık, ızdırabın kıskacında yoğrulandır, sabırla bu kıskaçtan en az zararla çıkandır. Tüm bunların olması da sabır ve tahammülle mümkündür.

*“Neçe kıdd ü hāl ü hañ ü ruñuñ gam ü renc ü derd ü belâ ile
Büke kıddümi töke yaşımı yıha gönlümi yaña cānumı” (G.284/6)*

Fuzûlî, kendisini sabır abidesi olarak görmekte ve sevgiliye yönelik olarak; daha ne kadar boyunun posunun aşk ızdırabı içinde belini bükeceğini, acı içinde gözyaşı dökeceğini, ayva tüylerinin dert ile gönlünü yıkayacağını ve yüzünün daha ne kadar belâ ile canını yakacağını sormak suretiyle sitemkâr cümleler kurduğunu görüyoruz. Sabrının tükenme noktasında olduğunu belirten şair, bir yandan da sabrını artırması için Yaratan'dan da güç istemektedir.

*“Maşşer günü görem derem ol serv-kāmeti
Ger anda hem görünmese gel gör kıyāmeti” (G.287/1)*

Sevgiliye olan aşkıdan ötürü daima sabreden ve ona kavuşmaktan çok onu uzaktan dileyen şair, elbet maşşer günü sevgiliyi görebileceğini; en azından bunun

hayaliyle yaşadığını ifade etmektedir. Bunca sabırdan sonra mahşer günü geldiğinde sevgiliyi göremezse işte en büyük kıyametin ve azabın o gün olacağını belirtmektedir.

*“Bes kim seni görende geder menden ihtiyār
Gelmez beyāna miḥnet-i ıṣḡuñ şikāyeti” (G.288/6)*

Hakk’ı düşünen ve daima onun aşkını ve sevgisini dileyen şair, ömrünce, kendi kıyametine değin sabredip şikâyet etmeyerek; Yaratan’ın rahmetinden hiçbir zaman ümidini kesmeyeceğini ifade etmektedir.

*“Fuzûlîden sebāt u şabr-ı cevır ü kahr az iste
Kim ol bî-çāre’i derd ü gamuñ bî-ḡad zebûn etdi” (G.290/7)*

Sevgiliye seslenen şair, sevgilinin kendisinden sabır ve sebat beklememesini, gelinen noktada daha fazla dayanma gücünün kalmadığını, zorlandığını, aşk ızdırabının belini bükme noktasına getirdiğini, çektiği dertlerin sonsuz ve hudutsuz bir aşamaya geldiğini belirtmektedir.

*“Va’de verdi cigerüm kanın içe müjgānuñ
İntizār ile bu ḡasret cigerüm kan etdi” (G.292/3)*

Sevgilinin kirpiğinden dem vuran Fuzûlî, sevgilinin kirpiğinin, ciğerinin kanını içeceğinin vaadi olduğunu; yıllarca bu vaadin gerçekleşmesini bekleyip sabrettiğini ifade ediyor. Şair, bu vaadin asla gerçekleşmediğini ve bu durumun da kendisine sonsuz bir ızdırıp verdiğini açıklamaktadır. “Ciğer kanının içilmesi” mazmunu, aşığın sevgili tarafından maddî âlemde koparılmasının remzidir.

4.6. Saygı Değeriyle İlgili Bulgular

*“Sensen kılan mezāhir-i ümmîd ü bîm edüb
Mūsānı ilm genci aşāsını ejdehā” (G.2/3)*

Kâinata gözlerimizi çevirdiğimizde Hakk’ın sıfatlarının ve gücünün nâmütenahi olduğunu görmekteyiz. Lakin baskın manada *Celal* ve *Cemal* vasıfları dikkat çekicidir. Şair bu sıfatları berraklaştırmak maksatlı Hz. Musa’nın asasının Kur’andaki bağlamından hareket ederek metaforik imgeler yapıyor. İmgeleri yaparken de sığıltan ıraklaşıp Yaraticının azametine vurgu yaparak; onun gücünün karşısında saygıyla eğiliyor. Onun azametine saygı duyuyor.

*“Yakūbda nişāne-yi şevkuñ ğam u elem
Yūsufda neş'e-i nazaruñ behcet ü bihā” (G.2/4)*

Hakikat ehlinin bildiği bir şey vardır ki; Rabbin hakikatta aslolan sıfatı Celal sıfatından önce gelen Cemal sıfatıdır. Cemal sıfatı Hz. Yusuf'ta, Celal sıfatı ise Hz. Yakup'ta zuhur etmiştir. Her ikisi de Yaradanındır, aralarında fark da asla yoktur. Tüm bu yücelikler sadece vahdetten yani Allah'tan gelir diyor şair. Bu yönüyle Allah'ın gücü karşısında O'na saygı duyuyor, şaşkınlığını dile getiriyor.

*“Oldur maña murād ki oldur saña murād
Hāşā ki senden özge ola müdde'ā maña” (G.3/7)*

Bekabillah ruhsatıyla huzur bulan şair, Allah'ın iradesinin gölgesinde gölgelenip O'nun istekleri dışına çıkmak istemediğini, O'ndan gayrısını gözetmediğini, tarafına bakmadığını, hakikati ancak ve ancak Yaratan'ın esrarlı âleminde bulunduğunu ikrar ederek; Allah'a saygı duyduğunu, O'nun karşısında durumunun farkında olduğunu beyan etmektedir. Saygı değerine vurgu yapılarak Yaratan'ın azameti ifade edilmiştir.

*“Zihī zātuñ nihān u ol nihāndan māsivā peydā
Biḥār-ı şun'uña emvāc peydā ka'r nā-peydā”(G.4/1)*

Kâinatı her ne varsa, yaratılış âlemi sadece ve sadece Zat-ı İlâhî'nin eseridir. Eğer Cenab-ı Hak dilemeseydi cümle âlem var olmayacak ve kâinat denen hazine kat'î surette zuhur edemeyecekti. Fuzûlî burada Rabb'in ne kadar yüce ve azamet sahibi olduğunu zât yani gizli mefhumunu öne alarak yapıyor. Çünkü yaratılışa bakıldığında her şey sırlı perdelerin ardındaki Vacib'ül Vücudun eseridir. İşte bu, şairin Allah karşısındaki acziyetini göstermekte ve de O'nun karşısında duyduğu saygıyı, saygı değerini vurgulamaktadır.

*“Kemāl-i hikmetüñ izhār-ı kudret kılmağa etmiş
Gubār-ı tîreden āyîne-yi gītî-nümā peyda” (G.4/3)*

Tüm hikmet Hakk'tandır. Hak, kendi hikmetini ön plana çıkarmak için topraktan hatta değersiz bir kara topraktan tüm kâinatı yaratmış ve dünyayı gösteren bir ayna vücuda getirmiştir. Buradaki ayna mazmunu, aslında müminin gönlüdür. Allah'ın bu kanunları yanında kendi mülkünün ahvalini göstererek yoktan var etmek suretiyle,

ululuğunu perçinleyen yaratmak vasfını şair bizlere göstererek O'nun karşısında saygıyla eğildiğini ikrar ediyor. Burada değer anlamında saygı ön plana çıkmaktadır.

*“Dem-ā-dem aks alır mir'āt-ı ālem kahr u lütfuñdan
Anuñ-çün geh kudüret zāhir eyler geh şafā peyda” (G.4/4)*

Şair, gece-gündüz mazmunlarını kullanarak Allah'ın Cemal-Celal sıfatlarına değiniyor. Bulanık puslu hava Celal, berrak ve açık hava ise Cemal sıfatının yansımalarıdır. Nitekim beyitte bunlar üzerinden hakikate erişmek arzusu olduğu görülmektedir. Hakikatse Allah'ın tüm kâinattaki tecellisidir. Her an akseden bu belirme hali, saf ve temizdir; emsali yoktur. Tüm bunlar karşısında Fuzûlî Allah'ın önünde saygıyla eğilip O'na meftun olmaktadır.

*“Gehī toprağa eyler hikmetüñ bin meh-liķā pinhān
Gehī şun'uñ kıılır toprağdan bin meh-liķā peyda” (G.4/5)*

Allah'ın tekvin sıfatına vurgu yapan şair, yaratmayı ve ölümü de hakikatte var olan mefhumlar olarak açıklamaktadır. Allah'ın yaratması Cemal, öldürmesi de Celal sıfatının ayinedeki aksidir. Nitekim şair mehlika mazmunu özeline inerek buradan Allah'ın her şeye kadir olduğunu O'nun ne yaparsa yapsın her şekilde doğru yaptığını ifade ederek O'nun karşısında, kâinat karşısında eğildiği gibi saygıyla eğilmektedir. Şair, Allah'ın azameti karşısında saygı değerini öncelemektedir.

*“Rütbe-yi hikmet-i mirāc-ı kemāline göre
Hükemā fırka-yı dūn felsefe cem-i süfehā” (G.5/4)*

Süfefa, en alt, manasız demektir. Mirac ile süfefa yani dūn arasından bir zıtlık vardır. Şair bu tezatlıktan faydalanarak Hz. Muhammed'in makamının ve yaptıklarının en üst olduğunu yani kemalinin mertebe olarak yücelerde bulunduğunu anlatarak Fuzûlî'nin Hz. Peygambere duyduğu hayranlık ve saygıyı ifade etmektedir. Nitekim Peygamber ona göre fevk derecesinde mütefekkindir, lakin geriye kalanlar sadece sefih bir filozoftan öteye gidememektedirler.

*“Nece takrîr edeyüm vaşfını bir şāhuñ kim
Ana vaşşāf ola Yāsīn ü muarriḫ Tāhā” (G.5/6)*

Burada Kur'ân-ı Azîmüşşân'da geçen Yasin ve Taha Surelerine vurgu yapılarak Hz. Peygamberin Yüce Rabbimiz tarafından bu surelerde en güzel açıklanıp anlatıldığı,

geriye de bizim için anlatılabilecek bir şey kalmadığı ifade ediliyor. Zaten Hz. Peygamber gibi kemalat anlamında üstün bir perdeden konuşan, davranış sergileyen birisinin de bizim tarafımızdan anlatılmasının imkânsızlığına vurgu yapılarak Peygambere saygı ön plana çıkarılıyor.

*“Ey olup mirâc burhân-ı uluvv-i şân saña
Yere inmiş gökden istikbâl edüp Furkân saña” (G.6/1)*

Şair beyitte Kur’ân-ı Azîmüşşân’ın göklerde Hz. Peygamberi karşılayıp yere indiğini ifade ediyor. Mirac Hz. Muhammed’in şanının yüceliğine delildir. Mirac hadisesinde Allah ile arada sadece ince bir perde var olarak karşı karşıya gelen Hz. Peygamberin şanının yüceliği şair tarafından Kur’anın gökte onu selâmlamasına bağlanmaktadır. Yasin Suresi’nde de açıkça, Kur’anın göklerden peygambere indirildiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle Hz. Muhammed’in yüce mertebesinden ötürü şair ona karşı saygı duymakta ve önünde bağlılık ve saygıyla eğilmektedir.

*“Bâkî-yi muciz ne hâcet dîn-i Hâk isbâtına
Âlem içre muciz-i bâkî yeter Qur’ân saña” (G.6/4)*

Beyitte Bâkî-yi muciz ile mu’ciz-i bâkî arasında bir ilişki kurularak Kur’an-ı Azîmüşşân’ın ebediyete kadar bâkî kalacağı ifade edilmiştir. Kur’an mucizesini getiren de Hz. Muhammed’in ta kendisidir. Hz. Peygamberin getirdiği dinin ispatlanması için başka mucizelere gerek olmadığı, bunun en büyük vesikasının Kur’anın bizzat kendisi olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kur’anın nüzul etmesi Hz. Muhammed içindir ve peygamberin mucizesidir. Bu açıdan Kur’an-Peygamber ilişkisi özelinde bakıldığında şair ibretle, peygamberin konumu, ulviliği karşısında saygı değerini ön plana alıyor.

*“Mâh-ı nevdür yoḥsa sen kıldukda seyr-i âsmân
Kaldurup barmaḳ getürmiş âsmân imân saña” (G.6/8)*

Hz. Peygamberin yüceliğinin ve kutsiyetinin manasına erişebilmek için göḡe yani Mirac’a bakmamız gerektiği ifade ediliyor. Burada hilal, gök ile şehadet parmağı arasında bir benzeşim kurulup mazmun temelli yaklaşım sergilenerek şair tarafından Hz. Peygamberin mertebesi berraklaştırılmaya çalışılıyor. Yani Kâinat’ın Efendisinin bulunduğu mertebe ön plana çıkarılarak değer açısından saygı değeri vurgulanıyor.

*“Bāḡbān ger meyl kılmañ servüñe mazûr dut
Servden yigrek gelür ol kâmet-i mevzûn maña” (G.13/3)*

Şair, bahçıvana seslenerek onun servine itibar edemeyeceğini, etmek istemediğini söyleyerek kendisini ma’zur görmesini istiyor. Buna sebep olarak da hüsn-i mutlakta kaybolduğunu, azim’üş-şanınin engin okyanusunu serv yani teklik ibaresinin tam anlamını verip de Yaratan’ı anlatamadığını, ‘mevzun’ mefhumuyla vurguluyor. Nitekim mevzun kelimesi, tüm kâinatın kusursuz bir şekilde Yaratan tarafından teşekkül ettirilip, insicamının korunduğuna delildir. Kusursuzluk, belagat ve insicam karşısında şair Yüce Allah’a saygı duymakta, onun kâinatı kaplayan kürsüsü önünde, ‘yeğrek’ ifadesiyle yekvücut durmaktadır.

*“Der idüm kâmetüñe serv velî özge imiş
Harekât ü reviş ü şive-i reftâr saña” (G.16/6)*

Fuzûlî, sevgiliye yönelik onu tanıdıkça ona karşı bakış açısının değiştiğini, ona karşı bağlılık algısının zaman içerisinde değiştiğini ifade etmektedir. Zaten maddi âlemde görünenle manevi âlemin algıları tamamen birbirinden farklılaşmaktadır. Nitekim beyitte de sevgilinin hareketlerini bu zamana değin hep başka gördüğünü oysa sevgilinin yani Hakk’ın manevi âlemden bakıldığında bambaşka bir surette olduğunu söyleyerek ‘serv’ mазmunuyla bunu tasdik etmekte, betimlemektedir. Şairde oluşan bu farkındalık Rabb karşısında, onun konumu karşısında kendine bir çekidüzen verme, silkinme durumu peyda etmekte bu halet de Fuzûlî’de Yüce Yaratan’a karşı bir saygı uyandırmaktadır. Şair, Allah’ın birliğinin ve kusursuzluğunun azameti karşısında saygı değerine vurgu yapmaktadır.

*“Düşmez çü şāh kurbı Fuzûlî gedālara
Ol şehden iltifāt ne nisbet maña saña” (G.19/7)*

Hakiki sevgili olan Allah, şahtır. Azamet sahibi olan odur. Vacibü’l vücud olan Yaratan, en yücedir ve onun karşısında hiçbir güç yoktur. Şair bu ululuğa ışık tutarak Rabb’in gücü karşısında saygıyla eğilmektedir.

*“Sen ne nûr-ı pāksan ey mazhar-ı şun-ı İlāh
Kim alur şem-i ruhuñdan āftāb u māhtāb” (G.30/2)*

Sevgiliye karşı duyulan önu alınamaz, en derin şekilde ifadesini bulan saygı değerine vurgu yapılmaktadır. Nitekim şair, Allah'ın en mükemmel yaratma gücünün sevgilide karşılığını bulan akislerden etkilenip büyülenmektedir.

*Ey ğubār-ı kademüñ arş-ı berîn başına tâc
Şeref-i zâtuña ednâ-yı merâtib mi'râc*

*“Müntehî şer'üne edyân-ı tamāmî-yi rüsûl
Bahrsan sâir-i erbâb-ı risâlet emvâc*

*“Hâzin-i genc-i şefâ'at seni kılmış İzid
Hiç kim yoĥ ki saña olmaya âhîr muhtâc*

*“Sünnetüñ mağfîret esbâbına minhâc-ı huşûl
Tâ'atüñ ma'siyet emrâzına tedbîr-i ilâç*

*“Halka taklîd-i sülûküñ sebeb-i hüsn-i me'âş
Milke taġyîr-i tarîkuñ eser-i sû-i mizâc” (G.47/1-5)*

Şair, 47. gazelin tamamında Hz. Muhammed'in övgüye mazhar olan yönlerini; tüm mevcudatın Mirac'ın gölgesi altında kaldığını, tüm dinlerin; vahiy karşısında gölgede olduğunu, şefaatin haznedarı mahiyetinde bir yıldız misali parladığını, ona itaat edilmesi karşısında cennete gidileceğini, onun yolundan giden halkın felaha ereceğini ifade ederek Hz. Peygamber'in konumu karşısında ona saygı duymakta, önünde hürmetle eğilmektedir.

*“Ol ser-i kūy itleri içre Fuzûlî yoĥ yerüm
Bes maña mâtem-serâ men kandan u bezm-i sūrûr” (G.66/7)*

Sevgilinin mahallesi, itlerce; yani sevgilinin uğrunda sadıklık gösterip ona meftun olanlar tarafından, korunmaktadır. Şairse sevgilinin bulunduğu makama kendini layık görmemekte, muhatabı olan Allah'a karşı basitliğini, geriliğini vurgulayarak ona karşı saygı duyduğunu ifade etmektedir.

*“Fuzûlî âşîka anlar ki derler terk-i 'ışk eyle
Demezler mi ĥaţâ taġyîr kıl hükm-i kazâ derler” (G.78/7)*

Şair, âşıklara vahdeti, hakikat aşkı terk etmesini söyleyenlerin olduğunu; lakin bunun Kader-i İlahi'ye ters düştüğünü Yüce Allah'ın azameti önünde ona saygı duyularak bu hatanın terk edilmesini ifade ediyor.

*“Ham-ı ebrū-yı müşgīnūñ görürse zāhid-i kec-bīn
Dağı kāmēt sücūd-ı gūşe-yi mihrāba ham kılmaz” (G.119/2)*

Yüce Yaratan, varlık olarak kusursuzdur, noksan sıfatlardan münezzehtir. Bu açıdan beyitte kaş mazmunu üzerinden mihrap kavramına ulaşılmaktadır. Kaş tasavvufta Hakk’a yakınlıktır. Seslenilen Hakk’tır ve ona yönelen ruhun bir daha asla başka gitmeyeceği düşüncesinden Allah’ın azametini saygı duyulmakta, onun azizliği kutsanmaktadır.

*“Şāhdur hūsn bisātında bugün ol gül-ruh
Ey Fuzūlī men-i āvāre sürilmiş beydağ” (G.146/7)*

Fuzūlī, Yüce Yaratan karşısında kendisinin acizliğini, güçsüzlüğünü, değersiz olduğunu onun karşısında piyade olduğunu, Rabb’in ise satranç tahtasında bir şah olduğunu ifade ederek Mutlak’a karşı derin bir saygı duyduğunu vurgulamaktadır.

*“Gelür ol serv-i sehī ey gül ü lāle açılıñ
Ve’y meh ü mihr çıhuñ kudrete nezzāre kıluñ” (G.160/1)*

Şair, Hayr-i Mutlak’ın o eşsizliği ve kudreti karşısında gülün ve lalenin açılmasını, ayın ve güneşin de ortaya çıkmasını; böylelikle de Yüce Allah’ın gücü karşısında saygıyla, hürmetle onu yad etmelerini istiyor.

*“Ey Fuzūlī kadümüz kıldı felek ham yani
Vahtidür çıhmağa dünyā kapusından egilüñ” (G.160/7)*

Feleğin beli bükmesi mazmunundan şair, aslında Vacibu’l Vücut’un azameti karşısında eğildiğini, ona saygı duyduğunu, Allah’a yönelik olarak ona hürmet ettiğini ifade etmektedir.

*“Zülfı gibi ayağın koymaz öpem nigārum
Yohdur anuñ yanında bir kılca i’tibārum” (G.189/1)*

‘Kıl’ ibaresi, tasavvufta en az manasındadır. Nitekim şair, sevgili karşısında kıl kadar itibarının bulunmadığını ifade ederek aslında Yüce Allah’a ne denli saygı duyduğunu, onun karşısında herhangi bir makam/mevki sahibi olamadığını, en aşağıda olduğunu anlatmaktadır.

*“Hemīşe secdegehüm hāk-i āsitānuñ idi
Bu i’tibār ile bir ser-bülend-i ālem idüm” (G.194/3)*

Hakk’ın huzurunda secde ettiğini ifade eden şair, bu secdenin büyüünden âlemde itibar sahibi olduğunu, kâinatın en saadetli kişinin kendisi olduğunu ifade ederek aslında Allah’a karşı olan saygısını dile getirmiş ve Rab karşısındaki konumunu ortaya koymuştur.

*“Ravza-yı kûyuñda bulmuşdur Fuzûlî bir maķām
Kim aña cennet kuşu yetmez bin ıl uçmağ ilen” (G.222/5)*

Asıl cennet Hakk’ın yanıdır. En eftal mesken, Vacibu’l Vücûdun olduğu yerdir. İşte tam da bu yerde olduğunu ifade eden şair, bin yıl uçan cennet kuşunun oraya gelemeyeceğini, çünkü o makamının oldukça üstün olduğunu anlatarak kendisinin Rabb’e karşı duyduğu o sonsuz saygıyı ön plana çıkarmıştır.

*Ey vücûd-ı kâmilüñ esrâr-ı hikmet maşdarı
Maşdarı zâtuñ olan eşyâ şifâtuñmazharı” (G.252/1)*

*“Mazharı her hikmetüñ sensen ki kilik-i kudretüñ
Şafha-yı eflâke nakş etmiş hutû-ı ahteri” (G.252/2)*

*“Cevheri ma’yûb olan nâķış menem kim muttaşıl
Sâdedür haţtuñ hayâlinden zamîrüm defteri” (G.252/4)*

Fuzûlî, 252. gazelde Yüce Allah’ın ne kadar azamet sahibi olduğunu, tüm kâinatın onun sıfatlarının tezahürü olduğunu, Hakk’ı anlama noktasında aciz kaldığını, eşya ve masivanın onun zatından ileri geldiğini, âlemdeki tüm kudretin ondan zuhur ettiğini, kendi benliğinin kusurlu, ayıplı, “sâde” ve içkinsiz; Hakk’ın kusursuz ve ulu olduğunu belirterek, Kadir-i İlâhî’nin karşısında saygıyla eğildiğini ifade etmektedir. Bu saygı elbetteki Allah’ın her şeyi çepeçevre kuşatmasındandır.

*“Hîç kim bilmedi tahķķ ile ağızuñ sırrın
Sırr-ı gaybı ne bilür kimse Hudâdan gayrı” (G.262/6)*

Beyitte “ağız” teşbihi üzerinden fenâfillâha bir yol vardır. Fenâfillâha erişmek isteyen âşık, sevgilinin-Yaratan’ın azametini gözeterek onun her şeye kadir olduğunu, onun gücü karşısında eğilerek ona saygıda kusur etmeyerek her şeyin sadece ondan geldiğini bilmelidir. Nitekim sırların sırrının anahtarı; yani gaybın hazinesi Allah katındadır.

4.7. Sevgi Değeriyle İlgili Bulgular

*“Kad enāra’l-ıṣṣu li’l-uṣṣāki minhāce’l-Hüdā
Sālik-i rāh-ı ḥaḳīkat ıṣṣa eyler iktidā” (G.1/1)*

Aşk, gerçekliğin yolunu bir meşale misali parlatıp aydınlattığında, o yolda bulunan yolcu aşkın gösterdiği yola doğru istikametini çevirir. Buradaki aşk kavramı Allah’ın ta kendisidir. Allah’a erişecek olansa yolcu kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Yolcu, Allah’a ulaşmak isteyen tasavvuf ehli, kâmil kimsedir. Hakikat yolcusu Allah’ı arar, onun sevgisine nail olmak için. Bu açıdan burada değer olarak, Allah sevgisine yani sevgi değerine rastlıyoruz.

*“İṣṣdur ol neṣ'e-yi kāmīl ki andandur müdām
Meyde teşvīr-i ḥarāret neyde te'sīr-i ṣadā” (G.1/2)*

İnsanın aşktan yani kâmil manada kendini bulup Allah’ın sevgisini kazanması sonrasında kendinden geçme halleri peyda olur. Nitekim insan, aşkın o büyüğü havuzuna girip orada yıkanması ve sonrasında buradan sayıklama suretiyle kendinden geçerek çıkması, neyin kendisine fısıldadığı, batını ifşa ettiği bir derinlikte Allah’a yönelir. Buradan hareketle değerler özelinde, sevgi değerinin şair tarafından öne alındığını görmekteyiz.

*“Vādī-yi vahdet ḥaḳīkatde maḳām-ı ıṣṣdur
Kim müşahḥaş olmaz ol vādīde sulṭāndan geda” (G.1/3)*

Tasavvufta aşkın asıl manası kendini vahdette bulur. Vahdaniyet, Allah ile bir olmak, onda kaybolmak, onu bulmak arzusudur. Vahdetin vadisi aşk makamının ta kendisidir. Allah ile bütünleşip vuslata erişmek, aşk makamının en fevk derecesidir. Bu minvalde değerler açısından Allah sevgisinin yani sevgi değerinin öncelendiği görülmektedir.

*“Eylemez ḥalvet-serāy-ı sırr-ı vahdet mahremi
Āṣıḳı maṣūḳdan maṣūḳı āṣıḳdan cūda” (G.1/4)*

Kâinattaki birliğin yani vahdetin esrarlı dünyasına kendini kaptıran, o vadinin lezzetini alan, bu büyüğü evrenin sırrına erebilen insan zaten her şeyden ve herkesten uzaklaştığı için yalnızdır. Çünkü Allah’a erişmek arzusu onu masivadan uzaklaştırıp

kendine döndürür. Kendine dönen insan kendini bilir yani Rabb'ine döner. Artık O'nun sevgisini kazanmak gayesiyle yaşar. Şair bu beyitte de sevgi değerine vurgu yapmıştır.

*“İşk kilki çekdi haṭ ḥarf-i vücūd-ı āşıka
Kim ola sābit Ḥaḳ isbātında nefy-i maada” (G.1/6)*

Âşık, maşuka erişebilmek için gerekirse kendi varlığını yok edecek, üzerini çizip kendisini yok sayacak ki gerçek aşka hatta sevgiliye gidebilsin. Buradaki sevgili Allah'ın ta kendisidir. Hakikat ehli vahdette kaybolmak için her türlü fedakârlığı yapıp Allah'ın o tarifsiz sevgisinin lezzetine varabilsin. Allah sevgisinin öne çıkarıldığını yani sevgi değerine yer verildiğini görmekteyiz.

*“Ey Fuzûlî intihāsuz zevk bulduñ işkdan
Beyledür her iş ki Ḥaḳ adıyla kılsan ibtidā” (G.1/7)*

Şair burada kendine dönerek Allah aşkından sonsuz lezzet aldığını, bu aşkın asla hiçbir lezzete benzemediğini ifade etmektedir. Allah'a erişmek aslında sonsuzluk demektir. Ebediyyet tutkusuyla aşkınlığa erişmek Rabbe ulaşmaktır. En büyük mutluluksa, bu sevgi ve bağlılıktır.

*“Kim verse cān yoluñda bulur ḥāk-i maḳdemün
Güya ki ḥāk-i rāhuñadur naḳd-i cān behā” (G.2/2)*

İnsan ancak benliğinden ve de masivadan vazgeçerse gerçek aşka ve yaratılış gayesine ulaşabilmektedir. Burada şair, en leziz olana erişmek için her şeyden vazgeçilmesi gerektiğini vurgulayarak Hakk için tüm zorluklara katlanılması, O'nun sevgisini elde edebilmek için gerekirse can denenen en fevk hazinenin feda edilmesi gerektiğini ifade ediyor. Sevgiye erişmek, tasavvuf ehlinin yana yakıla en çok istediği şeydir.

*“Senden bulupdur Aḥmed-i Mürsel maḳām-ı kurb
Taḥsîn-i yā vü sîn ile teşrîf-i t̃ā vü hā” (G.2/6)*

Beyitte Hz. Muhammed'in övölüp yüceltildiği *Yâsin* ve *Tâhâ* Sûrelerine telmih yapılıyor. Şair, Hz. Muhammed'in *Taha Sûresi* üzerinden şerefendirildiğini, O'nun yüceltilmiş, övülmüş bir peygamber olduğuna vurgu yaparak Peygamber sevgisini ön plana çıkarıyor. Şair, sevgisini imgeler aracılığıyla dile getirmektedir.

*“Bir yolda sâbit et kâdem-itibârımı
Kim rehber-i şerîat ola muktedâ maña” (G.3/3)*

Şair, sahip olduğu her ne varsa, tüm değerleri, atacağı adımları Hz. Muhammed’in gösterdiği yolda olsun ve o raddeden şaşmasın istiyor. Peygamberin yolu üzeri olmak istemekle aslında O’na karşı duyduğu bağlılığı yani sevgiyi perçinliyor.

*“Nisâr-ı şefkatüñdür kim olur ızhâr-ı hamdün-çün
Fuzûlî tîre tab’ından kelâm-ı cân-fezâ peyda” (G.4/7)*

Buradaki cân kelimesi dudak mazmunu şeklinde düşünüldüğünde; dudak tasavvufta maddi hayatın geçici olduğunu, Allah’a yönelmeyi, masivadan kopmayı ifade etmektedir. Can-feza candan yana artırandır. Fuzûlî mazmunlar kullanarak aslında bu beyitte, Allah’a hamd ü senalarını yolluyor. O’nun yaptıkları ve verdiği nimetler özelinde sözlerini Yaratan’dan gelen inciyle özdeşleştiriyor. Çünkü bu sözler Allah’a karşı olan ubudiyetini göstermekte ve de O’na olan sevgisini izhar etmektedir.

*“Eşrakat min feleki’l-behçeti şemsün ve bihâ
Mele’e’l-âlemi nûran ve sürûran ve behâ” (G.5/1)*

Beyit, Hz. Muhammed sevgisini ön plana çıkarmaktadır. Nitekim şair, âlemin yaratılışını Hz. Peygamberin varlığına bağlamaktadır. En son gelen Hak din İslamiyet’in müjdecisi olan Hz. Muhammed, kâinata sürûr, huzur ve beha-idrak getirmiştir. O olmasaydı tüm kâinat bunların lezzetine varamayacaktı. Burada değer olarak Hz. Peygambere duyulan sonsuz bağlılık yani sevgi işlenmiştir.

*“Çıkdı bir gün ki ziyâsında tamâmî-yi rûsûl
Oldı mahv eyle ki hürşîd şu’â’ında Sühâ” (G.5/2)*

Fuzûlî, Hz. Muhammed bir güneş misali kâinata doğduğunda, kendinden evvel gelen ne kadar hak din varsa hepsini geçersiz kıldı demek istiyor. Öte yandan Sühâ’dan bahsediyor. Sühâ, Büyük Ayı yıldız kümesinin en küçük, en gözle görülemeyecek derecede ufak olan bir yıldızdır. Nitekim Hz. Peygamber geldiğinde, diğer peygamberlerin sönük kaldığını, tıpkı Sühâ yıldızına döndükleri mazmunundan yola çıkarak ona bağlılığını, sevgisini izhar etmektedir.

*“Oldı bâzâr-ı cihân revnaķı bir dürr-i yetîm
Ki degül eki cihân hâşılı ol dürre baha” (G.5/3)*

Buradaki cihan mefhumu pazara yönelik kullanılan bir mazmundur. Dürr-i yetim de bir tür incidir ve de çok kıymetlidir. Yani çok kıymetli bir incinin pazara geldiği teşbihi kullanılarak Hz. Peygamber kastedilmektedir. Nitekim Peygamber küçük yaşta anne ve babasını kaybettiği için öksüz ve de yetimdir. Buradaki yetim sözcüğü Hz. Muhammed'e yönelik bir mazmundur. Hz. Peygamberin her iki cihan için de sınırlanabilecek kıymette bir inci olmadığını, O'nun bunların da üzerinde olduğunu ifade edip Peygambere bağlılığını yani sonsuz sevgisini arz etmektedir.

*“Andanam rüsvā ki seyl-āb-ı sirişküm çāk eder
Zahm-ı tīgüñ kanı giydürdükce pīrāhen maña” (G.7/3)*

Tasavvufta, vücutta olan kan, masivaya işaretir. Nitekim insanda kan olması maddi hayatın idame olduğunu, aşkın yaşadığını, aslolan sonsuz sevgiliye olan şartsız teslimin olmadığını anlatır. Şairin gözünden akıttığı yaş ise bu kanı temizlemektedir. Akan gözyaşı berraksa şayet bu da masivanın aksidir. Bu açıdan ortaya bir ikilem çıkmaktadır. Vücuttaki masiva mevzubahsinde bir taraftan temizlenen kan yani aşkın sevgiliye erişme hali; öteki taraftan da parçalanmış halde kaldığı gömleğin onu tüm âleme rüsva ettiğini ifade ediyor. Diğer bir deyişle sevgiliye bağlılığından ötürü devamlı surette ağladığını onu tam manasıyla hak edemediğini ve bu yüzden de cihana rezil olduğunu vurgulayarak sevgi değerini ön plana çıkarıyor.

*“Dem-be-dem şem-i cemālūñden münevver olmasa
Ey gözüm nūri gerekmez dīde-yi rüşen maña” (G.7/4)*

Şair, sevgilinin yani Hakk'ın güzelliğinin görülmesi bağlamında gözlerinin görmesini değerli buluyor. Normal şartlarda gözün başlı başına görmesi aslında masivayı, dünyevi hayatı, kâinatın zevk ü sefasını çağrıştırmaktadır. Lakin burada gözlerinin görmesini sevgilinin o eşsiz güzelliğinin görülmesi gayesiyle var olmasının lezzetinin tarifsiz olduğunu ifade ederek sevgiliye bağlılık yani sevgi değerine vurgu yapılmaktadır.

*“Hīç meskende qarārum yoh-durur ol zevkden
Kim kaçan hāk-i ser-i kūyun ola mesken maña” (G.7/5)*

“Hāk-ı ser-i kūy”, sevgili diyarını anlatmaktadır. Nitekim şair, gerçek diyarın burası olduğunu vurgulayarak kulluk makamının en üst mertebesini kasıtlı makam-ı ubudiyete gönderme yapıyor. Sevgiliye bağlılığını, sevgisini sunarak kendisinin ne

zaman gerçek manada Hakk'ın yanında olabileceğini sorguluyor. Makam-ı ubudiyeti kastederek sevgisini perçinleyerek Hakk'a sunuyor.

*“Başda bir serv-i semenber vaşlınuñ sevdası var
Sūd kılmaz bāgbān nezzāre-yi gülşen maña” (G.7/6)*

Serv, ifade tarzı olarak vahdeti yani tekliği simgelemektedir. Diğer taraftan gülşen kelimesinden yola çıkarsak gül ise çok yapraklı olması hasebiyle kesreti ifade eder. Şairin gönlünde servi boylu bir aşığın sevdasının olduğunu görüyoruz. Buradaki servi elifi yani sayı olarak 1'i, Allah'ı bizlere vurgulayan bir mazmundur. Her ne kadar bu var olsa da bunun karşısında kesretin ve masivanın da örülü olduğu ifade ediliyor. Fuzûlî güle yani kesrete, masivaya bürünmüş; ama karşılığında da servi ile harmanlanmış, iç içe geçmiş bir aşktan bahsediyor. Bakıldığında Yaratan'a sevgisini göstermektedir.

*“Ey Fuzûlî odlara yansun bisāt-ı saltanat
Yegdür andan Hāk bilür bir gūşe-yi külhan maña” (G.7/7)*

Beyitte ifadesini bulan 'saltanat' kelimesi tasavvuftaki kesret merdivenidir. Bu merdivenden çıktıkça Hak katında aslında yükselme değil alçalma meydana gelir. Teklikten, yaratılış gayesinden uzaklaşılarak dünyanın maddi varlıklarına meftun olma durumu ortaya çıkar. Şair, Allah'a erişmeyi, O'nda kaybolup kendini gerçek manada bulabilmeyi 'külhan' ibaresi üzerinden daha da vurgulamaya çalışmaktadır. Nitekim hamam külhanları aslında birer çöplüktür. Bu açıdan Fuzûlî, Yüce Yaratıcı'ya erişebilmek için bu çöplükte, değersiz olan bu yerde yatmayı, orada yaşamayı her anlamda göze alıyor. Buradan yola çıkıldığında beyit bütünlüğünde sevgi değeri işlenmektedir.

*“Ey melek-sīmā ki senden özge hayrāndur saña
Hāk bilür insān demez her kim ki insāndur saña” (G.8/1)*

'Melek' kelimesinden yola çıkıldığında; şair melek ifadesinin arkasında kudret kelimesini perdeleyip saklamıştır. Nitekim bu kelimenin hakiki manası hüsn-i mutlak olan Yüce Yaratan'ın ta kendisidir. Tasavvufta ekseriyetle âşık olunan sevgili mücerrettir. Yaratan'ın da bu açıdan düşünüldüğünde Fuzûlî tarafından şuur, idrak ve irfan sahibi; her şeyi, her türlü mükemmelliği kendi dairesinde haiz etmiş Mevla'nın

kendisi için ‘kimse sana insan diyemez’ yaklaşımıyla sevgiliye yani tekliğe, vahdete erişmeyi, ona duyduğu sevgiyi ön plana çıkarmaktadır.

*“Vermeyen cānın saña bulmaz hayāt-ı cāvidān
Zinde-yi cāvīd aña derler ki kurbāndur saña” (G.8/2)*

Allah’ın zatında kendini kaybetmeyen, onun uğrunda canını vermeyen hakiki manada hiçbir zaman fenafillah seviyesine erişemez. Âşık, aşkınlık seviyesine ancak kendinden vazgeçince erişebilir. Bekabillah seviyesi, maddeyi temsil eden candan vazgeçince kat edilecektir. Bu sayede âşık, Yaratan’a ulaşacak ve onu bulabilecektir. Bu bağlamda kendini, kendi varlığını, canını yok sayan Allah ile bütünleşebilecektir. Fuzûlî’nin hüsn-i mutlaka sevgisini sunduğu başka bir beyit örneğidir.

*“Âlemi pervāne-yi şem’-i cemālūn kıldı ışk
Cān-ı âlemsen fidā her lahza bin cāndur saña” (G.8/3)*

Mum, sevgilidir. Allah’tan ve güneşten sonra sevgiliyi ifade eder. Burada pervane kelimesiyle Allah’ın güzelliğinden, varlığından ötürü tüm kâinatın onun etrafında döndüğünü, Allah’ın azimü’ş-şanın her yere kâni geldiğini, her şeyi mündemic ettiğini ifade ediyor. Allah o kadar azametli, o kadar güzeldir ki, âlemde ne kadar ne varsa; bütün mevcudat onun esrarından, güzelliğinden yanmak istemektedir. Şair, Allah’a sevgisini pervane-mum üzerinden göstermektedir.

*“Âşıka şevkuñla cān vermek igen müşkil degül
Cün Mesîh-i vahtsan cān vermek āsāndur saña” (G.8/4)*

Âşıkın, Allah için hararetili bir etki altında canını vermesi belli bir müşkilattan zuhur edebilecek bir durum hasıl etmemektedir. Nitekim âşık şayet Yaratan için ölürse, Allah’ın âşıka can vermesi zor bir durum değildir. Bilakis can vermek Allah için oldukça kolaydır. Hz. İsa’ya Yaratan tarafından ölüleri diriltme gibi bir meziyet verilmiştir. Şair bu meziyet halinden yola çıkarak Mesih kelimesini beyite yerleştirerek Vacibü’l-vücuda, tam bağlılığını yani sevgisini sunmaktadır.

*“Çıhma yārum geceler agyār ta’nından şakın
Sen meh-i evc-i melāhatsen bu nokşāndur saña” (G.8/5)*

Şair, sevgilinin geceleri sokağa çıkmasının doğru olmadığını, bu çıkmadan ötürü sevgiliye kötü sözler söyleneceğini, buna karşılık sevgilinin güzelliğinin en yüksekte

olan bir güzellik burcu, bir mah olduğunu, bu açıdan gece dışarı çıkmasının sevgili açısından noksanlığı ifade edeceğini söylemiştir. Buradaki gece dışarı çıkma hadisesi aslında geçmişte geceleri gezenlere iyi gözle bakılmadığı geleneğine vurgu yapmak için söylenmiştir. Nitekim o dönemlerde gün batınca hemen herkes evine çekilirdi. Bu açılardan şair sevgiliye olan sevgisini dile getirmiştir.

*“Ey Fuz l  h b-r lardan teg f ld r yaman
Ger cef  hem gelse anlardan bir ihs ndur sa a” (G.8/7)*

şair, kendisine yönelik olarak bir gerçeği dile getiriyor: Sevgili  şika tegafül etmeyip cefa yani sıkıntı şeklinde acılar da verse bu  şık için büyük bir ihsan olur. Bütün bu haller aslında  şkın doğasında olan şeylerdir. Hatta bu ihsanın olması için  şık bizzat çaba sarf etmeli, bu dairenin havasını teneffüs etmeli, bu esrarlı  lemden medet ummalı ve asla yılgınlığa düşmemelidir. Bu ihsandan yola çıkarsak şair, Allah’a sonsuz bağlılığını,  şkını, sevgisini sunmaktadır.

*“C m içre mey ki d ’ire şalmış hab b a a
 y ned r ki aks şalur  ft b a a” (G.9/1)*

Kadehin içinde şarap bulunmakta ki; bir habab yani kabarcık misali, daire şeklinde şarabın üzerini kaplamış vaziyettedir. Hatta ki bu halet, güneşi bu şarabın aksini sağlayan ayine olmuştur. şarabı, gönül olarak düşündüğümüzde güneş de zaten Yaratan’ın remzi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cam ve ayna ikilisini bir düşündüğümüzde  şkının kalbi ortaya çıkmaktadır. Yüce Yaratan’a burada şair tarafından sevgisi, sadakati ifade edilmektedir.

*“Z hid su’ l ederse ki meyden nedür mur d
Bizde şaf dur anda kud ret cev b a a” (G.9/2)*

Murat edilen şey yani meyden,  şk-ı il h den beklenilen bize dair saflık ve yücelik, onda yani sevgilide karşılığı zulmet, berraklıktan ıraklık halidir. Nitekim  şk-ı il h , bünyesinde masivayı, dünyaya ait olan herhangi bir varlığı kabul etmemekte, benliğindeki  şkınlıkta buna yer vermemektedir. şair, Allah’a olan bağlılığını ve sevgisini dile getirmektedir.

*“Eyler g   lde eşk ha u  şevkını f z n
Oddan ı ar bu  r saıldı a  b a a” (G.9/4)*

Ateşin üzerine su dökülmesi sonrasında nasıl ki etrafa bir buğu yani buhar çıkar işte bu buhardan kaynaklı oluşan yakıcılık; gönülde hisse konu olan gözyaşı da simanda bulunan ayva tüylerine duyduğum hararetililikle birleşince aşkıyı perçinlemektedir. Nitekim ateşe dökülen su remzi eşktir. Yüz hatları bizi kesrete getirmektedir. Öte yandan yanak ise vahdeti bizlere ifade eder. Aşk-ı ilahiyi farklı yollardan bizlere ulaştıran Fuzûlî, Yaratan'a duyduğu sevgiyi farklı teşbihler altında bizlere ifade etmektedir.

*“Çeşmüñ marîzi oldı gönül la’lden em et
Renc-i humâra düşdi devâdur şarâb aña” (G.9/5)*

Çeşm, insanı her şekilde masivaya, kesrete çeken bir emaredir. O yüzden fenafillaha erişmek isteyen âşık, gözden ırak olup kendi benliğine kör olarak dönmelidir. Dudak ise vahdete aralanan kapıdır. Gönül sarhoşluğa iyi gelen tek varlıktır. Şarap, gönül mahiyetinde beyitte kendine yer bulmaktadır. Fuzûlî, aşk-ı ilahiyi karşıtlıklarla bizlere sunup sevgi değerine değinmektedir.

*“Teklîf-i cennet eyleme küyuñda gönlüme
Çün cennet ehlidür ne verürsen azâb aña” (G.9/6)*

Şair burada Yüce Yaratan'a seslenerek onun zatından, kendisine Allah'ın diyarından başka bir yer yani cennet va'detmemesini bekliyor. Fuzûlî'ye bunun dışında yapılan her teklif onun için sadece bir azap vesilesidir. Bilinmektedir ki ahiret hayatında var olan hakikat şudur; azap, cehenneme mahsustur. Nihayetinde cennetin ta kendisi, Allah'ın bulunduğu yerden başka bir mecra değildir. Yaratan'ın rızasını isteyen şair, ona duyduğu, aşkı, bağlılığı, sevgiyi cennet teşbihi üzerinden bizlere vermektedir.

*“İşka şaldum men meni pend almayup bir dostdan
Hiç düşmen eylemez anı ki etdüm men maña” (G.10/2)*

Şair, kendine çok büyük bir kötülük yaptığını, bu kötülüğü ona kendisinden başkasının yapamayacağını; yaptığı kötülüğün de dost nasihatlerini dinlemeyip kendisini tamamen aşka vermesi olduğunu ifade etmektedir. Aslına bakılırsa dostlar insanların ızdıraplarını koruyucu, aşkın belalarına düşmesini önleyici mahiyette adımlar atarlar. Ama Fuzûlî'nin isteği bu değildir. O, aşkın ızdırabını çekmeyi göze alan, fenafillaha erişmek için kendini ateşe atan, kendinden geçen, kendi benliğini hiçe

sayandır. Hüsn-i mutlaka erişmek ondaki yegâne payedir. Fuzûlî' nin Yüce Yaratan'a duyduğu sevgiyi dile getirdiği başka bir beyittir.

*“Fuzûlî başuña ol serv sâye şaldı bugün
Uluvv-i rıf’at ile yetmez âftâb saña” (G.11/7)*

Servinin şairin başına gölge yaptığını, onu gölgesi içine alıp ihata ettiğini ifade ediyor. Şemsin istediği yüksekliğe çıksa da kendisine erişemeyeceğini çünkü şairin benliğinin fenafillah raddesinde olduğunu buraya da hiçbir maddiyatın yahut da masivanın gelemeyeceğini anlatıyor. Nitekim serv ifadesi vahdetin basamaklarını anlatır. Serv, şekil itibariyle de tekliği, elif’i belirtir. Burada ulüvv ibaresiyle Hz. İsa’nın öldürülemeyip göğe yükseltilmesi olayına telmih yapılarak şairin kendisini dördüncü gökte yani felekte yaşadığını belirtip derece olarak Allah’ın indine yükseldiğini oraya da üstün ilimlere haiz olamayanların yükselemeyeceğine vurgu yaparak Yüce Yaratan’a duyduğu sevgiyi teşbihler yoluyla belirtmektedir.

*“Riştüdür cismüm ki devr-i çarh vermiş tâb aña
Merdüm-i çeşmüm düzer her dem dür-i sîrâb aña” (G.12/1)*

Cismim, varlığım feleğin eğdiği bir ip ve gözbebeğim her daim ona parlak inciler dizmektedir. Feleğin şairin cismini eğdiğini söylemesi aslında kendi varlığının Allah, kader karşısında ne kadar bedbaht ve zayıf olduğunu belirtmek içindir. Nihayetinde insan yaratılış olarak Yaratan nezdinde onun karşısında zayıftır, çaresizdir. Bu ipe dizilen inci tabiri ise gözyaşlarıdır. Fuzûlî, hakikat olarak da mecazi anlamda da her dem aşkını, sevgisini Rabb’ine teşbihler yoluyla sunmaktadır.

*“Sâye-yi zülfüñ şebistânındadır şem-i ruhuñ
Nice yetsün qadr ile hurşîd-i âlem-tâb aña” (G.12/2)*

Yanağında akislenen mum, saçının gölgesinin yattığı yatak odasında berraklaşmaktadır diyen şair, tüm kâinatı resmeden şemsin, rütbe, mevki, itibar hasletleriyle senin bu hazinene erişmesi mümkün olamaz. Yanak tasavvufta vahdet, zülf kesrettir. Şems ise tüm dünyayı aydınlatır. İnsanı masivaya eriştiren hiçbir yol, vahdetin bağına uğrayamamaktadır. Zaten Fuzûlî yanağında akislenen mum mazmunundan yola çıkarak bunu izhar eylemiş, vahdetin yolunun sadece ve sadece Allah’a giden birliktelikte düğümlendiğini söyleyerek Yüce Yaratan’a sevgisini, bağlılığını vurgulamıştır.

*“Derddür derler şafâ-bahş-ı harîf-i bezm-i ışk
Sâkiyâ çoğ etme teklîf-i şarâb-ı nâb aña” (G.12/3)*

Aşkın azametinin berraklığı ve tarifsizliği cevır şarabının tortularında saklıdır. Saf olan şarap insana teklif edilmez. Saf olanda ızdırıp yoktur. Aşğın isteğı ise aşka dair ızdıraptır, zorluktur, acıdır, gamın yumağında giriftleşen âlemin varlığında anafora kapılmaktır. Eğer tüm bunlar yoksa o zaman Yaratan’a erişmek, aşkınlık seviyesine ulaşmak mümkün değildir. Dert ve bela, aşğı Allah’a daha mümkün yolla ulaştırır. Bu sayede şair, makam-ı ubudiyete haklı gerekçelerle gidecek ve Allah’ a sevgisini, bağlılığını en güzel derecede gösterecektir.

*“Kıldı menden ref”teklîf-i namâzı mestlik
Şaldı Hâk bir neş'e-yi cām-ı mey-i gül-gün maña” (G.13/2)*

Şair, gül renkli kadehten feyzini aldığını, bundan teşekkül ederek dünyaya geldiğini, fitratının bu minval üzere olduğunu vurgulayarak sarhoşluk halinin üzerindeki namaz, ibadet ızdırar halini ortadan kaldırdığını söylemiştir. Aslına bakılırsa Fuzûlî burada Allah yolunda bulunanlara ve onun yolu üzere olup da ibadetle taatle haşır neşir olanlara aykırı şeyler diyor gibi gözükse de Allah’a yakarışını, ona olan aşkını, sevgisini, bağlılığını ve sadakatini ortaya koyabilmek için neş’e-neş’et kelimelerini kullanarak, kıvrak bir hamleyle bu görüşü tersine çevirerek kendi hilkatinin varlığına giderek bunu ortadan kaldırıyor.

*“Dostlar kan yaş töküp kıldı meni rüsvâ-yı halk
Veh ki düşmen çıldı âhir dîde-yi pür-hûn maña” (G.13/4)*

Kanlı yaş döken yârânların, şairi halka rüsva ettiğini lakin sonrasında gözünün kanla dolu bir mahiyette benliğine düşman olarak çıktığını ifade ediyor. Burada şair “kanlı yaş” tamlamasıyla, aslında vücudu her türlü maddiyattan arındırdığını, her türlü dünyevi hasletlerden ırak eylediğini; “düşmen çıktı” ibaresiyle de maddeden tüm benliğinin temizlendiğini bunun da artık Yüce Yaratan’a erişmek için en büyük hazine olduğunu, hâk-i ser-i kûy bağlamında düşünüldüğünde tamamen Allah’ın yanında yer bulmaya yüz bulduğunu ifade etmektedir. Allah sevgisinin başka bir boyutta ifadesi beyitte karşımıza çıkarılmıştır.

*“Olmazam her kanda kim olsam giriftâr olmadın
Bir belâdur göz bir âfetdür dil-i maḥzûn maña” (G.13/5)*

Şair kâinatta her nerede olursa olsun her an âşık olabildiğini çünkü âlemin devriyesinde güzellere yakalanmamanın mümkün olmadığını; gözyaşının kendi benliği için bir belâ vesilesi lakin gönlün ise bir afet olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan tasavvufa göre âlem, bir resim tuvali, hatta bir belagat sahnesidir. Girift aşklara, anaforlu yaşantılara, dertli ve gamlı âşıklara yer bulan bu belagat sahnesi şair açısından da Allah’a erişilebilecek en fevk yaşam sahasıdır. Nitekim ‘bela’ kelimesini kullanan şair, göz ile görüp gönül ile âşık olabilen hak ehlinin benliğini kastederek Hz. Peygamberin, ‘Ölmeden önce, ölünüz’ hadis-i şerifinin mazhariyeti ön plana alıp sevgi değerine vurgu yapmaktadır.

“Ġam diyârında ecel peyki güzâr etmez maña

Yoh şanup varum meger kim i’tibâr etmez maña” (G.14/1)

Acının memleketinde, can alan haberler şairin kapısına uğramamaktadır. Ecel, şairde cana dair bir varlığın kalmadığını düşünmektedir. Allah aşkının ızdırabının gölgesinde kıvranan, bu aşkın en zorlu yanlarını hissedip yaşayan Fuzûlî’de artık masivayı çağrıştıran can yok gibi bir şeydir. Esamesinin okunmadığı görülmektedir. Sonsuz olan Allah aşkını tadan ve artık tamamen Allah’a teslim olan şair, Yaratan’a sevgisini arz etmektedir.

“Yâr cevri etmez maña ağyâr ta’lîm etmedin

Bi’llâh ağyâr eyleyen ihsânı yâr etmez maña” (G.14/2)

Yâr, şairin tabiriyle kendisine cevretmemekte yani onu üzüntülere gark etmemekte, onu hicranlarla doldurmamakta, onu zor durumlara sevk etmemektedir. Buna mukabil bunu yapansa ağyar, bir başkası, yabancısıdır. Oysaki sevgiliye erişmek için cevri yani hicran tadılmalı, zorlukların gölgesinde kalınmalıdır. Allah aşkı bunu gerektirmektedir. Nitekim aşkın kemalatı, fenafillahın düsturu bu merkezin çekim gücü altındadır. Allah aşkına binaen şair, sevgi değerini öncelemektedir.

“Dağıdur her lahza raht-ı ayşımı âhum yeli

Ġansı nâ-hak zulmdur kim rûzgâr etmez maña” (G.14/4)

Şairin kendisi için tiryaki mizaçlı olduğunu, kendisine zehrin tesir edemeyeceğini; aşkın getirdiği ne kadar acı, gam, yokluk ve yoksulluk varsa çekebileceğini, yârânının da kendisine artık tembihte bulunmaması gerektiğini anlatıyor. Makam-ı ubudiyyete erişmek, varmak öyle kolay değildir. Gerekirse aşkın

zehrini, demini, zorluğunu, her türlü meşakkatini çekmek; hayr-i mutlakın gölgesinde olabilmek için bu lezzete varabilmek için her türlü gam göze alınabilmelidir. Bu açılardan Allah aşkının yansımalarıyla sevgi değerine ulaşabilmekteyiz.

*“Çarhdan aşurmadın yāduñla āh-ı āteşin
Kadr edüp gerdün şererden zer nisār etmez maña” (G.14/5)*

Sevgiliye, onun esrarına binaen benliğinden ateşli bir ah göndermedikçe, çarh yani dönen felek şaire itibar edip de onu huzura, rahatlığa kavuşturacak değildir. Nitekim buradaki ateşli ah sevgiliye yani Yaratan’a edilen ahtır. Onun azimü’ş-şanında yok olmak, onun hâk-i ser-i kûyunda bulunmak, ondan öte hiçbir şeyi bilmemek ve tanımamak; fenafillaha erişmek ve vahdet-i vücudu bir pusula mahiyetinde düstur edinmek payesi en yüce ahtır. Buna istinaden de Allah aşkı için semaya yükselen ah aynı zamanda sevgilinin de kameti mahiyetindedir. Beyit, örtük manada bağlılık yani sevgi değerine vurgu yapmaktadır.

*“Nakd-i cān tārāc-ı gamdan sahlamak düşvārdur
Işk tā seng-i melāmetden hişār etmez maña” (G.14/6)*

Aşkın vücuda getireceği kale, aşk ızdırabının havuzunda yıkanmalı, ondan beslenmeli ve melâmet taşlarıyla bu kale döşenmelidir. Allah aşkından başı dönen şair, kendinden geçerek aşktaki ızdırap mefhuma değinmiştir. Bu sayede bu ızdırapla yoğrulan aşkın daha yüce, engin, ucu bucağı olmayan bir derinlikle, emsalsiz bir iklimin ürünü olacağını düşünmektedir. Fuzûlî, sevgi değerinin vurgusunu melâmet ve kale sözcüklerini ön plana çıkararak yapmaktadır.

*“Yād-ı la’lūñle Fuzûlî gözleyüp rāh-ı adem
Var bir tedbîri ammā āşkār etmez maña” (G.14/7)*

Lâ’l sözcüğü bizi tasavvuf erkanında vahdete getirir. Lâ’l, sözün gizlenmesi, perde arkasından ifade edilmesi, maddî gerçeklerden geçilerek Yaratan’a yüzün dönülmesini ifade eder. Nitekim şair, lâ’l mefhumundan yola çıkarak yokluk yoluna yönünü çeviriyor. Benlik kendisini ancak yoklukta bulmaktadır. Masivadan geçmeyen, fenafillaha erişemez. Aslolan da fenafillah olduğu için; Fuzûlî kendisini yokluğa kanalize ederek serve yani tekliğe, Yaratan’a; onun engin denizine, sevgi evrenine ulaşma çabasındadır. Bu açılardan Allah sevgisinin öne çıkarılmaya çalışıldığı hissedilmektedir.

*“Cānumuñ cevheri ol la’l-i güher-bāre fidā
Ömrümüñ hāşılı ol şīve-yi reftāre fidā” (G.15/1)*

Şair beyitte tüm ömrü boyunca ne elde ettiyse, bütün mahsülünü, varını yokunu sevgilinin yani Yüce Yaratıcı’nın edasına, varlığına feda etmektedir. Öte yandan lâ’l kelimesine de vurgu yaparak canının her nesi varsa bu dudağa feda ettiğini dile getiriyor. Tasavvufta, lâ’l yani dudak mazmununun vahdet olduğu göz önüne alınırsa şair bekâbillaha yani Allah’ın varlığıyla huzur bulmak istediğine vurgu yaparak sevgi değerini ön plana çıkarıyor.

*“Derd çekmiş başum ol hāl-i siyeh kurbānı
Tāb görmüş tenüm ol turre-yi tarrāre fidā” (G.15/2)*

Dert ile yoğrulan başım, o siyah bene feda olsun ki gamdan, ızdıraptan, kederden nasibini alan bedenim aldaticı mahiyette olan kâküle kurban olsun. Siyah renk maddeye, acıya işaretler. Öte yandan hāl-i siyeh de gaybı ifade etmektedir. Şair bir nevi çektiği ızdırap, katlandığı sıkıntılardan ötürü Allah katındaki gayb âleminin yolcusu olduğunu belirtiyor. Bu yolun yolcuları da elbetteki menzilde Rableri katına gider ve fenafillaha erişerek Yaratan’ın sevgisine mazhar olur. Nitekim tāb görmek de yine ızdırabın kapısını anlatmaktadır. Bu ızdıraba mazhar olanlar bükülürler. Acıdan kıvranırlar. Ama bu acı elbetteki her güzel şeyin başlangıcı kabul edilir. Yani insanı Allah sevgisine yöneltir.

*“Gözlerümden tökilen kaçre-yi eşküm güheri
Leblerüñden saçılan lü’lü’-i şehvāre fidā” (G.15/3)*

Şair, sevgilinin dudaklarından dökülen en değerli inci karşısında, kendisinin sevgili uğruna döktüğü yaşların feda olduğunu ifade ediyor. Zaten seven, sevdiği karşısında daima ağlayan, sevdiğini dileyen, ondan vazgeçmeyendir. Sevgilinin leb’inden dökülen inciler yani sözler asla boş, yersiz, umarsız değildir. Sevgili elbetteki Yaratan’ın ta kendisidir. Yol onadır, gidiş onadır, hayr-i mutlaka yüzünü dönmektir, sevgi. Burada ifadesini bulan leb, adem ve yokluğun remzidir. Kâinatın yoktan var edilişinin sembolüdür. Yani Yaratan’ın kendisi, onun eşsiz sevgisidir. Allah sevgisi yani sevgi değeri vurgulanmaktadır.

*“Çāk sīnemde olan kanlu ciger pāreleri
Mest çeşmüñde olan gamze-yi hūn-hāre fidā” (G.15/4)*

Gönlün içresinden, dağlanmış, yarılmış yerlerinden en şiddetli mahiyette kana bulanmış ciğer parçaları, sevgilinin yani Allah'ın indinde var olacaklara her şeyin feda olduğunu ifade ediyor. Burada ifadesini bulan yan bakış tabiri tasavvufta gözün masivaya bizi taşımasıdır. Gözün aşığa yaptığı tesir çok güçlüdür ve aşığı gerçek güzellikten ve sevgiden alıkoyma peşindedir. Aşığı masivaya hapsederek madde unsuru haline gelmiş kanlı parçalar yani ciğer parçaları, saliki Allah sevgisinden beri noktalara taşımak arzusundadır. İşte bu anlamda her unsurun Allah aşkı, sevgisi uğrunda feda olacağını ifade eden şair, sevgi değerini vurgulamaktadır.

*“Pāre pāre dil-i mecrūh-ı perīṣānumdan
Ser-i kūyuñda olan her ite bir pāre fidā” (G.15/5)*

Hüsn-i mutlaka erişebilme gayesinde olan şair, zorluklara göğüs gerdiği için gönlü yaralanmış ve perişan hale gelmiştir. Bu raddeye gelen gönül ve içkinlik, sevgilinin mahallesinde gezen her bir köpeğe parçalar halinde feda edilerek aslında Yaratan'a sunulan bir teslimiyettir. Öte yandan beyitte geçen it yani köpek mazmunu sevgilinin yolunda aşığın karşısına dikilen, onu engellemeye kalkan, Yaratan'a ulaşma gayesini bertaraf eden rakiptir. Rakip, aşığı vahdetin diyarından, birliğin otağından ıraklaştıran nefsanî düğümlerdir. İnsanın pençesine düştüğü ihtiraslar, masivaların tamamı Allah sevgisinin önünde birer barikattır. Beyitte Fuzûlî, Allah sevgisini ön plana çıkarmıştır.

*“Cān u dil kaydını çekmekden özüm kırtardum
Cānı cānāneye etdüm dili dil-dāre fidā” (G.15/6)*

Şair beyitte cān ve dil kelimelerinden yola çıkarak insanın hayatta mürekkep olduğu umdelere vurgu yapmaktadır. Bunlar madde ve mana unsurlarıdır. Nitekim ilk beyitte geçen cān maddeyi, dil ise manayı bizlere beyan eder. Maddeyi ikinci mısra'da sevgiliye, gönlü de yine sevgiliye bırakır. Aslına bakılırsa Fuzûlî, her şartta madde ve manayı sevgiliye bıraktığını ifade eder. Buradaki hakikî sevgili hayr-i mutlak olan Allah'tır, onun sevgisidir, ona bağlılıktır. Madde ve manadan tamamen geçerek hâl-i siyehe yani gayb âlemine vardığını ifade ederek bizi Allah sevgisinin gölgesine getiriyor.

*“Ey Fuzûlî n'ola ger saḥlar isem cānı azîz
Vaḳt ola kim ola bir şūḥ-ı sitemkāre fidā” (G.15/7)*

Fuzûlî kendine yönelik olarak, cânı çok üstün ve hazine bir varlık olarak telakki etmesini, onu saklamasının anlamsız olacağını; lakin günü gelince de onu gam veren bir sevgiliye, güzele vereceğini söylemiş ve hayret etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Tasavvufta cân, madde ve masiva olduğu için muhafaza altına alınabilecek bir varlık değildir. Lakin madde olmadan da mana âlemine erişmek mümkün değildir. Nitekim insanoğlu ahiret hayatını maddi âlem olan yani fani dünyada ettikleriyle kazanacaktır. Bu açıdan bakıldığında kesretin uhdesinde vahdetin güzelliği aranılıp bulunmalıdır. Makam-ı ubudiyet işte tam da bu saklı diyarda bulunmaktadır. Fuzuli bu beyitinde de sevgi değerine vurgu yapmıştır.

*“Gamdan öldüm demedüm hâl-i dil-i zâr saña
Ey gül-i taze revâ görmedüm âzâr saña” (G.16/1)*

Şair her ne kadar meşakkat çektiyse de ölecek derecede gamlara gark olduysa da bu halini sevgilisine açmamış onu incitmek istememiştir. İkinci beyitte sevgiliye duyduğu aşkı, muhabbeti ifade eden ‘taze gül’ mazmununu kullanarak Yaratan’a olan bağlılığını farklı şekilde açıklamıştır. Bu açıdan beyitte sevgi değeri öncelenmiştir.

*“İç mey-i nâb ki bağırından eder cümle kebâb
Âteş-i ışık ile uşşâk-ı ciger-hâr saña” (G.16/2)*

Âşığı, Vücûd-ı Mutlaka ulaştıran onun çektiği ızdıraplardır. Saf şarabın yani en yüce aşkın dairesinde yanarak hâk-i ser-i kûya erişmek salikin gayesidir. Beyitte ciğerlerini yiyen âşıkların yani vahdet kapısına erişmek isteyen âşıkların sevgiliye bağırılarından kebab yani hüzn, gam, acı hüzmeleri pişirip verecekleri dile getirilerek sanat ve kâinat âleminde Yüce Yaratan’a ulaşılabileceği dile getirilip sevgi değeri ön plana çıkarılıyor.

*“Mey-i gül-gûnda degül nergis-i mestün aksi
Kadeh olmuş göz açup âşık-ı dîdâr saña” (G.16/3)*

Beyitte mey ifadesi bize gönülü ifade eder. Sevgili âşığı, eşkini aralayarak sevgiliye kadeh yani gönül gözü, gönül içkinliği olmuştur. Tasavvufta kadeh bir açıdan da sonuna kadar açılan gözün de remzidir. İkinci beyitte göz açmak ifadesi diğer yönüyle de kulların Rablerine söz verdiği Elest Bezmi gaybını da anlatır. Sevgiliye hayranlık aslında bakıldığında ta o zamandan başlayarak süregelmiştir. Buradaki hayranlık, hayretle sevgiliye yani Hakk’a bakma bir kadeh mazmunu üzerinden âşık-ı

didara ayna tutarak ifade edilmiş, Fuzûlî Rabb'e karşı bağlılığını ve sevgisini bu kavramlar üzerinden bizlere sunmuştur.

*“Ârızuñ gül gül edüpdür mey-i gül-gün tâbı
Veh ki bir gülden açılmış nice gülzâr saña” (G.16/4)*

İlk mısradaki ârız kelimesi yanak mefhumunu karşılar. Yanak, tasavvufta bizi vahdete götürür. Buradan da anlıyoruz ki beyit Allah'a olan bağlılıktır. Nitekim gülün rengindeki şarab sevgilinin yanağında gül gül etmiş yani mücella olmuş, parlamış üstün seviyeye erişmiştir. Hak, zatı itibariyle kusursuz olduğu için bu parlaklık ve üstünlük onun varlığına delildir. Bu açılardan Fuzûlî, beyitte sevgi değerini işlemiştir.

*“Bāğa seyr et bu ruḥ u la'l ile kim gonca vü gül
Göstere ḥūn-ı dil u dīde-yi ḥūn-bār saña” (G.16/5)*

Fuzûlî, birinci mısradaki lâ'l ve yanak mazmunlarından faydalanarak bizi vahdete taşımaktadır. Tasavvufta bu iki kavram bize vahdaniyetin kapısını aralamaktadır. Gonca ve gül benzetmeleriyle de Hakk'a erişemeyen aşığı tasvir etmektedir. Gonca ve gül ikilisi de kesrettir. Bir karşılaştırma yapılırsa masivanın âleminde var olan ne varsa vahdetin ve Allah'ın azametinin yanında sönük kalmaktadır. Hak, zatında sonsuz ve kusursuz olduğu için tüm noksanlıklardan beridir. Beyit bütünlüğünde Yüce Allah'a duyulan sevgi ön plandadır.

*“Egilüp ṭarf-ı bünāgūşuña derd-i dilümi
Ya uṭağan deye ya ṭurre-yi destâr saña” (G.16/7)*

Şair, beyitte bazı kelimelerin perde arkasına geçerek bize görünmeyeni sunmuştur. Hakk'a duyulan aşkın ve sevginin sunumu mecazî âleme uzanarak yapılmıştır. Şair, ruhunun gamını ve tasesini başka bir deyişle gönül derdini gizlice sevgiliye açma amacı taşımaktadır. Beyitte geçen, 'destar' haricen giyilen sarık olarak karşımıza çıkar. Buradan hareketle destar, şeklî olarak da takıldığında kulağa doğru sarmaktadır. Destarın kulağa doğru sarkmasına eskiler 'taylesan' adını vermişlerdir. Aslına bakılırsa bu kulağa doğru sarkma durumu tasavvufî cenahta 'sevgilinin eşref saati, beklenen anı' olarak karşımıza çıkar. Bu açılardan Hakk'a bağlılık ve fenafillah vurgulanmakta diğer bir belirtmeyle Yaratan'a sevgi gösterisi yapılmaktadır.

*“Tā giriftāruñam āzād olabilmen gamdan
Hîç kim olmasun ey serv giriftār saña” (G.16/8)*

Şair Allah sevgisini, tasavvufî mazmun olan gam kelimesiyle ön plana çıkararak isteğinin bu olduğunu, ızdırabın kucağında olmasını; serv yani vahdete vurgu yaparak açıklamaktadır.

*“La’l-i nābuñ hevesi bağrumı kan eyledügin
Âh kim kanlu yaşum kılmadı ızhār saña” (G.16/9)*

Beyit bütünlüğüne bakıldığında lâ’l, kanlı gözyaşı, dudak ifadeleri vurgulanmak suretiyle fenafillahın yani Yaratan’a ulaşmanın, ona olan sevginin temelini atıldığı görülmektedir. Bu üç mazmun zaten vahdetin remizleridir.

*“Ey Fuzûlî felegüñ var senüñle nazarı
Kim gam u miñnetini verdi ne kim var saña” (G.16/10)*

Fuzûlî kendine seslenerek “Sanki felek sana karşı hususi bir sevgi ve aşk ile bağlanmış olmalı ki gam ve mihnet adına ne varsa hepsini sana vermiş” diyerek sitemkâr bir söylemde bulunuyor. Her ne kadar şikâyet edilme gibi ifade edilse de başa gelenin şair tarafından hoş karşılandığı âşikârdır.

*“Gamzesin sevdün gönül cânun gerekmez mi sana
Tîga urdun cism-i üryānun gerekmez mi sana” (G.17/1)*

Allah sevgisi, gamze yani yan bakış ifadesinin derinine inerek şairce vücuduna vurulan kılıç darbelerine bağlanmıştır. Çünkü her darbe bir ızdıraptır. ızdırap da âşığın istediği şeydir.

*“Âteşin āhumla eylersen maña teklîf-i bāğ
Bāğbān gül-berg-i ħandānuñ gerekmez mi saña” (G.17/2)*

Fuzûlî, ateşli bir ah ibaresi kullanarak bununla sam yeli rüzgârına atıfta bulunmuş, bu rüzgâr da tabiatı gereği kurutucudur. Aslında bağ dekorunu kullanmak suretiyle ızdırap çektiğini, Allah’ın sevgisine mazhar olmak için bunu istediğini dile getiriyor.

*“Yele verme dağıdup her yan ayaklardan götür
Ey perî zülfi perîşānuñ gerekmez mi saña”*

*“Ey kemān-ebrū rakībe verme ğamzenden naşīb
Oĥ atarsan ıaşa peykānuñ gerekmez mi saña”*

*“Yandurup cānum cihān-sūz etme berķ-ı āhumı
Āsmān ħurşīd-i rahşānuñ gerekmez mi saña” (G.17/3-5)*

Fuzûlî, 17. gazelin 3,4 ve 5. beyitlerinde ortak mazmunlar kullanarak Allah sevgisini derinlemesine karşımıza çıkarmıştır. Üç beyitte de zülûf, keman kaş, yüz, parlak güneş ifadelerine yer vererek aşığı tasavvufuñ vahdete giden yoluna döndürmüştür. Nitekim tasavvufta aslolan kesretin içresinde masivanın derininde gizlenmiş vahdet incisini bulabilmektir.

*“Çāre-yi bih-būdumı şordum muālicden dedi
Derd derd-i işķ ise mümkin degül şihhat saña” (G.18/4)*

Fuzuli, çektiği aşkın Allah aşkı, sevgisi olduğu için bu bağlılığın, derdin şifasının olmadığını, bu derde derman bulunmadığını ifade ediyor. Zaten şairin de isteği budur. Hiçbir zaman bu aşktan kurtulmamak arzusundadır.

*“Dutaram yarın kıyāmetde ħabībüm dāmenüñ
Mestsen ğaflet şarābından bugün mühlet saña” (G.18/5)*

Şair “Habibim eğer benden habersiz gaflet şarabıyla sarhoş olmuş isen sana bugün mühlet tanıyorum ama yarın kıyamet gününde eteğine yapışırım” diyerek sevgiliye sesleniyor. Ferda-yı kıyamet yani yarınki kıyamet bahsi açılarak habib ve kıyamet mazmunları bir arada kullanılmıştır, bunlardan kasıt ise şefaattçidir. Bu da Hz. Muhammed’in ta kendisidir. Burada Hz. Peygambere duyulan sevgi ön plandadır.

*“Geh nāz u geh kirişme vü geh işvedür işüñ
Cānın sevenler olmasa yeg āş-nā saña”*

*“Biñ cān olaydı kâş men-i dil-şikestede
Tā her biriyle bir kez olaydum fidā saña”*

*“İşķuñda mübtelālīgumı ayb eden şanur
Kim olmak ihtiyār iledür mübtelā saña” (G.19/2-4)*

*“Ey gül ğamuñda eşķ ruh-ı zerdüm etdi al
Bildürdi ola şüret-i ħālüm şabā saña” (G.19/6)*

Şair, 19. gazelin 2, 3, 4 ve 6. beyitlerinde sevgilinin yani Allah'ın, aşığı kendisine hayran edecek kadar işveli yani derin ve içkin bir hüsn-i mutlak olduğunu, maddeden uzaklaşan her salikin ona ulaşabileceğini, kendi iradesini terk eden hatta terk-i terk edenin onun sevgisine mazhar olacağını, gülün kesreti ifade eden katmanlılığından vahdete uzanan bir yolu ifade etmektedir.

*“Men hem ol rûh-fezâ râhı tökem sâgara kim
Nahl-i himmet reşahâtından ala neşv ü nema”*

*“Dutar olsam ne aceb mey etegin dürd-şıfat
Eyleyüpdür nice toprağı bu iksîr tılâ”*

*“Câm devrinde Fuzûlî oğıram mey vaşfın
Âteş-i hırmen-i gam âb-ı hayât-ı hükemâ” (G.20/5-7)*

Şair, 20. gazelin 5, 6 ve 7. beyitlerinde şarap; aşk, kadeh; gönül, iksir; Allah aşkı, ruh ve himmet; Ruhullah, ab-ı hayat; Allah sevgisi mazmunlarını kullanarak Allah aşkını, bağlılık ve sevgisini ifade ederek özellikle ruh ve himmet ikilisine yer vererek Hz. İsa peygambere de telmih yoluyla gönderme yapmış, onun sevgisini de ön plana çıkarmıştır.

*“Fakr milki taht âlem terki efserdür maña
Şükr-li 'llâh devlet-i bâkî müyesserdür maña”*

*“Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedür hâlün demeñ
Eyleyem kim gece vü gündüz berâberdür maña”*

*“Hür u tûbâ vaşfın ey vâiz bugün az eyle kim
Hem-dem ol tûbâ-kıyâm u hür-peykerdür maña”*

*“Aradan ey şem' çih bir gûşe dut kim bu gece
Bezm bir hürşîd-ţal'atdan münevverdür maña”*

*“Verdi bād-ı şubh bir hürşîd-ţalat müjdesin
Şem-veş veh kim bu dem olmak muğarrerdür maña”*

*“Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-yi mihrâba kim
Kible-yi tâat ham-ı ebrû-yı dil-berdür maña”*

*“Ey Fuzûlî cem olur peyveste el nezzâreme
Arşa-yı deşt-i cünûn şahrâ-yı mahşerdür maña” (G.21/1-7)*

Şair, Divan'daki 21. gazelin tamamında masivadan ıraklaşarak fakirleşmek yani, dünyadan geçip yüzünü Allah'a ve onun zatına dönmek, kesreti çağrıştıran; zülüften beri olmak, gerçek güzelin cennetteki huriler olmadığını Allah'ın Zat-ı Kibriyası'nın olduğu söylüyor. Hakikatin yani güneşin; vahdetin ancak ve ancak insana iyi geldiğini, kâbe-i kavseyn mazmunuyla Hakk'a yaklaşmak ve onda kaybolmak olduğunu, âşık için en önemli şeyin terk-i dünya olduğunu ve ancak bu şekilde Allah aşkına, sevgisine varılabileceğini vurgulamıştır.

*“Şerbet-i la'lüñ ki derler çeşme-yi hayvân aña
Ol verür cân dem-be-dem 'uşşâka vü men cân aña”*

*“Oğlaruñdan kim tiken tek şancılıpudur her taraf
Gül-bün-i gâmdur kadüm her gonce bir peykân aña”*

*“Hâl u hatdur bilmen ol âyîne-yi ruhsâr üze
Yâ gözümden aks şalmış merdüm ü müjgân aña”*

*“Dutma ey kan dem-be-dem tuğyân edüp ten çâkini
Koy bu manzardan demî nezzâre kılsun cân aña”*

*“Bahre lü'lü' dişlerüñ vaşfin meger söyler şabâ
Kim kulağ dutmuş şadefi içre dür-i gâlâtân aña”*

*“Gönlüme şalmış hatuñ zevkın felek kan yutdurup
Tıfl tek kim oğdurlar zecr ile Kur'ân aña” (G.22/1-6)*

Fuzûlî, Divan'daki 22. gazelin 1-6. beyitlerinde Allah aşkını, sevgisini ön plana çıkarıyor. Lâ'l; maddiyattan kurtuluşu yani vahdete ulaşmayı temsil eder. Maddi hayat ise hastalık olarak telakki edilir. Bunun şifasının da ancak hayr-i mutlakın içkininde olduğu düşünülür. Şair; ok mazmununu kullanarak aşk acısı çektiğini, yüz ve yanak mazmunlarını kullanarak vahdete köprü kurduğunu dile getiriyor. İnci ve felek teşbihleriyle kesretin kucağında vahdete erişilmesi gerektiğini, Vücut-ı Mutlaka erişmenin en büyük lezzet olduğunu beyan etmektedir.

*“Ahter-i bahtum vebâlin gör ki ol mehden gelen
Mihrlerdür özgeye cevır ü cefâlardur maña” (G.23/7)*

Şair, yüzü ay gibi güzel olan sevgilinin başkalarına ilgi, iltifat ve sevgi gösterirken, kendisine ise daima cevır ü cefâ, acı, ızdırap ettiğini dile getiriyor. Bunun da

şair tarafından minnetle karşılandığını hatta bunun bir hediye olduğunu, bu haletin devam etmesini istediğini görüyoruz. Çünkü sevgili âşıka ilgi gösteriyor ki cevri ü cefa ediyor. Bunlar âşık için büyük ihsandır. Zirâ aşığı kahreden hatta öldüren sevgilinin kendisine tegafül etmesidir.

“Ey nāvek-i şevkuñ siperi sîne-yi aḥbāb
Zülfüñ ḥamı erbāb-ı vefā şaydına kullāb”

“Mihrābda şekl-i ḥam-ı ebrū-yı laṭîfüñ
Vācib bu cihetden ḫamuya secde-yi mihrāb”

“Sūzum der idüm şem saña eyleye rüşen
Nezzāre-yi ruḥsāruña yoh şem ’de hem tāb”

“Hurşīd-i cemālinden ol ay şaldı niḳābın
Şubḥ oldu dur ey baḥt nedür bunca şeker ḥ’āb”

“Dün şubḥ yetürdüm felege mevc-i sirişküñ
Ġarḳ etdi felek üzre olan encümi gird-āb”

“Sāḳī meger ol la’l sözün der mey-i nāba
Kim düşdi ayağına elin öpdi mey-i nāb” (G.25/1-6)

Divan’daki 25. gazelin 1-6. beyitlerinde, Vücut-ı Mutlak’ın ancak sevdiklerini aşkına düşürüp, cezbederek kendine çekmek için ızdırap verdiğine dikkat çekiliyor. Mihrabın gölgesinde kavseyn, yani iki sevgilinin birleşimi ve bunların iç içe geçmesi durumu yanan muma atıfta bulunularak vahdete erişmek için yanmayı gerektirmekte olup; doğan günle birlikte Allah’ın güzelliğini hissettirmesi, şarap, lâ’l, yanak ve yüz mazmunlarının kullanılarak Allah sevgisinin mazhariyetinin ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır.

“Ḳaşlaruñ yayı bir oḥ lutf eylemiş her āşıka
Men hem andan eylerem bir oḥ temennā yā naşīb”

“Tūtiyā-yı ḥāk-i pāyüñ feyzine yol bulmasam
Nūr-ı çeşmüm ayb ḳılma kūr olur derler garīb”

“Muḫtaribdür çāre-yi derdümde veh kim bilmeyüp
Bir devāsuz derde uğratmış özin miskin ṭabīb”

*“Berķ-ı āhumdan evüm her kūşe bulmuş rahneler
Gel gör ey gül kim giriftār-ı kafesdür andelīb”*

*“Ey maña şabr et deyen hāl-i dilümden bī-ħaber
Işķ olan yerde n’eder ārām yā n’eyler şekīb”*

*“Ey Fuzūlī incime senden teğāfūl kılsa yār
Resmdür kim göstere aħbāba istiğnā ħabīb” (G.28/2-7)*

Şair 28. gazelin 2-7. beyitlerinde, sevgiliden aşkını, bağlılığını, yay-ok-kaş-ayak izi/âyât-ı ilahi, gam, bülbül, kafes, gül mazmunlarını harmanlayarak istemektedir. Beyitlerin tümünde fenafillaha erişmek, hâl-i siyeh olan gayb âlemine, aşkınlık seviyesine ulaşma arzusu dikkat çekmektedir.

*“Berķ u bārān şanma kim gördükçe āh u eşkümi
Bilmezem nemdür menüm ağlar maña yanar sehāb” (G.29/2)*

*“Yetmeyüp vaşlına sen Leylī-veşüñ bir ömrdür
Men gibi Mecnūn olup şahrāya düşmiş āftāb”*

*“Ol büt ebrūsın koyup mihrāba döndürmen yüzüm
Koy meni zāhid maña çoķ verme Tanrı ’yçün azāb” (G.29/5-6)*

Yukardaki beyitlerde şair, vahdete erişerek Allah’ın sevgisine nail olup sevgilinin diyarında; hâk-i ser-i kûyda bulunabilmek için ızdırap çektiğini, yanıp ağıladığını Mecnun olup sahraya düştüğünü, zahide yakardığını görmekteyiz.

*“Kilk-i kudret levh-i sīnemde seni kılmış raķam
Eyleyüp maħbūblar mecmu’asından intiħāb” (G.30/6)*

Şair, hakiki aşkın bahar esintisi tarzında olmadığını, mukadder, mukaddes, mülevves bir iklimin içkinliğinde anlam bulduğunu bu açıdan da hakikatin Allah’a ulaşp onun sevgisine mazhar olmak olduğunu ifade etmektedir.

*“Kılsa vaşluñ şāmumu şubħa berāber yoķ aceb
Resmdür faşl-ı bahār olmak berāber rüz u şeb” (G.31/1)*

*“Nūr-ı ruħsāruñdur ol maķşad ki imān ehline
Kılsa Ĥaķ rüzī cehennem āteşi oldur sebab”*

*“Ġālibā maḳṣad viṣālūñdür ki dün gün durmayup
Çarḥ ser-gerdān gezer bilmez nedür renc ü ta’ab”*

*“Beste-yi zencîr-i şevküñdür nesîm-i ter-mizâc
Teşne-yi cām-ı viṣālūñdür muḥîṭ-i ḥuşk-leb”*

*“Kılma feyz-i nimet-i vaşluñ Fuzûlîden dirîg
Yohdur özge maḳṣadı senden seni eyler taleb” (G.31/4-7)*

31. Gazelde Fuzûlî, en büyük arzusun visal olduğunu yani Allah’a kavuşup onun sevgisinin mazhariyetine nail olmak olduğunu, Hakk’ın nurunun çepeçevre evreni kuşattığını, tüm kâinatın Allah aşkıdan, sevgisinden hareket edip devinim halinde ilerlediğini ve kendisinin tek derdinin Rabb’ine kavuşmak olduğunu ikrar etmektedir.

*“Pertev-i ḥurşîd şanmañ yerde kim devr-i felek
Yere urmuş âftâbın mâh-ı tâbānum görüp”*

*“Şuda aks-i serv şanmañ kim koparup bâğbân
Şuya şalmış servini serv-i hırāmānum görüp”*

*“Ey Fuzûlî bil ki ol gül-ârızı görmüş degül
Kim ki ta’n eyler menüm çāk-i girîbānum görüp” (G.32/5-7)*

Yukardaki beyitlerde sevgilinin güzelliği endamı şair tarafından gururla anlatılıyor. Sevgilinin güzelliği mübalağa sanatı ile güneşle, ayla kıyas edilerek perçinleniyor. Âşığın sevdiğine karşı olan derin aşkı, sevgisi ön plana çıkarılıyor. Bundan ötürü kendisini ayıplayanların ise o gül yanaklı sevgiliyi görmediklerini söylüyor. Beyitler tasavvufi açıdan düşünüldüğünde; serv-i hıraman, gül yanaklı, parlak ay, felek ibareleri tamamiyle vahdetin merdivenlerinden çıkmak isteyen şairin kullandığı mazmunlardır. Nitekim tüm kâinat, Vacibü’l vücudun azametinin gölgesindedir, sevgilinin o eşsiz tabiatı kâinatta geriye kalan ne varsa hepsinin üzerindendir ve sevgilinin ululuğu karşısında her şey sönük kalmaktadır. Allah’ın sevgisine, aşkınlığına erişmek, fenafillahın lezzetine varmak isteyen şair, servin peşindedir.

*“Şu’le-i âh ile yandurdum dil-i ser-geşteyi
Bir od oldum çizginen çevremde olmaz mı kebâb” (G.33/2)*

Allah’a sevdalı olan gönlü ateş haline gelen şair, bundan ötürü kebab misali aşkın etrafında döndüğüne vurgu yapmaktadır.

*“Oldı ebr-i dūd-ı āhum perde-yi ruḥsār-ı māh
Āh kim almaz cemālinden henüz ol meh niḳāb” (G.33/7)*

Mah yüzlü yani ay yüzlü sevgilinin-Allah’ın-kendisini beyan edip göstermediğini, sakladığını ve şairin de bundan ötürü sevgiliye hayranlığının arttığını açıklıyor.

*“Pāy-bend oldum ser-i zūlf-i perīṣānuñ göüp
Nuḳdan düşdüm leb-i la’l-i dūr-efṣānuñ görüp”*

*“Oda yaḥdum şem-veş cānum baḥup ruḥsāruña
Çarḥa çekdüm dūd-ı dil serv-i hırāmanuñ görüp”*

*“Gezdürür her yan gözüüm eşk üzre baḡrum pāresin
Ḥil’at-ı gül-gün ile raḥş üzre cevḷānuñ görüp”*

*“Bir zamān geçmez ki dil tīgüñden olmaz çāk çāk
Acılur her dem dutılmış göñlüm iḥsānuñ görüp”*

*“Göñlümi tenhālık eylerdi perīṣān sinede
Olmasaydı cem’ her yanında peykānuñ görüp”*

*“Bend ü zindān-ı ḡam u miḥnetden olmışdum ḥalāş
Āh kim düşdüm yine zūlf ü zenaḥdānuñ görüp”*

*“Ey Fuzūlī bunca kim dutduñ nihān ḥāl-i dilün
Ākıbet fehmi etdi el çāk-i girībānuñ görüp” (G.34/1-7)*

Şair, Divan’daki 34. gazelin tamamında sevgilinin güzelliğinden ve ona duyduğu hayranlıktan nutkunun tutulduğundan, aşkının derinliğinden ötürü gönlünün ateşlere dağlanmasından, sevgilisini andıkça ciğerinin pare pare olmasından, ızdıraptan parçalanan yüreğinin sevgilinin aşkından dolayı acısının dindiğinden, sevgisinden, bağlılığından yakalarını yırttığından dem vurmaktadır.

*“Derd-i ‘işḳum def’ine zaḥmet ceker dāyim ṭabīb
Şükr kim olmuş aña zaḥmet maña rāḥat naşīb” (G.35/1)*

Tasavvuf anlayışında sevgili uğrunda aşğın her türlü manada ekseriyetle ızdırıp çekmesi, aşktan ötürü iyileşmemesi beklenen, istenen ana umdelerdendir.

“Ğayra eyler bî-sebeb biñ iltifât ol nûş-leb
İltifât etmez maña muṭlak nedür bilmen sebeb”

“Cevr olur âdet ğazab vakti ne âdetdür bu kim

Cevrin az eyler maña ol mäh çün eyler ğazab” (G.36/1-2)

Fuzûlî, nûş-leb, tatlı dudaklı ve mah yani ay mazmunlarından yola çıkarak sevgilinin iltifatlarına mazhar olabilmenin ruhunu nasıl kendinden geçirdiğini ifade ederek sevgiliye yani Allah’a olan sevgisini berraklaştırmaktadır.

“Vaşluñ maña hayât verür firkatüñ memât
Subhâne hâlikin ḥalaka ’l-mevte ve ’l-hayât”

“Hicrânuña taḥammül eden vaşluñı bulur
Ṭübâ limen yusâ ’iduhu ’ş-şabru ve ’s-sebât”

“Mihrüñdür iktinâ-yı mekâşid vesîlesi
Mâ şâe men erâde bihi ’l-fevze ve ’n-necât”

“Tökmiş riyâz-ı ṭab ’uma bârân-ı şevkuñı
Men enzele ’l-miyâhe ve ahyâ bihe ’n-nebât”

“Haḳ âferînişe sebeb etdi vücûduñı
Evcebe bi ’z-zuhûri zuhûre ’l-mükevvenât”

“İzid serîr-i hüsne seni kıldı pâdişâh
A ’lâ kemâle zâtike fî aḥseni ’ş-şifât”

“Kılduñ edâ-yı na ’t Fuzûlî tamâm kıl
Kemmilhu bi ’s-selâmi ve temmimhu bi ’ş-şalât” (G.37/1-7)

Fuzûlî, gazel 37’de tüm beyitler boyunca Hz. Muhammed’e övgüler dizmiş, ona karşı sevgisini dile getirmiş, kâinatın onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığını belirtmiş, Allah’ın güzellik tahtına Hz. Peygamberi nasip ettiğini izhar etmiş ve salat-ı selam getirerek de peygambere karşı ki vazifesini tamamlaması gerektiğini anlatmıştır.

“Mürde cismüm iltifâtuñdan bulur her dem hayât
Ölürem ger kılmasan her dem maña bir iltifat”

“Yazabilmez leblerüñ vaşfin tamām-ı ömrde
Âb-ı hayvân verse kıl-k-i Hızra zûlmetden devât”

“Men fakîrem sen ganî vergil zekât-ı hüsn kim
Şer’ içinde hem mañadur hem saña vâcib zekât”

“Görmeyince ışkuñı îmāna gelmez aşıkuñ
Yüz peyember cem olup göstereceler biñ mucizât”

“Maẓhar-ı âsâr-ı kudretdür vücūd-ı kāmiliñ
Feyz-i fıtratdan ğaraẓ sensen tufeylüñ kâyināt”

“Cevher-i zātuñdadur mecmû-ı evşâf-ı kemâl
Bu şıfât ile ki sensen kâdadur bir pâk zât” (G.43/1-6)

43. Gazelin 1-6. beyitlerinde Hz. Peygamberin zatına, kibriyasına dönük iltifatlar ele alınmış, onun sevgisinin şairde uyandırdığı emsalsiz içkinlik terennüm edilmiş, kâinatta her ne varsa onun varlığından öte bir edinemeyeceği ifade edilmiş, yaratılış gayesinin ve feyzinin kemal mertebelerinin ancak ve ancak Hz. Peygamberin dilemesiyle olabileceği anlatılmış ve sevgi değeri öne çıkarılmıştır.

“Şabâ aġyârdan pinhân ġamum dil-dâre izhâr et
Ĥabersüz yârümi ĥâl-i ĥarâbumdan ĥaber-dâr et”

“Getür yâdum anun yanında ger görsen ki kahr eyler
Ĥamûş olma yine düşünâm takrîbiyle tekrâr et”

“Göñül ġam dünlerin tenhâ geçürme iste bir hem-dem
Ecel ĥâbından eġġânlar çeküp Mecnûnı bîdâr et”

“Çü yoh ‘ışk âteşi bir şu’le çekse tākātüñ ey ney
Baş aġrıtma dem-i ‘ışk urma ancak nâle-yi zâr’et”

“Meni reşk odına pervâne tek ey şem yandırma
Yeter ĥurşîd-i ruĥsâruñ çirâġ-ı bezm-i aġyâr et”

“Giriftâr-ı ġam-ı ‘ışk olalı âzâde-yi dehrem
Ĥam-ı ışka meni bundan beter yâ Rab giriftâr et”

“Füzülî bahmak olur ol güneş yâdıyla ĥurşîde
Ne vech ilen kim olsa ġün geçer fikr-i şeb-i târ et” (G.44/1-7)

Fuzûlî, 44. gazelin tüm beyitlerinde, ‘bahar rüzgârı, gönül, ney, mum, didar, ızdırıp’ mefhumlarına atıfta bulunup nida ederek hakiki manada sevgili, Hüsn-i Mutlak olan Allah’a sevgisini sunmuş, onun aşkından başka bir güzellik istememiş, aşkın ızdırabının en şiddetlisini Yaratan’dan dilemiş, hâl-i siyehin yani gayb âleminin derecesinde mutlak güzelliğe erişmeyi istemiştir.

*“Maña cem’ olur kıanda kim var bir ğam
Menem mülk-i ‘ışk içre Mecnûna vâris” (G.46/5)*

Allah’a âşıklık yani sevgisini sunma derecesinde şair, kendisini Mecnun ile bir tutmakta ve hatta ondan daha da fevk düzeyde vahdet yolculuğunda kendisini mahir bulmaktadır.

*“Töküp eşk kûyuñda vaşluñ diler dil
Şaçar nef’çün dâne toprağa hâris” (G.46/6)*

Makam-ı ubudiyet kapısı ızdırapla yoğrulmuş taşlarla döşelidir. Bunun farkında olan Fuzûlî, Hakk’a olan aşkını, sevgisini ‘dâne’ mefhumu üzerinden berraklaştırmaktadır.

*“Şoĥbetümden âr edüp ey gül meni terk etme kim
Gül olur efsürde terk-i şoĥbet-i hâr eylegeç” (G.48/3)*

Sevgiliye olan bağlılığını, sevgisini dile getiren Fuzûlî, sevgilinin yani gülün dikensiz olamayacağını ifade edip kendisi yani diken olmadan gülün bir başına hayatta kalamayacağını izhar etmektedir.

*“Arz-ı ruĥsâr et bugün ey meh güm olsun gökde gün
Eyle kim encüm olur gün arz-ı ruĥsâr eylegeç” (G.48/5)*

Sevgilisinin yüzünü mah’a yani aya benzeten şair, onun güzelliğinden şemsin kaybolduğunu, onun azameti karşısında tüm nurların söndüğünü ifade ederek Vücut-ı Mutlak’a olan sevgisini en üst perdeden sunmaktadır.

*“Çoĥ ışka heves edeni gördüm ki hevâsın
Terk etdi senün âşık-ı nâlânuñı görgeç” (G.50/4)*

Allah’a olan sevginin öne çıkarıldığı bu beyitte, aşk ehlinden birçok âşık, gerçek aşkı bulduğunu sanırken senin hakikat olan bekabillahının içkinliğini duyumsayan

âşıklar zamanında edindikleri ne kadar aşk varsa hepsini terk edip senin emsalsiz olan bereketli aşk denizine dalmıştır.

*“Senden etmen dād cevruñ var lutfuñ yoñ deyüp
Mest-i zevk-ı şevkuñam birdür yanumda var yoñ” (G.60/2)*

Fenafillah düşüncesi içinde sarhoş olan şair, Allah’ın sevgisini isteyerek kendisine bu istekten ötürü gelecek her türlü ızdıraptan şikâyet etmeyeceğini ifade etmektedir.

*“Sînemi çāk eyle gör dil ıztırābın ‘ışkdan
Revzen aç her dem hevādan mevc uran deryāya bah” (G.61/5)*

Beyitte ‘sîne’ yani gönül ibaresi ön plana çıkarılarak tekliğe, Allah sevgisine, aşkına vurgu yapılarak gönlün engin bir deniz olduğu vurgulanmıştır.

*“Germdür şām u seher mihruñle çarh-ı lāciverd
Geh sirişk-i al eder ızhār geh ruhsār-ı zerd” (G.62/1)*

Kâinata her ne oluyorsa, her ne gerçekleşiyorsa işte tüm bunlar Allah’ın sevgisinden, dilemesinden, onun azametinden gerçekleşmektedir.

*Dāğlardur odlu göñlümde karası kopmamış
Yā sebāt-ı ‘ışk için od üzre bir nece sipend” (G.63/3)*

‘Çörek otu’ mazmunu burada aşkın, Allah sevgisinin ve arzuların husule getirilmesi noktasında kullanılarak şairce aşkının, sevginin büyüklüğü ifade edilmek istenmiştir.

*“Dāğ-ı ıřkuñ derdi zevk-ı saltanat tek dil-peżīr
Hāk-i kūyuñ seyri fetḥ-i heft-kışver tek lezīz” (G.65/4)*

*“Tāze tāze dāğ-ı derdüñdür dil-i sūzānuma
Fi’l-mesel hırş ehline cem’iyyet-i zer tek lezīz” (G.65/6)*

65. gazelin 4 ve 6. beyitlerinde şair, saltanat ve altın zevklerinin göz kamaştırıcılığından yola çıkarak bu masivaların kâinat varlıkları için bulunmaz güzellikler olduğunu lakin hepsinin aldatici ve geçici olduğunu; baki olanınsa sadece Allah sevgisi ve onun zâtı olduğunu ifade etmektedir.

*“Ġamuñ kim tkdi şanum dilde skin olduğın bildüm
Ki şalvet řekmegñ te'sri keşf-i sırr-ı btındur” (G.67/4)*

Halvete çekilen aşk ehli, gönlünü tam teslimiyetle Allah’a bırakmış, onun nazarghından öte başka bir beklenti içinde değildir. İkinliğin sırrına eren sadece Allah sevgisiyle yanıp tutuşan şıktır.

*“Yüzde naķř-ı ħn-ı dil rz-ı nihnum fş eder
řerĥ-i gam takrrine her kirpgm bir ħmedr” (G.68/4)*

Aşk ızdırabını, Allah sevgisini en derininde hisseden Fuzl, her bir kirpiğinin aşkın dile gelmez gönül nişanesini şerh eden kanlı işaretleridir diyor.

*“Fuzl istemezem mesned-i Cem  Cemşid
Maña nişimen-i devlet şarb-ĥne yeter” (G.71/7)*

Cem ve Cemşid’e verilen hükümranlık ve zenginlik gibi bir beklentisi olmadığını ifade eden şair, kendisi için sadece Allah’ın o eşsiz sevgisini, aşkını, onun ikinleşmiş ve aşkınlaşmiş vahdetini dilemektedir.

*“Dutmaķ diler řapuñda Fuzl maķm lk
Bu sırrı kimseye aabilmez nihn dutar” (G.72/7)*

Fuzl fenafillaha erişip, hk-i ser-i ky’a varıp Allah’ın kapısında kul olmak, onun sevgisine mazhar olmak istemektedir.

*“Cnı kim cnnı in sevse cnnın sever
Cnı in kim ki cnnın sever cnın sever” (G.74/1)*

Tasavvufta aslolan cn yani masiva, madde değil; cnn yani sevgilinin ta kendisi, Vücud-ı Mutlak’tır. Bu açıdan bakıldığında cnın varlığı aslında cnna erişmek içindir. Allah sevgisinin olmadığı hiçbir unsur hakikat tlsımını aşığa fıslıdamaz.

*“N’olacaķdur terk-i ‘iřķ etme Fuzl vehm edüp
Ġyeti derler ola bir bende sultnın sever” (G.74/7)*

Fuzl, kendi nefesine peşinde olduğu hakikat aşkını, sevgisini asla bırakmaması gerektiğini, günü gelince gerekirse bu aşkın, sevginin yüzünden dahi başına her türlü

bela gelebileceğini; bütün bunlara rağmen Hüsn-i Mutlak'ın gölgesinden ayrılmaması gerektiğini belirtiyor.

“Ğubār-ı secde-yi rāhuñ haṭ-ı levh-i cebñümdür
Sücüd-ı dergehüñ sermāye-yi dünyā vü dññümdür” (G.77/1)

“Yakññümdür ki maḫşūdum olur ḫāşıl saña yetsem
Bi-ḫamdi 'llāh maña senden yaña rehber yakññümdür”

“Talebkār-ı vişālem müjde-yi vaşluñ dirīğ etme
Kim ol müjde feraḫ-baḫş-ı dil-i endūhgññümdür”

“Götürdi zevk-ı vaşluñ ḫāṭırumdan ravza pervāsın
Sözün Kevser münevver meclisüñ ḫuld-i berññümdür” (G.77/4-6)

Fuzûlî 77. gazelin 1, 4, 5, 6. beyitlerinde ortak olarak; hiç mazmun kullanmadan, teşbih yapmadan Allah'ın sevgisine mazhar olabilmek için tüm dünya nimetlerini ki buna ahiretteki cennet nimetleri de dahil olmak üzere elinin tersiyle ittiğini açıklamaktadır. Mühim olan hak ehli olmak ve Hayr-i Mutlak'ın huzuruna gidebilmektir.

“Riyāyī zāhid-i ḫuşkuñ semā'ından n'olur ḫāşıl
Hoş ol kim rind-i mey-ḫāre içüp cām-ı şarāb oynar” (G.79/5)

Şair zahid ve rind arasında bağlantı kurarak mühim olanın rind olduğu; âşıklığın, Allah sevgisinin yani fenafillahın verdiği şarap-aşk tadının kuru sofuluğun yani zahidliğin önünde geldiğini ifade etmektedir.

“Lahza lahza lebüñ añup edicek efğānlar
Kaṭre kaṭre saçılır dīdelerümden kanlar” (G.84/1)

Leb-dudak, fenafillah iklimine bizleri götürür. Lahza-kısa, anlık zaman için şair daima sevgiliyi andığını, onun için figân ettiğini, Allah sevgisini her daim gönlünde hissettiğini vurguluyor.

“Kaşlaruñ yayına meyl eyleyli cān u gönül
Dün ü gün men bilürem kim ne çekerler anlar” (G.84/3)

Beyitte kaşlar dediği için ve de kaş da yay olduğu için 'kavseyn'i ortaya çıkarır. Kavseyn, mana olarak Kâbe'yi, Allah'ı, Hakk sevgisini ön plana çıkarır.

*“Meyden egerçi tevbe verür el Fuzûlîye
Ey serv sen kadeh şunar olsañ revân içer” (G.86/6)*

Tüm halklar şaire aşkın o sihirli dünyasından faydalanmaması için telkinlerde bulunduysa da bunun Fuzûlî de pek bir etkisi olmamaktadır. Nitekim şair tûl-ı emelden yani hayata dair tüm plânlardan vazgeçmiştir ki tüm benliğiyle, sevgisiyle Allah’ın dediğine, onun aşkına koşmaktadır.

*“Lebüñ devrinde zâhidler dutup mey-ğâneler küncin
Kılıp tesbîh târın terk zülf-i ceng dutmuşlar” (G.88/6)*

Allah aşkından, onun sevgisinden sarhoş olan zahid aşk âleminin kapısına açılan meyhanelerin köşesine çekilir. Leb kavramı, “ölmeden önce ölünüz”, hadisine uygun olarak; fenafillahı çağrıştırmakta; çeng ise kâinattaki Allah’ı hissettiren musikiyi hatırlatır.

*“Âşiyân-ı murğ-ı dil zülf-i perîşānuñdadur
Kanda olsam ey perî gönlüm senüñ yanuñdadur” (G.90/1)*

Şair hangi şart altında olursa olsun daima sevgilinin, Allah’ın, yaratanın yanında olacağını, ona sonsuz bir bağlılıkla bağlı olduğunu anlatıyor. Nitekim en değerli hazine Hayr-ı Mutlak’ın diyarında gizlidir.

*“Bes ki hicrānuñdadur hāşiyet-i kaç-ı hayāt
Ol hayāt ehline hayranem ki hicrānuñdadur” (G.90/6)*

Kâinat sadece Allah aşkının, sevgisinin, onun varlık hazinesinin üzerine bina edilmiştir. Anasır âlemi sadece fenafillaha erişmek için vardır. Her şey devran ederek Hüsn-i Mutlak’ın dairesine gider.

*“Ol perî-veş kim melāḥat mülkinüñ sultānıdur
Hüküm anun hükmi maña fermān anuñ fermānıdur”*

*“Sürdi Mecnûn nevbetin şimdi menem rüsvā-yı ışk
Doğru derler her zamān bir āşıkuñ devrānıdur” (G.92/1-2)*

Peşpeşe sıralanan bu iki beyitte, şair için sevgilinin her sözü bir ferman mahiyetinde değerlidir. Nitekim Yüce Yaratan ne takdir buyurursa onun dediği emir telakki edilir. Mecnun da tıpkı Fuzûlî gibi Allah aşkıdan sarhoş oldu ve sadece hâk-i ser-i kûy’da olmak için didindi ve çalıştı.

*“Çäkler gögsümde şanmañ kim açupdur tîğ-ı ışk
Gönlümün şehrine mihrüñ girmege dervâzeler”*

*“Ey Fuzûlî yâr eger cevri etse andan incime
Yâr cevri âşıka her dem mahabbet tazeler” (G.94/4-5)*

94. gazelin 4 ve 5. beyitlerinde aynı mazmunlar kullanılarak sevgilinin, Yüce Yaratan’ın onun didar-ı ilahisinin bereketli denizinde yüzenin ömrü boyunca huzurlu olacağını ondan vazgeçemeyeceğini; sevgilinin de bu uğurda şairin gönlünü istila ettiğini ifade etmektedir.

*“Menem şem-i vişâle yanduran pervâne-veş varın
Fenâ-yı muṭlakum cānān ile bezm-i vişālümdür” (G.98/4)*

Visal ve fenafillah uğrunda her türlü cefaya katlanan şairin kendisidir. Nitekim visal bezmine erişmek bir aşkınlığı gerektirmektedir. Fena-yı mutlak mertebesi bunun bir göstergesidir.

*“Katı gönline bağı taşların düşmüş ğam-ı ıškuñ
Bir oddur ışk-ı dil-süzün ki taşlar içre pinhāndur”
“Gezer kūyında her yan çoḡ girībān-çāk gül-ruḥlar
Bu reng ile Fuzûlî ol ser-i kū bir gülistāndur” (G.101/6-7)*

101. gazelin 6 ve 7. beyitlerinde şair aynı mazmunlar yoluyla Allah aşkının, aşığın sinesinde ateş olup yandığını ve bu bağlılık, sevginin her geçen arttığını; katı olan gönüllere düşen bu emsalsiz Allah aşkının gönülleri ferahlattığını hatta ruhları gül bahçesine çevirdiğini ifade etmektedir.

*“Dem-ā-dem kaṭre kaṭre kan yaşımdur kim çıḥar gözden
Veyā peykānlaruñ kim āteş-i dil anı su eyler” (G.102/3)*

Şair gönlündeki vahdetin, Allah’a olan sevgisinin demiri dahi eritecek mahiyette olduğunu; bu sevginin ve sadakatin kanlı gözyaşlarıyla daimi şekilde beslendiğini ifade ediyor.

*“Buldı kūyuñdan devā derd-i dil-i bīmārumuz
Sen ağasan biz kuluḡ kūyuñdadur tīmārumuz” (G.107/1)*

Vacib'ül vücudun karşısında, onun meskenetinde deva bulan gönüller başka hiçbir yerde ve şeyde huzur bulamaz. Ta ki Hüsn-i Mutlak'ın engin aşk ve sevgi denizinden susayıp da nasiplenmeye görsün; işte o zaman bu sadakat ortaya çıkmaktadır.

*“Rāz-ı ıřkuñ şahlaram elden nihān ey serv-i nāz
Getse başum şem'tek mümkin degül iřā-yı rāz” (G.111/1)*

Serv-i naz, vahdaniyete delalettir. Çünkü serv, elif'i yani tekliği, Allah'ı bizlere sunar. Allah aşkının, sevgisinin ve sadakatinin mum benzetmesi üzerinden verildiğini görüyoruz.

*“Teşne-yi cām-ı viřālũñ āb-ı hayvān istemez
Māyil-i mūr-ı řařun milk-i Süleymān istemez”*

*“Zulmet-i zülfũñ giriřtāı dem urmaz nūrdan
Tālib-i şem-i ruşun şurşid-i rařřān istemez”*

*“Eylemez meyl-i bihiřt üřtāde-yi řāk-i derūn
Sākin-i künc-i řamuñ seyr-i gülistān istemez” (G.116/1-3)*

Visalin tadını alan salık, kasr-ı emele ulaşır ve masivadan gelecek her türlü tehditi berhava eder. Didār-ı İlahî, âşıkın ulaşmak istediği menzil olduğu için bunun dışındaki hiçbir şey âşıkıca cazip gelmez. 116. Gazelin 1, 2 ve 3. beyitlerinde âşıkın Makam-ı Ubudiyete eriştiği anda anasır âlemindeki masivaya dair her ne varsa elinin tersiyle ittiğini, kâmil insana artık hiçbir şeyin çekici gelmediğini, Yüce Yaratan'ın aşkının ve sevgisinin her şeyin önüne geçtiğini ifade edilmektedir.

*“Fuzũlî bî-nevā tā ravza-yı kūyuñda sākindür
Temennā-yı bihişt u meyl-i gülzār-ı İrem kılmaz” (G.119/7)*

Fenafillaha erişmek ve Yüce Allah'ın sevgisine nail olmak isteyen Fuzûlî, Yaratan'ın cennetine ulaştığında artık hiçbir şeyden lezzet alamayacağını; kaldı ki şairin de böylesi bir talebinin olmadığı âşikâdır. Yaratan'ın cennetine giden artık daha İrem gül bahçesine tenezzül etmez.

*“Dīdār-ı düstdur eki ālem neticesi
Yoh andan özge āřıķa ālemde mültemes” (G.121/3)*

Her iki cihanın halkedilmesi, var olması Kadir-i Mutlak'ın kendi varlığının bilinmesi, kendi özünün, cevher ve azametinin berraklaştırılması içindir. Bu açıdan beyitte âşıkın varlığının yegâne ülküsü Hakk'ın sevgisine nail olmaktır.

*“Ey Fuzûlî ger saña cem’iyyet-i dildür murād
Bağla bir dil-dāra gönlüñ gayrdan peyvend kes” (G.124/7)*

Şair, gönlünün ve ruhunun huzur bulması için ancak ve ancak başkasından ümidini keserek Yüce Yaratan’a bütün benliğiyle dönmesi, onu benimseyip sevmesi gerektiğini ifade ediyor.

*“Zevk-ı dīdārıyla dil-dāruñ yoğ etdüm varumı
Devlet-i bākī ki derler devlet-i dīdār imiş” (G.129/6)*

Cihanda saadete ve yüce devlet gücüne erişmek ancak hakikat sevgide kendini bulmakla olmaktadır. Çünkü lezzetleri fanidir ve saman alevi misali kısa sürelidir. O yüzden yegâne hazine bekabillâh’tır.

*“Zihî cevāhir-i ihsān-ı āma maden-i hāş
Dür-i şefā’at içün baħr-i rahmete gavvāş”*

*“Yetüp huzūruña mi’rāc vakti kılmışlar
Kamer huşul-i me’āsir Süheyl kesb-i havāş”*

*“Felek hem ol gece bulmuş şafā ki şūfî tek
Karār dutmayup olmuş bu bezmde rakķāş”*

*“Reh-i mütāba’atüñdür tarīķ-ı fevz ü necāt
Hevā-yı merħametüñdür ümīd-i hayr u halās*

*“Tefāhür eyle Fuzûlî ki andan özge degül
Saña zamānede naķş-ı şahīfe-yi ihlās” (G.133/1-5)*

133. gazel Hz. Peygamber efendimiz vasfında bir naatdır. Fuzûlî Hz. Peygambere olan bağlılığını, sadakatini, sevgisini, derinden ona olan aşkını Mirac hadisesi ve Süheyl yıldızı mazmunlarını kullanarak yapmış, tüm kâinatın onun adına yaratıldığını, o olmadan her iki cihanının da değersiz olacağını izhar etmiştir.

*“Geçdüğüm dünyā vü uķbādan senüñ-çün oldı fāş
Doğru derler külli sırrın cāvezü’l-isneyn şā” (G.139/7)*

Şair Allah sevgisinden ötürü masivadan geçtiğini, hatta dünyadan vazgeçmekle kalmayıp ahiretten de vazgeçtiğini izhar ederek ikiye vurgu yapıp dünya ve ukba mefhumlarına yaslanmaktadır.

*“Mevsim-i güldür velî getmen çemen seyrine kim
Ravza-yı kûyuñ maña ol seyrden vermiş firâğ” (G.143/6)*

En alımlı, en mükemmel, en fevk olan gül bahçeleri dahi sevgilinin, Hüsn-i Mutlak’ın diyarından daha eftal değildir. Bu açıdan sevgilinin o emsalsiz iklimi, aşkı, sevgisi şairi daima cezbetmektedir.

*“Saña âşıklıgumuzdur bize burhân-ı cünûn
Hüsne akl ehli muqayyed olabilmez muṭlak” (G.146/5)*

Hakikat ehli olan pir-i mugan, akılla sevgiliye erişen onu sevebilen biri değildir. Dîdâr-ı İlâhî’ ye tapan şair ancak gönülle bu aşka layık olabileceğini açıklamaktadır. Çünkü Allah sevgisi akılla kavranamaz.

*“Maña maḳşûd terk-i ıṣḳ idi veh kim meni ḥüsnüñ
Olup gün günden efzûn kıldı gün günden beter âşık” (G.147/2)*

Fuzûlî, aşkı bırakıp kendi köşesine çekilmeyi düşündüğünü lakin Yüce Yaratan’ın güzelliğinin, aşkının, sevgisinin günden güne artıp şairi de etkisi altında bıraktığını; bu açıdan şair, aşkın bütün cazibesini yeniden yaşadığını belirtmektedir.

*“Serv ü gül nezzâresin n’eyler saña ḥayrân olan
Kim ḳadüñ serv ü ruḥuñ gül-berg-i ra’nâdur senüñ” (G.153/4)*

Dîdâr-ı İlâhî karşısında büyülenen şair, onun bu eşsizliği karşısında başka bir şeye meyledemediğini, Hüsn-i Mutlak’tan başka bir hayali olmadığını, sadece onun sevgisini dilediğini, servi yani vahdetin şairi etkilediğini ifade etmektedir.

*“Barca âfâḳ ehliden çekmiş ta’alluk dâmenin
Tâ Fuzûlî ḥasteye vaşluñ temennâdur senüñ” (G.153/7)*

Fenafillaha erişmek için adımlar atan şair, sadece vahdette kendini bulmak için bütün dünyadan elini, ayağını çekmiş, her şeyiyle, bütün varlığıyla Yaratan’a yönelmiştir.

*“Ey Fuzûlî eyle kim bîmâr-ı derd-i ışksan
Yoh-durur ölmekden özge hîç dermānuñ senüñ” (G.154/7)*

Aşk derdi, Yaratan’ın sevgisi şairi öylesine pençesine almıştır ki maddi her şeyden vazgeçip ölerak artık tamamen bekabillâhın gölgesinde olması gerektiğini ifade etmektedir.

*“Ėayr naķşın mahv kılmışdur Fuzûlî sînedē
Mā lehū fi’d-dehri maţlūbuñ ve maķřūduñ sivāk” (G.162/7)*

Fuzûlî beyitte, artık Hak’tan başka her ne varsa fani âlemde tüm hepsini terk ettiğini, taraflarına bakmadığını, başka maksatlardan tamamiyle vazgeçtiğini; tüm benliğıyle Dîdâr-ı İlâhî’nin o güzelliğı karşısında sadece onun sevgisini istediğini ikrar etmektedir.

*“Eyle müstesnā güzelsen kim sana yohdur bedel
Senden ey cān münkaţı kılmaz meni illā ecel” (G.170/1)*

şair, sevgilisine hayranlığını, bağılılığını, sevgisini, sadakatini, “ecel” mazmunu üzerinden ifade etmekte; sevgilisinin kimseye benzemediğini, onun eşi benzeri olmadığını ve kendisini sevgilisinden ancak ecelin ayırabileceğini ifade etmektedir.

*“Ey ruħuñ kıble-yi cān ĥāk-i derüñ Ka’be-yi dil
Reh-i ıřķuñda fenā ser-ĥadi evvel menzil” (G.171/1)*

Makam-ı Ubudiyete erişmek, gönöl için hacetmek; tüm benliğin Kâbe’ye yönelmesi demektir. Vahdet âleminde Dîdâr-ı İlâhî’nin o eşsizliğıne ulaşmak, fenafilehta yerini almak, yüzünü o cihete dönmek ancak Hakk’ın varlığında kaybolmak, onun sevgisine mazhar olmakta saklıdır.

*“Tā Fuzûlî kāmē ü ruħsāruña vermiş gönöl
Māyil-i serv ü hevā-ĥāh-ı gül ü nesrîn degöl” (G.172/5)*

şair, sevgilinin tasavvufi manada güzellik unsurlarını; zülf, gül, ruhsâr, kamet mazmunlarını ön plana çıkararak işlemekte ve de Kadir-i Mutlak’ın sevgisine mazhar olmanın emsalsizliğini hiçbir sevgiye, bağılılığa tercih edemeyeceğini belirtmektedir.

*“Yandurup eczā-yı terkībüm külüm versen yele
Yoh yoluñdan dönmegüm varum senüñdür cüz’ ü kül” (G.175/3)*

Şiirde “cüz ve kül” ifadeleriyle Hallac-ı Mansur un “Ene’l Hak” dediği ibare arasında bir köprü kurulmakta ve bu köprünün bizi Hakk’a, İlâhî aşka getirdiği vurgulanmaktadır. Her ne olursa kâinatta ne kadar varlık varsa bunların tamamının bizi kâinat sahibi Yüce Allah’ın aşkına, onun sevgisine taşıdığını anlatmaktadır.

*“Fuzûlî ışk mühlik derdüm ol meh-veş inanmazdı
Bi-ḥamdi’llāh ki cān vermek tarîkiyle inandurdum” (G.179/7)*

Fuzûlî kendine seslenerek “aşkın helâk edici bir gücü olduğunu, o yüzü ay gibi güzel olan sevgiliye söylediğini ancak onu buna ikna edemediğini söylüyor”. Sevgili için, onun sevgisi, bağlılığı için her türlü fedakârlığa katlandığını; bu sevgi ve bağlılık için canını ortaya koyduğu, en nihayetinde canını vermek suretiyle sevgisine sevgiliyi inandırabildiğini vurgulamaktadır. Beyitte sevgi değerinin can verecek kadar yüce olduğu vurgulanmıştır.

*“Dehenin isterem ey ışk yoh et varlığum
Ki yoh olmakda bugün bir garażum var menüm” (G.184/2)*

*“Ey Fuzûlî der ü dīvāra gamum yazmağdan
Şahid-i ḥāl-i dilümdür der ü dīvār menüm” (G.184/7)*

Şair, 184. gazelin 2 ve 7. beyitlerinde tûl-ı emelden geçip vahdet diyarına uzanmak istemektedir. Nitekim aşk yüzünden çektiği cefâyı, ızdırabı, kâinatın her yerine, yazdığını ve gönlünün perişan haline tüm kapı, duvarların şahit olduğunu böylece kendi varlığını yok ettiğini, kendi varlığı yerine fenafillahı dilediğini ve onun peşi sıra gittiğini ifade etmektedir.

*“Ey ḥalvetüme şem-i ruḥuñdan biraḥan nūr
Dīdāruña müştāk idi çeşm-i nigerānum”*

*“Sensüz geceler āh u fiğānum meh eşitdi
Ey meh saña hem yetdi ola āh u fiğānum” (G.196/3-4)*

*“Pinhānī odum āleme fāş oldı Fuzûlî
Yā Rab ki menüm şem gibi yana zebānum” (G.196/7)*

Fuzûlî, “mum, halvet, yanmak, ah u figan eylemek” mazmunlarını 196. gazelin 3, 4 ve 7. beyitlerinde kullanarak her üç beyitte de ortak tema olan sevgiliye olan bağlılık, aşk ve sadakat dile getirilmektedir. Vurgulanan unsur Hak sevgisidir.

*“Ey kemān-ebrū şehīd-i nāvek-i müjgānuñam
Bulmuşam feyz-i nazar senden senüñ kurbānuñam” (G.204/1)*

*“N’ola kılsam terk-i mey minnet kılup zāhidlere
N’eylerem mey neş’esin men kim senüñ hayrānuñam” (G.204/3)*

204. gazelin 1 ve 3. beyitlerinde, “Şehit, kurban” mazmunlarını kullanarak sevgiliye olan bağlılığını dile getiren Fuzûlî, aşkın sevgiliye erişmek için bir vasıta olduğunu, aslolanınsa Hakk’ın divanına vasıl olabilme bilincine varılması gerçeğidir diyor.

*“Rište-yi cān eyledüm peyvend tār-ı zülfine
Âh kim çekmekde imdād eylemez baht-ı zebun” (G.213/6)*

Canını zayıp bir ipe benzeten şair, canını sevgilinin saçının teline bağladığını lakin bahtsız olduğu için de kaderinin sevgiliyi kendisine çekmekte mahir olamadığını ifade ederek burada sevgiliye duyulan sevgi, muhabbetin içten içe vurgulandığı görülmektedir.

*“Gamum şerh etmek için isterem her gördüğüm sâ’at
Dutam dāmānuñı degmez elüm çāk-i girībāndan” (G.214/3)*

Sevgilisinin aşkından ve sevgisinden kendisinden tamamen geçen, kendini kaybeden şair; onun sevgisinden neler çektiğini sevgilisine duyumsatabilmek için çabalasa da bunu başaramamaktadır. Çünkü bunu yapmak istediğinde, yakasını sevgiliye duyduğu aşktan ötürü yırtmakla meşgul olması kendisini engelleyen şeydir.

*“Tavāf-ı kūyuñ isterdüm kılam bār-ı gam-ı ışkūñ
Ham etdi kâmetüm yollar dutıldı hār-ı müjgāndan” (G.214/4)*

Sevgilinin diyarını aşkının ve sevgisinin yoğunluğundan dolayı tavaf etmek, onu anmak isteyen Fuzûlî, bunu yapamamaktadır. Çünkü Hakk’a duyduğu bu aşk ve heyecan, o kadar yoğun ve güçlüdür ki adeta belini bükmektedir ve şairin gücünü yok etmekte kendisinde derman bırakmamaktadır.

*“Şehīd-i ışk olup feyz-i bekā kesb eylemek hoşdur
Ne hāşıl bî-vefā dehrüñ hayāt-ı müste’ārından” (G.215/2)*

Asıl kurtuluş muhakkak ki Bekabillâh’ta saklıdır. Yani Hakk’ın gücü ve tahakkümü altında olmak kurtuluş vesilesidir. Nitekim beyitte ifadesini bulan şey aşkın

ve sevginin bu yolda şehidi olup bekânın o eşsiz feyzinin lezzetine nasip olmak kâinatın en fevk perdesidir.

*“Gözüm merdümeleri çoğdan kılurlar da ’vā-yı ıṣṣuñ
Ne ḥācet yaşların şormak añarlar Nūḥ tūfānı” (G.217/6)*

Şairin Hakk olan aşkı, bağlılığı, tutkusunun yaşı Nuh tufanı zamanları olan arkaik dönemlere kadar gittiğini ifade eden beyit; Allah’a olan aşkının kadim bir zaman dilimine dayandığını vurgulamaktadır.

*“Ey Fuzûlî ḥāk-i kūy-ı yāre yetdüm kanı Hızır
Kim verüp kāmın olam āb-ı ḥayāta reh-nümün” (G.226/7)*

Fuzûlî yârin yani Hakk’ın, hak-i ser-i kūyuna vardığını, buna nail olduğunu, bu demden sonra artık Hızır’a ab-ı hayat yolunu göstereceğini ifade ederek, Yüce Allah’ın sevgisini kazandığını vurgulamıştır.

*“Hasılum ruḥsār u la’l ü çeşm ü ğamzen olmasa4
Ömr bir ān bir nefes bir lahza bir dem olmasun” (G.228/2)*

Şair burada, sevgiliye yönelik olarak bağlılığını, sevgisini gösterme çabasındadır ve bunu da yaparken; sevgilinin yüzünü, boyunu, posunu, gözünü, lâ’le benzeyen dudağını daima görmesine bağlamıştır.

*“Dün demişsen ki Fuzûlî mana kurbān olsun
Sana kurbān olayum yine ne iḥsāndur bu” (G.229/7)*

Sevgili, Fuzûlî’nin kendisine kurban olmasını istemiştir. Şair de bundan duyduğu heyecanı ve kendinden geçme halini ikinci mısradaki “sana kurban olayım” ifadesiyle göstermekte ve İlâhi aşkı, Allah sevgisini ön plana çıkarmaktadır.

*“Ārzūmend-i vişālūndür Fuzûlî ḥaste-dil
Vaşluñ ister devlet-i dīdāruñ eyler ārzū” (G.230/7)*

Şair, artık sevgiliye kavuşmak ve vuslatın saadetine erişme hazzını duyumsamak istiyor. Dīdâr-ı İlâhî’ye kavuşmayı en büyük mutluluk olarak gören Fuzûlî, Hakk’a olan sevgisini en eftal dereceden ifade etmektedir.

*“Kaşuñ yayı firākından ḥadengün gibi inceldüm
Neçe bir çekdürür ıṣṣuñ maña zulmin ne güçdür bu” (G.231/6)*

Fuzûlî, sevgilinin yay gibi kaşlarından ayrı kalmış olmaktan ok gibi inceldiğini, sevgilinin kendisine melâmet verdiğini, zulmettiğini, bunun ruha çok zor geldiğini ifade etmektedir.

*“Âşık oldum yine bir taze gül-i ra’nāya
Ki şalur âl ile her dem meni yüz gavgāya” (G.234/1)*

Şair taze ve güzel, alımlı bir sevgiliye âşık olduğunu; onun hile ve aldatmacalarıyla yüzlerce kavgaya girdiğini, aşkın tarifsiz ızdıraplarına gark olduğunu ifade ediyor.

*“Ey dil-i ser-geşte vü şikeste vü vālih
Şalli ve sellim ale’n-nebiyyi ve ālih”*

*“Na’t-ı Nebîdür kemāl-i akl nişānı
Fe’ti bimā şā’e min şifātı kemālih”*

*“Dāğ-ı firākına ihtimāl ne mümkün
Ehrakanî nāru iştiyākı vişālih”*

*“Zikri ile hoş geçür hemîşe zamānuñ
Müftekiren fî cemālihî ve celālih”*

*“Eyle hayāl-i ruhın nazarda muşavver
Vaķtebisi’n-nūra min şu’ā’ı cemālih”*

*“Marzî vü meşkûrdur cemî-i fî’āli
Ahşene men haşşahu cemî’e hişālih”*

*“Tābi’i olmakdadur necāt Fuzûlî
Yessereka’llāhu tābi’an li fî’ālih” (238/1-7)*

238. gazel mülemma şeklinde, Hz. Peygamber Efendimiz vasfında yazılmış bir na’ttir. Gazelde peygambere sevgisini anlatan Fuzûlî, önce Hz. Peygamberimize ve ailesine salat u selâm gönderir. 2. beyitte Peygamberimizin na’tini yazmanın aşkın kemâl makamına erişme alâmetidir dedikten sonra diğer beyitlerde peygamber efendimizin üstün vasıflarını anlatır. En son beyitte kurtuluşun ancak ona tabi olmakla mümkün olacağını belirterek Hz. Muhammed’in yolunun Hak yolu olduğunu belirtir. Gazelin tamamında sevgi değeri Hz. Muhammed Mustafa Efendimiz vasfında ustalıkla işlenir.

*“Devrān maña kalem tek sevdā kapusın açdı
Tā kaddümi gamuñdan dönderdi za’f nâle” (G.244/5)*

Beyitte tenasüp sanatı yapılarak bir arada kullanılan “devran, kalem, sevdâ, mürekkep ve nâl” kelimelerini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; sevgiliye karşı duyulan sonsuz aşkın, sevginin ve bağlılığın bir ifadesini görüyoruz.

*“Ey Fuzûlî yâre dönderdüm yüzüm ağıyardan
Haşmı çoğ gördüm şıgındum şıdk ile Allāhuma” (G.248/7)1*

Şair, Hakk’tan gayrısına sırtını döndüğünü, masivadan uzaklaştığını, Hakk’a erişmek uğrunda her türlü fedakârlığa katlandığını, gönül doğruluyla Allah’a yöneldiğini ifade ederek; Yaratıcı’nın sevgisinden ve aşkıdan özge bir beklentisinin olmadığını vurgulamaktadır.

*“Ey vücūduñeseri hilkat-i eşyâ sebebi
Nebi ol vaqt ki bi’l-fi’l gerekmezdi nebi”*

*“Seyyid-i Ebṭahî vü ümmî vu Mekḳî vü zekî
Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü Arabî”*

*“Sebkat-i zât ile eyvân-ı risâlet şadri
Şeref-i aşl ile fihrist-i rüsûl müntahabı”*

*“Azm-i çarḥ etdi Mesîḥâ ki bula mi’râcuñ
Yetmedi menzil-i maḳşûda tarîḳ-ı talebi”*

*“Enbiyâda kime sen tek bu müyesserdür kim
Âdeme vech-i mübâḥât ola’izz-i nesebi”*

*“Ḥalef-i mu’teber-i Âdem ü Havvâ sensen8
Ce’ala’llāhu fidâ’en leke ümmî ve ebî”*

*“Yâ Nebî kılma Fuzûlîni kapuñdan maḥrûm
Afv kıl var ise dergâhda terk-i edebi” (G.253/1-7)*

Fuzûlî, na’t olarak yazdığı 253. gazelde Hz. Muhammed’e övgüler dizmiş, onu ne kadar sevdiğini ve ona ne denli bağlı olduğunu, onun kâinatın ulu efendisi, bütün eşyanın yaratılma sebebi, peygamberler içinde en üstünü ve şerefliyi, Hz. Âdem’in en itibara lâyık halefi olduğunu belirtmiştir. Son beyitte ise kendisinin Hz. Peygamber

tarafından dergâhına kabul edilmesini beklediğini, onu kapısından kovmamasını, kendisine şefaât etmesini niyâz etmiştir.

“Güşe-yi mihrâb dutmuşdum reh-i zühd ü şalâh

Koymadı öz hâlûme ol nergis-i şehlä meni”

“Ey Fuzûlî bir şanem zülfine gönlüm bağladum

Çekdi zencîr-i cunûña âkıbet sevdâ meni” (G.255/6-7)

Şair, yukardaki beyitlerinde sevgiliye tutulduğunu, bir çift elâ gözün onu kendi hâline bırakmadığını, gönlünü bir güzelin zülfüne bağladığını, bu aşk halinin kendisini “cünun” zincirine çektiğini ifade etmekte ve sevgi değerini ön plâna çıkarmaktadır

“Çıhdı cân kimseye izhâr edebilmen derdüm

N’edeyüm âh bu derdüñ ne ola dermanı” (G.259/5)

Aşk derdini iliklerine değin hisseden şair, bu ruh hâlini kimseye açıklayamadığını, derdini hiç kimseye diyemediğini, aşk ızdırabının dermanını kimden isteyeceğini bilemediğini ifade ederek; sevgiliye duyduğu o derin ve benzersiz aşkı, sevgiyi dile getirmektedir.

“Fâriğ etdi mihrüñ özge meh-liqâlardan meni

Hırz imiş ışkuñ senüñ şağlar belâlardan meni” (G.261/1)

Sevgili için ay yüzlü güzellere vazgeçen şair, sevgilisi uğrunda her şeyi terk etmiş, her türlü maddiyattan beri olmuştur. Nitekim beyitte geçen “mıhr” güneşi simgelediği için, güneşe benzeyen sevgili için ay yüzlülerden vazgeçmek şair açısından yerinde bir davranıştır. Neticede ay, ışığını, gücünü güneşten alır. Sevgilinin aşkı, tıpkı bir muska gibidir ki; her türlü belâ ve musibetlerden koruyucu bir zırhtır.

“Gâh ma’mûr kılar bâde meni gâh harâb

Görüñüz gâh yapup gâh yıhan mi’mârı” (G.264/2)

Allah aşkı, insanı manen yücelten bir hazinedir. İnsan, ancak Hakk’ın sevgisini amaç edinip onun uğrunda çabalarsa, hayatın gerçek gayesine erişecektir. Şarap yani manevî aşk, insanı mamur ederken, maddî aşk ise insanı harap eder.

“Ey Fuzûlî câna yetmişdüm gönülden şükr kim

Bağladum bir dil-bere kırtardum andan cânımı” (G.270/7)

Şair beyitte, maddi ve manevi aşkı karşılaştırarak; maddi aşkın, masiva yüklü sevginin kendisini perişan ettiğini, benliğini zehirlediğini, buna mukabil manevi aşka yöneldiğinde tüm ızdıraplarından kurtulduğunu, rahatladığını, Hakk’a yüzünü döndüğünden beri ruhunun ferahladığını ifade etmektedir.

*“Şükr-li ’llāh baht yār oldı yetürdüm tīgüñe
Başumuñ bir kılca boynumda vebāli qalmadı” (G.271/2)*

Beyitte geçen “kılıç” aşkı, sevgiyi simgelemektedir. Şair, tüm benliğini sevgili uğrunda ateşe vermiş, onun uğrunda her şeyini feda etmiştir. Allah’a hamd eden Fuzûlî, kendini aşk uğrunda feda etmekten oldukça mutludur ve talihi de bundan ötürü yaver gitmeye başlamıştır.

*“Ey Fuzûlî kıldı cānum riştesin pür-pīç ü tāb
Bir perī-veş dil-berüñ sevdā-yı zülf-i pür-hamı” (G.272/7)*

Fuzûlî kendisine seslenerek; peri misali bir güzelin ruhuna işlediğini, o sevgilinin zülfünün sevdasının ipinin, canını büküm büküm ederek onu kendine bağladığını ifade etmektedir. Beyitte “can ipi, zülf, sevdâ” teşbihleri arasında ilişki kuran Fuzûlî, hakiki aşkın ikliminde demlendiğini bütün hatlarıyla gözler önüne sermektedir.

*“Her zamān bir āteşin ruhsār sevdāsın çeker
Ey Fuzûlî gör bu odlara urılmış göñlümi” (G.273/7)*

Şair, ateş yanaklı olarak tabir ettiği o emsalsiz sevgilisinin azametli aşkını, sevgisini mütemadiyen hissettiğini ve bundan dolayı gönlünün aşk ateşi denizlerinde kavrulduğunu ifade etmektedir. Fuzûlî, bu ruh hâlinden de oldukça memnundur.

*“Yoh mecālüm özge gül-ruhsāra sensüz baħmağa
Eylemiş hecr-i ruħuñ öz hālüme hayrān meni” (G.275/3)*

Fuzûlî sevgilinin aşkından, tutkusundan, bağlılık ve sevgisinden o derece sarhoş olmuş ki; gözlerine adeta perde inmiş, sevgilisinin aşkının ızdırabı şairi kendi benliğine ve ruhuna hayran bırakmıştır. Çünkü hayran bırakılan yerde sevgilinin aşkı, emsalsiz tutkusu ve zerafeti vardır. Hayran olma hâli işte tam da buradan gelmektedir. Sevginin menbaı buradan beslenmektedir. Vahdetin kaynağı, aşkın hakiki özü buradadır.

*“Kārgāh-ı şun’da bir şüret et nakş-ı zamīr
Bin hayālūñ dutmağıl ser-riştesin sūzen gibi” (G.276/8)*

Allah’ın yarattığı bu yüce âlemde ve yaratış sahasında insan, kalbine sadece bir şekil, tek bir yol nakşetmelidir. O yol da elbetteki Hakk’a giden yoldur. İğne misali, binlerce hayalin peşinden koşmak insana huzur ve sükûnet vermez. Tek hakikat vardır o da Yüce Allah’tır. Onun sevgisi ve sadece onun makam-ı ubudiyeti vardır.

*“Men saña hayrān u menden ğayrı senden bī-ħaber
Şükr aña kim ışkuña kılmış hemān kâbil meni”*

*“Ey hoş ol ser-mestlik vakti ki ref’olup hicāb
Zevk-ı mey bī-ihtiyār eyler saña māyil meni” (G.277/4-5)*

Fuzûlî’nin âşık olduğu sevgiliden hiç kimse doğru dürüst haberdar değildir. Onu sadece şair bilir ve aşkını benliğinde hisseder. Sevgilinin güzelliğini ve âşıktaki bıraktığı sihri sadece Fuzûlî duyumsayabilmektedir. Fânî bir varlık insan, fânî güzelliklerin ve geçici meşgalelerin gölgesinden kurtulmalı; ebedî olan Yaratan’ın o azametli ikliminde demlenmelidir. Dîdâr-ı İlâhî’nin katında sarhoş olmak ve onun yüce evreninden ayrılmamak insanın em büyük şiarı olmalıdır. Hakiki sevgi, bağlılık, sadakat bunu gerektirmektedir.

*“Ey Fuzûlî ne belâ oğları kim gelse maña
Sebeb ol kaşları yayuñ gözidür yâ kaşı” (G.279/7)*

Şair, başına hangi belâ oku gelirse bunun sebebinin sevgiliye duyduğu aşktan, sevgiden ötürü olduğunu belirtmektedir. Sevgilinin gözünün yahut kaşının güzelliğinden dolayı, Fuzûlî’nin sevgiliye olan hayranlığının arttığını, bu durumun da şairin sorunlarını, ızdıraplarını arttırdığını ifade etmektedir.

*“Zāyi olmaz vādî-yi vahdetde ol āvāre kim
Beste-yi zencîr-i zülfüñdür dil-i divanesi” (G.283/6)*

Gönlü sevgilinin zülfüne bağlı olan, onu seven ve daima dileyen âşık, hiçbir zaman avare bir şekilde vahdetin vadisinde mahvolup gitmez. Çünkü aşığın ruhunda sevgilinin o eşsiz güzelliğinin teması vardır ve bu tarifsiz zenginlik, aşığı yitip gitmekten bir zırh misali koruyup kollar.

*“Ruḥum üzre ḥaṭṭ-ı sirişkümü defe’ât ile kalem-i müjem
Raḳam etdügiyçün el oḥıyup bilür oldı rāz-ı nihānumı”*

*“Bu belāya şaldı meni ḳadüñ ki yaşurdı yer yüzini yaşum
Bu yere yetürdi meni ḡamuñ ki felek eşitdi fiḡānumı” (G.284/2-3)*

*“Sitemün daşıyla başı sınıḳ bedeni şikeste Fuzûliyem
Bu alāmet ile bulur meni soran olsa nām u nişānumı” (G.284/7)*

284. gazelin 2, 3 ve 7. beyitlerinde “kirpik, gözyaşı, yanak, servi, boy pos, gam, feryad, zulm, hasta” mazmunları kullanılarak sevgiliye duyulan aşk ve bağlılık dile getirilmiştir. Sevginin ön plana çıkarıldığı bu beyitlerde Fuzûlî, aşkın sevgili uğrunda cefaya katlanarak onu elde edebileceğini, onun aşkından ötürü herkesin gizli olan aşkını öğrendiğini, aşkından ve sevgiliye olan bağlılığından dolayı döktüğü gözyaşının yeryüzünü istila ettiğini belirtmektedir.

*Yāre ḡam-ı pinhānum izhār edebilmezdim
Şādem ki revān oldı gözden cigerüm ḳanı)*

Derd ü ḡam-ı pinhānum fehmi etdi el āhumdan

Yüz āh ki fāş oldı derd ü ḡam-ı pinhānī (G.285/5-6)

Cāndan geceli buldum rāḥat ḡam-ı ālemden

Hoş ḥikmet ile buldum ol derde bu dermanı (G.285/8)

285. gazelin 5, 6 ve 8. beyitlerinde “dertlerinin ve gizli, saklı ızdıraplarının âşikâr olduğunu; yüzlerce ahının, derdinin ve gamının halkça ifşa edildiğinin” önemine vurgu yapan şair, bundan memnun olduğunu; çünkü sevgiliye karşı olan tutkusunu, bağlılığını, aşkını ve sevgisini tamamiyle gösterebilecek raddeye geldiğini belirtmektedir.

*“Terk-i mey etdüñ ey göñül eyyām-ı gül gelür
Elbette bu işüñ çekilür bir nedameti” (G.287/2)*

Aşkın ve sevginin vazgeçilmezliğini vurgulamak isteyen şair, hakikat ehlinin aşktan vazgeçmemesi gerektiğini, şarabı yani sevgiyi bırakmamasını ifade ederek; aşk ehlinin en büyük pişmanlığının şarabı terk etmek ve meyhaneden yolunu kesmek olduğunu vurgulamaktadır.

*“Ey her tekellümüm haṭ-ı sebzüñ hikāyeti
Virdüm hemîşe muşḥaf-ı ruḥsāruñ âyeti” (G.288/1)*

*“Kaddüñ helâkiyem düşebilmen ayaḡuñâ
Bir derde düşmişem ki bulunmaz nihayeti” (G.288/5)*

*“Şükr et Fuzûlî etme fiḡān yār kılsa cevır
Kim ehl-i ıṣḡa cevrdür anuñ inayeti” (G.288/7)*

288. gazelin 1, 5 ve 7. beyitlerinde sevgiliye olan bağılılık, sadakat ve hayranlık dile getirilmektedir. Şair, sevgilinin aşkını ve sevgisini ön plâna çıkarmak için “ayva tüyleri, mushaf, zikir, serv, cevır,” mazmunlarını ortak şekilde beyitlerde kullanmıştır. Bunu yaparken de her beyitte sevgiliye olan düşkünlüğünü ve ondan gayrısının yalan ve boş bir uğraş olduğunu vurgulamaktadır.

*“Göz kararı eşk-i gül-günümde ḡālūñ şadḡası
Eşk-i gül-günüm gül-i ruḥsār-ı alūñ şadḡası”*

*“Dūd-ı âhumdan kararmış zār u ser-gerdān tenüm
Âteşin ruḥsār üze müşḡin hilālūñ şadḡası”*

*“Şevḡ-ı vaşluñ yanduran nāḡış vücūdum māh tek
Zerre zerre âftāb-ı bî-zevālūñ şadḡası”*

*“Âşiyān-ı tende murḡ-ı rūḡı etmen terbiyet
Olmasa pervāne tek şem-i cemālūñ şadḡası”*

*“Hecrūñe başum fidā olsun ki cānum almadı
Etdüm âḡır müjde-yi zevḡ-ı vişālūñ şadḡası”*

*“Yūsuf-ı güm-geşte kimdür kim sana mānend ola
Yüz ana mānend ḡüsn-i bî-misālūñ şadḡası” (G.289/1-6)*

289. gazelin 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. beyitlerinde şair, “sadaka, ben, yanak, hilâle benzeyen kaş, ruh kuşu, pervane, hicran, Hz. Yusuf” gibi ortak mazmunlar ve teşbihler kullanarak sevgiliye olan aşkını, tutkusunu, sevgisini ve sadakatini dile getirmektedir. Fuzûlî, sevgiliye olan aşkının benzersizliğini ve güçlü tutkusunu öncelerken sevgilinin kusursuzluğunu her daim vurgulamakta ve onun kâinattaki her şeyden üstün yaratılışlı olduğunu belirtmektedir.

*“Anuñ tek kim perîşānlık ziyāsın arturur şem ’ün
Maña cevruñ ziyād olmak saña meylüm fuzūn etdi” (G.290/4)*

Sevgiliye aşkını ve bağlılığını “cevr ve mum ışığı” mazmunlarından yola çıkarak ifade eden şair, sevgiliye duyduğu sonsuz sadakatin bir başka yansımalarını kendi penceresinden izhar etmektedir.

*“Ey saçuñ fikri kamu sevdālaruñ sermāyesi
Olmasun başumdan eksük serv-ķaddüñ sayesi”*

*“Baş koyar her şubh-dem hurşîd hāk-i pāyüñe
Bu sa ’ādetden anuñ geldükçe artar payesi”*

*“Görmemiş mehd-i zemin bir tıfl sen tek tā felek
Dehr zālin kılmuş etfāl-i reyāhîn dayesi” (G.291/1-3)*

291. gazelin ilk 3 beyti Hz. Peygamber’e naat niteliğindedir. Hz. Muhammed’in, “saçının tefekkürünün bütün aşkların sermayesi olduğunu, onun yoluyla amel olacağını, güneşin her sabah onun ayağının toprağına baş koyduğunu, dünyaya geleli beri onun zamanından bu yana böyle bir bebeğin/çocuğun dünyaya gelmediğini” ifade eden şair; Hz. Peygamber’in Yaratıcı tarafından üstün meziyetlerle donatılarak kâinatın efendisi yapıldığını belirtmektedir.

*“Ey ecel cān tama ’ın kılma Fuzûliden kim
Bir kemān-ebriya çoğdan anı kurbān etdi” (G.292/7)*

Ecele seslenen Fuzûlî, ecelden kendisinin canını istememesi gerektiğini belirterek; canını zaten bir keman kaşlıya verdiğini, ruhunu o sevgiliye teslim ettiğini, ondan gayrısını düşünmediğini açıklamaktadır. “Kurban” ifadesini kullanan şair, kendisini sevgili uğrunda kurban ettiğini belirtmektedir.

4.8. Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular

*“Yā Rab belā-yı kayda Fuzûlî esîrdür
Ol bî-dili bu dām-ı kudüretten et reha” (G.2/7)*

Şair, bu hayata neden geldiğinin, niçin yaşadığının farkında olarak; Yüce Yaratıcı’ya yakararak kendisini masivadan, kesretten kurtarması için yalvarıyor. Kendisinin dünyaya adeta bir esir misali bağlı olduğunu ifade ediyor. Yüce Yaratıcı’nın

merhametine, onun yardımına sığınarak O’ndan aman diliyor. Yardımseverlik değerinin berraklaştırıldığı bir beyit olarak karşımıza çıkmaktadır.

*“Yā Rab hemīše luṭfuñi et reh-nümā maña
Gösterme ol ıarıkı ki gitmez saña maña” (G.3/1)*

Şair Yaratıcı’nın yardımına ihtiyaç duyuyor. Ezelde ve ebedde her türlü sırrın sırrına erişen Rabb’in gücü karşısında O’nun ne kadar kullarına karşı el uzattığını bildiği ve bunun bilincinde olduğu için Allah’tan yardım istiyor. Beyitte Yaratıcının yardımsever olmasına bir vurgu yapılmıştır.

*“Bir yolda sābit et kadem-itibārımı
Kim rehber-i şerīat ola muḳtedā maña” (G.3/3)*

Şair, sahip olduğu her ne varsa, tüm değerleri, atacağı adımları Hz. Muhammed’in gösterdiği yolda olsun ve o raddeden şaşmasın istiyor. Dinin kılavuzluğunun kendisine yol gösterip, onu Allah’a ulaştırmasını bekliyor. Bunu da namaz metaforunu kullanarak veriyor. Fuzûlî’nin her halükarda Yüce Allah’tan aman dileyip ondan yardım istediğini buradan anlayabiliyoruz. Bu açıdan denilebilir ki; yardımseverlik değerine vurgu yapılmaktadır.

*“Yoḥ mende bir amel saña şāyeste āh eger
Amālūme göre vere adlūñ cezā maña” (G.3/4)*

Yapılan amellere, iyi işlere karşı Allah’ın mükafatının ne ölçüde olacağı; hatta belki de hiç mükafat gelmeyeceği kaygısı şairin örtük olarak Yüce Yaratan’dan yardım istediğini, O’ndan aman dilediğini sezdirmektedir. Allah’ın kullarına karşı ki yardımsever olmasını vurgulayan bir beyit olarak nazar-ı dikkatimizi çekiyor.

*“Men bilmezem maña geregın sen ḥakīmsen
Men eyle verme her ne gerekmez maña maña” (G.3/6)*

Şair özü gereği kusurlu olduğunu, kendi benliği için neyin daha iyisi olduğunu kendisinin değil; bunu ancak kendi nefsini yaratan Allah’ın bileceğini, O’nun dairesinde bunun şekillenip anlam kazanacağını ifade ederek aslında Yüce Yaratıcı’dan aman dileyip yardım beklemektedir. Allah’ın kullarına karşı yardımsever olmasından faydalanıp vahdet bilincini ön plana çıkarıyor. Yardımseverlik değeri bu beyitin özünde de karşımıza çıkıyor.

*“Habs-i hevāda qoyma Fuzūlî-şıfat esîr
Yâ Rab hidāyet eyle tarîk-ı fenā maña” (G.3/8)*

Şair heva ve heves, diğer bir deyişle masivanın girift denizinde, arzuları içinde boğulmamak için Cenab-ı Hakk’a niyaz edip yardım istiyor. Özellikle habs-heva kabarcığı mazmununu kullanarak dünyanın boş olduğunu ön plana alıp vahdet karşısında gelip geçici olduğuna vurgu yapmak suretiyle Yüce Yaratan’ın “Rahman” sıfatını önceleyerek yardımseverlik yönüne değiniyor.

*“Yâ Nebî lûtfuñ Fuzûlîden kem etme ol zamân
Kim olur teslîm miftâh-ı der-i gufrân saña” (G.6/9)*

Fuzûlî Hz. Peygamberden şefaât beklediğini, onun lûtfuna sığındığını, rûz-ı mahşerde günahlarından dolayı ondan yardım beklediğini ifade ediyor. Bakıldığında şair, günahlarının çokluğuna işaret edip Hz. Muhammed’ten beklediği şefaatin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekerek onun yardımına koşmasını bekliyor. Hz. Peygamberin yardımına sığınarak değer yönünden yardımseverliğe vurgu yapıyor.

*“Çeşmüñ marîzi oldı gönül la’lden em et
Renc-i humāra düşdi devādur şarāb aña” (G.9/5)*

Eşk hastalık veren, lâ’l ise daima iyileştiren, tedavi edici mahiyettedir. İnsanın, fenafillaha erişmesi ancak varlıktan, maddiyattan uzaklaşmakla olur. Burada gönlün, gözün hastası olması ve bu seviyeden çıkarılıp dudağa eriştirilmesi noktasında yardım beklenmektedir. Nitekim Fuzûlî, Allah’tan yardım beklemekte, onu hakiki manada tedavi, iyileştirici etkisi olan lâ’le ulaştırılmayı istemektedir.

*“Mesdûddur Fuzûlîye mey-hāneler yolu
Yâ Rab hidāyet eyle tarîk-ı şavāb aña” (G.9/7)*

Fuzûlî için meyhane yolları yani masiva, kesret, haramlar, kötülükler sonlanmıştı. Yaratan’dan kendisini suret-i hakka iletmesini bekliyor. Yüce yaratıcının merhametine sığınarak ondan yardım istiyor.

*“İncidür nālem seni veh n’ola ger bir tîğ ile
Çeşm-i cellāduñ ede ihsân maña minnet saña” (G.18/6)*

Allah’a bağılılığını ikrar eden şair, bunu bir istekte bulunarak yapmaktadır. Cellat gözü mazmununu kullanarak ne olur şeklinde yardım isteyerek yakarıшта bulunmakta; Allah’tan yardım dilemekte ve onun azametinden faydalanmak istemektedir.

“Menüm tek hîç kim zâr u perîşân olmasun yâ Rab
Esîr-i derd-i ‘ışk u dâğ-ı hicrân olmasun yâ Rab”

“Dem-â-dem cevrlerdür çekdüğüm bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasun yâ Rab”

“Görüp endîşe-i katlümde ol mâhı budur derdüm
Ki bu endîşeden ol meh peşîmân olmasun yâ Rab”

“Çıharmak etseler tenden çeküp peykânın ol servüñ
Çıhan olsun dil-i mecrûh peykân olmasun yâ Rab”

“Cefâ vü cevri ile mu’tâdem anlarsuz n’olur hâlüm
Cefâsına had ü cevriine pâyân olmasun yâ Rab”

“Demen kim adli yoh yâ zulmı çoğ her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan gayri sulţân olmasun yâ Rab”

“Fuzûlî buldı genc-i âfiyet mey-hâne küncinde
Mübârek mülkdür ol mülk vîrân olmasun yâ Rab” (G.24/1-7)

Divandaki 24. gazel bir münacat-gazeldir. Fuzûlî gazel’de aşk için kimsenin kendisi gibi perişan olmamasını, aşk acısı çektiği durumların hiçbir zaman felaha ermemesi gerektiğini, Allah’ın şairin ızdırabını artırmasının kendisi için çok ama çok önemli olduğunu, Allah aşkından ötürü benliğine saplanan temrenlerin oradan asla çıkmamasını, gönül tahtına sadece hüsn-i mutlakın oturmasını, kendi nefesine yönelik olarak ortaya çıkan cefaların, ızdırapların artarak sürmesini Vücut-ı Mutlaktan, Zat-ı Kibriya’dan dilemekte; onun yardımını istemekte ve ondan yardımseverliğin bahşedici iklimini beklemektedir.

“Raḥm kıl üftâdelerün hâline
Hîç gerekmez mi sana bir sevâb” (G.27/8)

Lahut âleminden aşkı getiren, feyz veren sâkidir. Bu açıdan şair halinin düşkün olduğunu, düşkünlere yardım etmenin sevap olduğunu ifade edip sâkiden yardım isteyip, aman dilemektedir.

*“Çizginürken başuñña şem-i ruhuñdan cānumı
Men’ kılma anı hem ol şem’e bir pervāne dut” (G.41/3)*

Pervane özü gereği mumun yani hakiki sevgilinin -Allah’ın- etrafında döner. Şair de canının yanması için bunun olmasını istiyor. Hatta Allah’ın azametinden karşılık olarak kendisine yardım etmesini, şaire merhamet dileyerek aşk ızdırabını vermesini, aşkın gamını artırmasını beklemektedir.

*“Hücūm-ı gamda maña anı etdi zevrak-ı mey
Kim etmedi anı tūfān olanda geştī-yi Nūh” (G.55/3)*

Şair, firkati yaşadığında, ızdırıp kapıyı çaldığında ‘zevrak-ı mey’ yani şarap kayığı -aşkın gemisi- o benzeri görülmemiş aşk anaforunda vefalı davranıp bana yol gösterdi, yanımda oldu, bana yardım etti diyor.

*“Koyma nākış ehl-i derd içre Fuzūlīni tabīb
Eyle bir dermān ki derdin ede gün günden ziyād” (G.64/8)*

Fuzûlî, tabipten Allah’a olan meftunluğunun daha da artmasını istediği için kendisine yardım etmesini, derman bulup ilaç vermesini, onunla iş birliği yapmasını istemektedir.

*“Senüñ nāzuñ görende akl kalmaz hasbeten li’llāh
Emān ver tālib-i dīdāra bir dem terk-i nāz eyle” (G.235/5)*

Sevgiliye seslenen şair, aşğın onun güzelliği karşısında aklının başından gittiğini, tüm varlığının eridiğini; bundan ötürü de şairin varlığını devam ettirebilmesi için sevgilinin kendisine yardım etmesini beklemektedir. Çünkü âşıklar naz ve niyaz karşısında daha fazla çıldırıp kendinden geçerler.

*“Çıhmağ diler sefīne-yi ten cünbüş eyle cān
Deryā-yı ışkdan ki ademdür kenāresi” (G.280/4)*

Şair, maddeyi temsil eden ten gemisinin, fırtınalı denizlere dayanamadığını; çünkü maddi her şeyin bir saman çöpü misali zayıf olduğunu, gerçek gücün ve kudretin maddeden kurtularak Yüce Allah’ın o engin manevi ikliminde yaşamayla olacağını belirtmektedir. Maddeden kurtulmayı arzulayan Fuzûlî, cāndan yardım dileyip cānın harekete geçerek bu ten gemisini sevgili uğrunda yokluk sahiline atmasını istemektedir.

4.9. Mütevazılık Değeri ile İlgili Bulgular

*“Dūd u aḥkerdür maña serv ile gül ey bāgbān
N’eylerem men gülşeni gülşen saña külhan maña” (G.10/5)*

Külhanlar, Osmanlı Döneminde remiz olarak düşkünlerin kaldığı, onlara lââyık olan hamamlarda bulunan bölmelerdi. Şair, beyitte sevdiğine gülü kendisine ise külhanı lââyık görmektedir. Bu açıdan bakıldığında Fuzûlî, mütevazılık düzleminde yaklaşım sergileyerek alçakgönüllü davranmış, üstünlük taslamaktan kaçınmıştır.

*“Riştēdür cismüm ki devr-i çarḥ vermiş tāb aña
Merdüm-i çeşmüm düzer her dem dūr-i sīrāb aña” (G.12/1)*

Şair, kendi varlığını, cismini dönen feleğin büktüğü değersiz bir ipe benzetmektedir. Denilebilir ki şairin cismi, vücudunun ve ruhunun zayıflığından ötürü ipliğe dönmüştür. Bu açılardan değerlendirildiğinde Fuzûlî, kendi benliğinin varlığını övünç kaynağı yapmamış, alçakgönüllü davranarak mütevazılık penceresinden kâinat düzenine bir açıklama getirmiştir.

*“Yetmeyüp vaşlına sen Leylî-veşün bir ömrdür
Men gibi Mecnûn olup şahrāya düşmüş āftāb” (G.29/5)*

Şair güneşle kendi arasında bir ilişki kurup; güneşin Leylâ’ya benzeyen vaslına erişememesi gibi kendisinin de Mecnun misali sahraya düştüğünü ifade ederek kendi benliğini, gücünü, varlığını ikinci plâna itmiş, üstünlükten beri’ durmuş ve mütevazılığın kapısında yerini almıştır.

*“Senden etmen dād cevruñ var lutfuñ yoh deyüp
Mest-i zevk-ı şevkuñam birdür yanumda var yoh” (G.60/2)*

Sevgiliye seslenen şair, çektiği ızdıraplar altında ne kadar çok ezilse de sevgili için hiçbir zaman; “Acı ve kederin daimdir, buna mukabil lûtfun hiç yoktur.” cümlesini kurmadığını ve kurmayacağını; sevgilinin ona hissettirdiği sevginin zerresinin dahi kendisine yettiğini ifade ederek ne kadar alçakgönüllü, tokgöz ve mütevazı bir çizgide olduğunu belirtmektedir.

*“Ol ser-i kūy itleri içre Fuzûlî yoh yerüm
Bes maña mâtem-serā men kandan u bezm-i sūrūr” (G.66/7)*

“Sevgilinin itleri” teşbihinden hareket eden şair, buradan bir üstünlük tartışması içine girerek kendi benliğini, kendi nefsinin ikinci plâna atıp kibir, gösterişten uzak durarak belli bir düzlemde uyumluluk göstererek mütevacılığa vurgu yapmış ve sevgilinin aşk meclisinde yerinin olamayacağını belirtmiştir.

*“Fuzûlî istemez mesned-i Cem ü Cemşîd
Maña nişîmen-i devlet şarâb-ḥâne yeter” (G.71/7)*

Nefsini geri plânda bırakan Fuzûlî, dünyaya dair hiçbir saltanatı, varlığı kabul etmediğini, rütbe ve mevkilerin geçici olduğunu, kendisine bir şaraphanenin yeteceğini ifade etmektedir. Buradaki şaraphane ibaresi, İlâhî aşka mazhar olma isteğidir. Bu yüzden de şair, mütevacıdır, Hak karşısında geri plândadır, küçüktür, geridir ve yetersizdir. Rabb’in gücü, azameti, yoktan her şeyi var etmesi karşısında şair, aciziyet içindedir.

*“Sirişküm gör meni ey ebr özüñden kem ḥayâl etme
Hevâ-yı ışk ile bin sence eşk-efşânılgum vardır” (G.93/4)*

Şair aşk konusunda kendisini bulutla kıyas edip buluta ithafen; kendisini aşağıda görmemesini, kendisine karşı mütevacı ve alçakgönüllü olmasını istemektedir. Şair buluta nazaran kendisinin daha çok gözyaşı döktüğünü izhar etmektedir.

*“Fuzûlî âlem-i fakr u fenâda mün’im-i vaktem
Diyâr-ı meskenet nakd-i kanâ’at mülk ü malümdür” (G.98/7)*

Şairin beyitte zamanın zengini olduğunu, acizlikte ve sessizlik denizinin onun tek mülkü olduğunu, tek parasının da kanaat olduğunu ifade ederek mütevacılığı vurgulamaktadır.

*“Demeñ eksük meni tadrîc ile yâḳût olan taşdan
Boyandukça ciger kanıyla ḳadr ü kıymetüm artar” (G.100/2)*

Şair taş ile kendi arasında bir kıyas durumuna girip kendi ruhunun aşk mihnetinden ötürü kana boyandığını, imtihanının çetin olduğunu bu yüzden de kendisine karşı mütevacı davranılıp taşlara karşı kendisinin konumunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

*“Mûr-ı muḥakkarem ki serâsîme çoḫ gezip
Nâ-gâh bârgâh-ı Süleymâne yetmişem” (G.192/4)*

*“Miskîn Fuzûlîyem ki saña dutmuşam yüzüm
Yâ bir kemîne kaçre ki ummâne yetmişem” (G.192/7)*

Fuzûlî 192. gazelin 4 ve 7. beyitlerinde, kibirden uzak tavrı, üstünlük taslamadan, uyumlu bir profilde, sevgilisine kavuşmasından ötürü bunu kendisi için bir övünç kaynağı yapmayan tarzda hatta bilakis kendisine karınca, aciz tarzında mazmunlar kullanarak seslenmesi onun bir anlamda mütevazılığını ön plana çıkardığını söyleyebilmekteyiz.

*“Gedâ-yı kūyuñ idüm böyle zilletüm yoğ idi
Serîr-i saltanat-ı kurbda mu’azzam idüm” (G.194/4)*

Fuzûlî, beyitte kendisine dilenci mazmunuyla yaklaşmakta, Hakk’ın nazargahında kendisini geri plana almakta, zelil ve hakir olduğunu söylemektedir. Nitekim bu açılardan şairin kibirden, üstünlük taslamaktan beri’ olduğunu, alçakgönüllü, nezaketli davranarak mütevazılığını ön plana çıkardığını görmekteyiz.

*“Mu’teberlerdür gurûr ehli men andan fâriğam
İ’tibâra çün degül kâbil muhakkâr hey’etüm” (G.202/5)*

*“Ey Fuzûlî fakr toprağında devlet iste kim
Sâye ol toprağa şalmışdur humâ-yı himmetüm” (G.202/7)*

Şair 202. gazelin 5 ve 7. beyitlerinde gururun benlik sahibi insanlarda olduğunu, kendisinin kibirden ve itibardan uzak durduğunu, asla bunun kendisi tarafından kabul göremeyeceğini ve hakiki saltanatın-devletin fakirlikte, gösterişten uzak durmakta gizli olduğunu ifade ederek mütevazılığının kapılarını aralamaktadır.

*“Bir fakîrem durmasun kimse maña ta’zîm için
Kanda getsem ey gözüm su sep gubâr-ı rāhuma” (G.248/5)*

Fuzûlî, kendisini dünyada fakir olarak addetmekte, aşk yolunda yürürken kalkan toza dahi tahammül edemeyip alçakgönüllülüğünün göstergesi olarak bu kalkan tozu engellemek için gözyaşı döktüğünü ifade edip mütevazılık değerini ön plâna çıkarmaktadır. Çünkü şair, aşk yolunda çektiği ızdırapları asla Yaratan katında övünç kaynağı hâline getirmemektedir.

*“Vâmîk u Ferhâd tek rüsvâya kılmañ nisbetüm
Bir fakîrem şanmañuz ol hod-nümâlardan meni” (G.261/3)*

Vâmık ve Ferhâd üzerinden teşbihler yapan şair, onların gayesinin aşkları uğrunda benliklerini ortaya döktüklerini; lâkin kendisinin böyle bir gayeyi gütmeyişini, kendisinin bu konuda fakir ve gönülsüz olduğunu, bu tarz hasletler içinde olamayacağını, kibirden ve ön yargıdan uzak bir şekilde dile getirmektedir.

*“Pāk kıldı şûretümden za’f dehr âyînesin
Eyle mahv oldum ki bir zerre ğubârûm kalmadı” (G.267/3)*

Şair, aşkından ötürü toz zerresi kadar dünyada varlığının kalmadığını, o toz zerresi kadar dahi değerinin olmadığını, bir hiç olduğunu, zerre miskal şeklinin ve suretinin aynada görünmediğini ifade ederek; kendi benliğini aşağıya çekmiş, kibir ve gösterişten beri’ olmuş, alçakgönüllüğü ön plâna almış bir davranış silsilesinden hareketle denilebilir ki Fuzûlî, mütevazı bir düzleme kendisini oturtmuştur.

*“Ġārķ-ı hûn-âb oldı cism-i hâksârûm âh kim
Dürd-veş şaldı ayaklara ğam-ı devrân meni” (G.275/5)*

Feleğin gamı şairi ezmekte ve onu yerlere sermektedir. Fuzûlî, kendi cismini beyitte betimlerken “toprak gibi hakir” teşbihini kullanmaktadır. Tabirden yola çıkarsak, şairin kibirden, gösterişten ve nefsinin ön plâna çıkarmaktan uzak olduğunu, mütevazı bir çerçevede konuya yaklaşım sergilediğini ifade ederiz.

*“Yetdi ol ğâyete za’fûm ki çeker taşvîrûm
Her zamân dāyire-yi hayrete bin nakķāşî” (G.279/4)*

Şair, “zayıflık” ibaresinden yola çıkarak kendi benliğinin kendi görünüşünün ne kadar bed ve kötü olduğuna vurgu yaparak nefsi manada düşünüldüğünde kibirden, gösterişten ve övünç kaynağı olmaktan kendini beri’ etmektedir. Mütevazılığın yansıması olan bu beyitte şair, zayıflığının ayyuka çıktığını ve bu yüzden de ressamların şaşırdığından ötürü kendi resmini yapmak istediklerini vurgulamaktadır.

4.10. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

*“İşķ eţvârın müselleme eyledi gerdûn maña
Bunca kim yeldi yüğürdi yetmedi Mecnûn maña” (G.13/1)*

Mecnûn ile kendisini kıyas eden Fuzûlî, Mecnûn’a verilmeyen ama kendisine felek tarafından bahşedilen aşkın tüm sırlarından dem vurmaktadır. Mecnûn’un onca zaman koştuğunu, gayretle çalıştığını, çabaladığını, azimle aşkın sırrının peşinden

koştuğunu ama nafile ki feleğin kendisine dönüp bakmadığını ifade ederek; Mecnûn üzerinden çalışkanlık, azim ve gayret vurgusu yapmaktadır.

*“Ey Fuzûlî nāvek-i āhumla aldum intikām
Döne döne gerçi bî-dād etdi çarh-ı dūn maña” (G.13/6)*

Feleğin kendisine yavaş yavaş, döne döne zulmettiğini ifade eden şair; günü gelene dek kendisinin bu yolda çalışıp, gayret göstererek, azimle ve kararlılıkla tüm benliğiyle aşkın ve sevgilinin o tarifsiz diyarını hak ettiğini ve sonunda da felekten ahının okuyla intikamını aldığını belirtmektedir.

*“Gerçi ey dil yār için yüz verdi yüz miḥnet saña
Zerre’i kaṭ-ı maḥabbet etmediün rahmet saña” (G.18/1)*

Fuzûlî kendine yönelik olarak; sevgilinin uğrunda bıkmadan, usanmadan, azimle, her saniyesini çalışarak, didinerek geçirdiği yılların ona sadece melâmet, ızdırıp, cevır, sıkıntı verdiğini, buna mukabil benliğinin asla sevgiliden vazgeçmediğini, daima onun uğrunda çabaladığını, düştüğü yerden sevgili için her daim ayağa kalktığını vurgulamaktadır.

*“Muṣṭaribdür çāre-yi derdümde veh kim bilmeyüp
Bir devāsuz derde uğratmış özin miskin ṭabīb” (G.28/4)*

Tabip, şairin derdinin çaresi için didinip uğraşmakta, azim ve kararlılık göstermektedir. Tabibin çalışkanlığı sayesinde şairin gam perdesinin yırtılması da mümkün görünmemektedir. Nitekim Fuzûlî’nin derdinin dermanı visaldir. Visalin de gerçekleşmesi oldukça muhaldir ve imkândan ıraktır.

*“Sākin-i ḥāk-i der-i mey-ḥāneyüz şām u seḥer
İrtifā-yı ḳadr için bāb-ı sa’ādet beklerüz” (G.114/2)*

*“Ḥāb görmez çeşmümüz endīşe-yi aḡyārdan
Pāsbānuz genc-i esrār-ı maḥabbet beklerüz”*

*“Şūret-i dīvār edüpdür ḥayret-i ıṣḳuñ bizi
Ḡayr seyr-i bāḡ eder biz künc-i miḥnet beklerüz”*

*“Kārvān-ı rāh-ı tecrīdüz ḥaṭar ḥavfin çeküp
Gāh Mecnūn gāh men devr ile nevbet beklerüz”*

“Şanmañuz kim geceler bî-hüdedür efgānumuz
Milk-i ıřķ icre hıřār-ı istikāmet beklerüz”

“Yatdılar Ferhād u Mecnūn mest-i cām-ı ıřķ olup
Ey Fuzūlî biz olar yatduķca řoķbet beklerüz” (G.114/4-8)

114. gazelin 2, 4, 5, 6, 7 ve 8. beyitlerinde şair masivadan sıyrılıp, tûl-ı emelden iraklaşıp kesretin gölge ettiği, Hüsn-i Mutlaktan kâmil insanı beri’ eden ne varsa azimli ve kararlı bir şekilde çalışıp çabalayıp gecesini gündüzüne katıp kaçmayı; aşkın kalesine erişmek, işret meclisini beklemek ve salık olma yolunda uyanık bekçiler olmayı yeğlediğini ifade ediyor. Gazelde kararlılık, azim ve çalışkanlık vurgusu yapılmaktadır.

“Fuzūlî dehrden kām almak olmaz olmadın giryān
Şadef şu almayınca ebr-i nīsāndan güher vermez” (G.118/7)

Şair kendisine hitaben hayatta hiçbir şeyi azimli olmadan, çalışmadan, çalışkanlık göstermeden elde edemeyeceğini vurgulamaktadır. Bunu da sadef mazmununu kullanarak yapmaktadır. Sadef, nisan bulutundan su almayınca inci vermez diyerek konuyu daha da berraklaştırmaktadır.

4.11. Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

“Havf u haķāda mużtaribem var ümîd kim
Luţfuñ vere beşāret-i afv u aķā maña” (G.3/5)

Korku içinde çırpındığını ifade eden şairin Allah’a karşı engin bir mahiyette duyarlılık gösterdiğini ve hassasiyet noktasında en üst perdeden adım attığını belirten Fuzūlî; hayatta işlediği günahlarının Hak tarafından affedileceğinin haberini beklemekte ve Yaratan tarafından da kendisine yönelik duyarlı ve hassas pencereden davranılmasını lütuf olarak görmek istemektedir.

“Hîç meskende karārım yoh-durur ol zevķden
Kim kaçan hāk-i ser-i kūyuñ ola mesken maña” (G.7/5)

Hāk-i ser-i kūy, sevgilinin diyarı yani makam-ı ubudiyettir. Şair, sevgilinin diyarına varmak orada kalmak uğrunda her şeyi yaptığını, her konuda hassasiyet içerisinde olduğunu; Hak söz konusu olduğunda bütün duyarlılığını ön plâna alarak o minvalde davranışlar sergilediğini, hatta sevgilinin diyarına onun tarifsiz iklimine gidemeyeceğinin korkusunu daima benliğinde hissettiğini ifade etmektedir.

*“Pādiṣāhum zulm edüp āşık seni zālīm demiş
Hüb olanlardan yaman gelmez bu bühtāndur saña” (G.8/6)*

Empatik düzlemde sevgiliye yaklaşan şair, ondan asla kötülük gelemeyeceğini, onun tabiatında böyle bir eksiklik ve kusurun bulunmadığını, ona hiçbir surette zulmün yakışmadığını ifade etmektedir. Sevgilide var olan bu kusursuzluk abidesi, sevgilinin ne kadar duyarlı, hassas bir tabiatının olduğunu vurgulama anlamında oldukça önemlidir.

*“Ġamdan öldüm demedüm hāl-i dil-i zār saña
Ey gül-i taze revā görmedüm āzār saña” (G.16/1)*

Fuzûlî, sevgili uğrunda onca melâmete, ızdıraba, cevre maruz kalmışsa da hiçbir zaman yüksünmemiş, derdini söylememiştir. Çünkü bunun sevgiliyi üzeceğini, onu kıracağını düşünmüştür. Şair bu bağlamda sevgiliye karşı hassas bir dengede yaklaşmış, ona karşı empati kurmuş ve oldukça duyarlı bir şekilde yaklaşım sergilemiştir.

*“Dutalum kim eşk seyl-ābına yoḥdur i’tibār
Ey Fuzûlî çeşm-i giryānuñ gerekmez mi saña” (G.17/7)*

Beyitte şair, sevgili uğrunda döktüğü gözyaşının aşk pazarında para etmediğini, bir kıymetinin olmadığını, buna mukabil kendi gözlerinin değersizleşip kör olma noktasına geleceğini; tüm bu hallerin hiçbir surette sevgili tarafından önemsenmediğini dile getiriyor. Âşığa yönelik duyarlı bir pencereden bakılmadığını, ona hassasiyet düzleminde yaklaşmadığının vurgusu yapılmaktadır.

*“Oldı ebr-i dūd-ı āhum perde-yi ruḥsār-ı māh
Āh kim almaz cemālinden henüz ol meh niḳāb” (G.33/7)*

Şair onca zorluğa, mihnete, acıya direnerek sevgili uğrunda yaptığı fedakârlıklar karşısında sevgilinin kendisine anlamlı ve yerinde davranışlar sergilemeyip hassasiyet, duyarlılık bağlamında acımasız davrandığını, nazik ve empatik mahiyette adımlar atmadığını ve ondan gerçek yüzünü gizlediğini son kertede yüzündeki perdeyi kaldırmadığından dem vurmaktadır.

*“Harāb olan gönül ey büt senüñ maḳāmuñdur
Teġāfûl eyleme birkaç taş ile ābād et” (G.38/3)*

Gönlün aşktan ötürü harap olduğunu dile getiren Fuzûlî, gönlün sevgilinin makamı olduğunu bundan dolayı da sevgili tarafından viran hâline gelen ruhunun

görmezlikten gelinemeyeceğini belirtmektedir. Şairin sevgiliden bu noktada empati yapmasını ve kendisine hassas, duyarlı bir yol üzere yaklaşmasını istemektedir.

*“Nāledendür ney gibi āvāze-yi ıṣkum bülend
Nāle terkin kılmazam muṭlaḳ kesilsem bend bend” (G.63/1)*

*“Açılur gönlüm gehī kim girye-yi telḥum görüp
Açar ol gül-ruḥ tebessüm birle la’l-i nūṣ-ḥand” (G.63/4)*

63. gazelin 1 ve 4. beyitlerinde duyarlılığı, hassasiyeti temele alan Fuzûlî, gül yanaklı sevgilinin kendisine anlayışla yaklaştığını, empatik bir cihetten baktığını ve ney misali boğum boğum kesilse bile aşktan asla vazgeçmeyeceğini, bu yoldan dönmeyeceğini, menzile varana değin bu uğurda fedakârlığa devam edeceğini ifade etmektedir.

*“Fuzûlî tōkme çoḥ yaṣ iḥtiyāṭ et getmesün nā-geh
Gözünden sürme kim gerd-i reh-i ehl-i şafādandur” (G.69/8)*

Şair beyitte kendisine seslenerek; sevgiliye karşı çok fazla hassasiyet göstermemesini, aşırıya kaçarak duyarlılık gösterme sınırını aşmamasını, günü geldiğinde gösterdiği bu aşırılığın kendisini zorda bırakacağını, çok yaş dökmesinden mütevellit gerçek aşkın lezzetini kaybedebileceğinin bilincinde olması gerektiğini, ehl-i safâ çizgisinde bulunarak kazandığı saf ve temiz mertebeyi elinden kaçırabileceğini ifade etmektedir.

*“Ne müşkil ḥālî olsa āşıkuñ ma’şūḳ eder çāre
Ger ol bî-derd bilmezse bu ḥālî ḥāl müşkildür” (G.91/4)*

Sevgililer yapı gereği âşıklarına duyarlı değillerdir ve onların hiçbir şekilde ne halde olduklarına bakmazlar sadece kendilerinin sevilmesini, her koşul altında kendilerine bağlılık beklerler. Şair bu beyitte sevgilinin kendisine karşı duyarsız olduğunu ifade ediyor.

*“Mülk-i ḥüsnüñ böyle zālîm pādîşāhı olmaḡıl
Kim saña zālîm dese ādil güvāhı olmaḡıl”*

*“Ġamze tîḡin cekme her sâ’at gönül yağmasına
Hükme tabi mülke ġāretger sipāhî olmaḡıl” (G.167/1-2)*

Güzel, yani sevgili aşığa her daim zulmeden taraftadır. Şair, bu bağlamdan yola çıkarak 167. gazelin ilk iki beyitinde; “zalim padişah ve yan bakış” mazmunlarından hareketle sevgilinin kendisine ve tüm diğer âşıklara hassas davranmasını ve de duyarlı bir perspektiften yaklaşmasını beklemekte, dilemektedir.

*“Rüsvâlarından ol meh şaymaz meni Fuzûlî
Dîvâne olmayam mı dünyâda yoh mı ârum” (G.189/7)*

Sevgilinin şairi, aşkı uğrunda rüsva olanlardan saymadığını, onu hiçe saydığını, onu görmezden gelip tegafül gösterdiğini, ona karşı duyarlılık göstermeyip hassasiyet içinde yaklaşmadığını dile getirmektedir. Her ne kadar rüsva olmak ibaresinin karşıtı tasavvufi manada karşımıza çıksa da rüsva olmak deyiminin tasavvufi olgunlukta iyi bir karşılığı bulunmaktadır. Nitekim âşık, sevgili için gerektiğinde tüm dünyaya karşı rüsva olacak, tüm dünyaya küsecek, tüm kâinattan vazgeçebilecektir.

*“Yâr hâl-i dilümi zâr bilüpdür bilübem
Dil-i zârumda ne kim var bilüpdür bilübem” (G.191/1)*

*“Men ne hâcet ki kılam derd-i dilüm yâre ıyân
Kamu derd-i dilümi yâr bilüpdür bilübem” (G.191/4)*

Şair, 191. gazelin 1 ve 4. beyitlerinde ortak mazmunlardan yola çıkarak, ne kadar sorunu, kederi, derdi varsa her birisini sevgilisinin bildiğini, bunların tamamından haberdar olduğunu, ruhunun tüm çıkmazlarının, feryatlarının sevgilisinin kendisine karşı empatik, duyarlı ve hassas olduğu için onun tarafından bilindiğini vurgulamaktadır.

*“Yağma cānum nâle-yi bî-ihtiyārumdan şağın
Tökme kanum âb-ı çeşm-i eşk-bārumdan şağın”
“Su verür her şubh-dem gözyaşı tîğ-ı âhuma
Çoh meni incitme tîğ-ı âb-dārumdan şağın” (G.206/1-2)*

Canı yanarsa feryad u figan edeceğini, gözyaşının ahının kılıcına su verdiğini 206. gazelin 1 ve 2. beyitlerinde ifade eden şair, kanının dökülmemesini, gözünün suyundan sakınılmasını, parlak kılıcından yani ezilmiş, horlanmış kalbinden sakınılması gerektiğini vurgularken kendisine karşı duyarlı olunmasını, hassasiyet çerçevesinde davranılmasını, anlayışlı yaklaşılmasını istemektedir.

*“Taş bağırlu olmasaydı Bîsütûn Ferhâd için
Su yerine gözlerinden ağıdurdı seyl-i hûn” (G.226/3)*

Bîsütun, taş bağırlıdır. Ki öyle olmasaydı, Ferhat’a acır, ona karşı hassasiyet gösterip duyarlılık çerçevesinde yaklaşırdı. Lâkin netice itibarıyla böyle davranmamış, duyarlılıktan uzak olup Ferhat’a acımamıştır.

*“Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı
Ne revâ kim ola mey-hâne kapısı bağılu” (G.232/4)*

Mübarek ramazan ayı geldiğinde cennet kapıları ardına kadar açılır. Bu ayda oruç tutularak tüm kötülüklerden uzaklaşılır. Buna mukabil Allah’a yakın olmak gayesi en önemlisidir. Âşıkların cenneti ise meyhanedir, aşk yeridir. Ahireti yansıtan cennet açılırken âşıkların cenneti olan meyhanenin kapalı olması hak değildir. Âşıklara bu konuda hassasiyet gösterilip meyhane açılmalıdır.

*“Yağa çâk edeni başmak gibi şalur ayağa
Ey Fuzûlî gör anuñ etdügi istiğnaya” (G.234/7)*

Sevgili, aşığa hakîr davranıp onu aşağılıyor. Âşık, sevgiliden kendisine karşı anlayışlı olmasını; kendisinin yakasını paçasını parçalamamasını ve hassasiyetle kendisine yaklaşmasını bekliyor.

*“Ger görmemek dilerseñ resm-i cefâ Fuzûlî
Olma vefâya tâlib dünyâ-yı bî-vefâda” (G.236/7)*

Dünyanın vefasızlığına dikkat çeken şair, dünyada hiç kimseden vefa beklememesi gerektiğini; çünkü duyarlı ve anlayışlı hiç kimsenin bulunmadığını belirterek zamandan şikâyet etmektedir.

*“Ey tegâfûl birle her sâ’at kılan şeydâ meni
Vâkıf ol kim öldürür bir gün bu istiğnâ meni” (G.255/1)*

Şaire sevgili tarafından yok sayılmak büyük bir ızdırap vermektedir. Sevgilinin Fuzûlî’ye “tegâfûl göstermesi” her saat, her an şairi çılgın hâle getirmekte; onu daha da “cevr” denizine atmaktadır. Fuzûlî, sevgiliden kendisine hassasiyet içinde olmasını ve daha anlayışlı, duyarlı davranmasını beklemektedir. Şair bu durumdan şikâyetçi gibi görünse de aslında tezat sanatından faydalanarak memnuniyetini inceden inceye hissettirmektedir.

*“Kamu bīmārına cānān devā-yı derd eder ihsān
Niçün kılmaz maña dermān meni bīmār şanmaz mı” (G.257/2)*

Şair, sevgili için; aşk yüzünden düşen, acı çeken, türlü sıkıntılara katlanan herkese yardım elini uzattığını, onlara kolaylık sağladığını lâkin söz konusu kendisi olduğunda sevgiliden kendisi için bu kolaylıkların yapılmadığını, kendisine duyarlı olunmadığını, hassasiyet gösterilmesi noktasında geri plânlara itildiğini ifade etmektedir.

*“N’oldı götürmedüñ ele şad pāre göñlümi
Vehm eyledüñ mi el kese bu şīşe paresi” (G.280/3)*

Şair, sevgiliye yönelik olarak yüz parçaya bölünmüş olan gönlüne neden merhem olmadığını sorarak; sevgilinin kendisine karşı duyarlı olmasını, empati kurarak onu anlamasını beklemektedir. Buradaki gönül, vahdet diyarından nasibini almış kâmil insanı temsil etmektedir.

*“Senden hemīşe tīr-i belādur gelen maña9
Beyle olur mı āşık u ma’şūkuñ aresi” (G.280/6)*

Sevgilinin acımasızca kendisine belâ oku fırlattığını belirten şair, âşık ile mâşukun arasının böyle olamayacağını ifade etmektedir. Sevgilinin kendisini anlamasını beklediğini, kendisine karşı empatik düzlemde yaklaşması gerektiğini vurgulayarak sevgiliden duyarlılık beklemektedir.

*“Ol çāh-ı zenaḥdānda derdüm görürem göñlüm
Göñlümde görür oldum ol çāh-ı zenaḥdānı” (G.285/3)*

Şair, sevgiliye karşı ne kadar hassas ve nazik olduğunu belirtmek için “çene çukuruna gönlümü vereyim.” ibaresini kullanmış ve sevgiliye olan düşkünlüğünü dile getirmiştir. Hatta bu ibarenin sevgiden ötürü kendi ruhunda da yer ettiğini belirterek duyarlılığın empatik düzlemdeki karşılığını bizlere hissettirmiştir.

*“Yā Rab ne sebedendür kim hīç eser kılmaz
Dil-dāre Fuzūlünñ feryād ile efgānı” (G.285/9)*

Sevgilinin empati kurmadığını, kendisine iyi niyetle yaklaşmadığını; sevgili uğrunda feryat ve figân eden şairin sevgiliye hiçbir surette tesir edemediğini belirtmektedir. Sevgiliye karşı oldukça duyarlı ve hassas bir çerçeveden yaklaştığını dile

getiren şair, kendisine ise bu minvalde yaklaşılmadığını ve bu durumun da ruhunda ezikliğe ve burukluğa neden olduğunu ifade etmektedir.

4.12. Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

*“Gehī toprağa eyler hikmetüñ biñ meh-liķā pinhān
Gehī şun’uñ kılur toprağdan bin meh-liķā peyda” (G.4/5)*

Fuzûlî, Yaratan’ın güzellik unsurlarını ön plâna çıkararak; onun hikmeti karşısında kâinatın bin ay yüzlü güzelinin toprağa gizlendiğini, Allah’ın güzelliğinin ve kudretinin karşısında bin mehlikanın (ay yüzlü güzel kadın) vücut bulduğunu belirterek; Hakk’ın yaratılışını estetik düzlemde kendi penceresinden betimlemesini yapmıştır.

*“Eşraķat min feleki’l-behçeti şemsüñ ve bihā
Mele’e’l-‘ālemü nūran ve sürūran ve behā”*

*“Çıhdı bir gün ki zıyāsında tamāmī-yi rusūl
Oldı mahv eyle ki hurşīd şuā’ında Süha*

*“Oldı bāzār-ı cihān revnaķı bir dürr-i yetīm
Ki degül eki cihān hāşılı ol dūrre baha” (G.5/1-3)*

5. Gazelin 1-3. beyitlerinde Hz. Muhammed’in bir güneş misali âleme doğduğunu ve onun nurundan âlemin berraklaştığını, kâinattaki her zerrenin nasibini aldığını, şuur ve idrakle dolduğunu, iki cihanı da bir dürr-i yetimin aydınlattığını ifade eden Fuzûlî; kendi ruhsal esenliğindeki yansımadan yola çıkarak Hz. Peygamber’in emsalsiz güzelliğini estetik açıdan değerlendirmektedir.

*“Seni melek görelî yazmaz oldı ışkı günāh
Velī yazıldı bu yüzden besī sevāb saña” (G.11/2)*

Meleklerden (Kirâmen Kâtibîn) dem vuran şair, sevgilinin o asil, güzel, etkileyici yüzünü gören meleklerin o günden beri sevap ve günahı yazmadığını, fevk derecesinde büyülendiklerini, sevgilinin esrarı karşısında etkilendiklerini belirten Fuzûlî; sevgilinin bediiyatını temele alarak onun estetik manada portresini çizmiştir.

*“Ārızuñ gül gül edüpdür mey-i gül-gün tābı
Veh ki bir gülden açılmış nece gülzār saña” (G.16/4)*

“Ârız”, vahdeti simgeler. Fuzûlî, beyitte sevgilinin güzelliğini ortaya koymak ve vahdet diyarına yelken açmak için gül bahçeleri teşbihinden faydalanmaktadır. Sevgilinin yanağını-ki yanak da vahdeti çağrıştırır- hararetle açan gül bahçelerine benzeterek sevgiliye yönelik olarak estetik bir yaklaşım sergilemiş; sevgilinin güzellik unsurlarını estetik bir bakış açısıyla sağlam temellere oturtturarak öncelemiştir.

*“Bahre lü'lü' dişlerüñ vaşfın meger söyler şabā
Kim kulağ dutmuş şadef içre dür-i galâtān aña” (G.22/5)*

Sevgiliye bediiyat temelinde yaklaşım sergileyen şair, onun güzelliğinin farklı unsurlarını ön plâna çıkararak beyitin bütününde sevgilinin dişlerinin inciye benzediğini hatta inciden dahi parlak ve değerli olduğunu, âlemin bu inciye değer verip sedef içinde sevgiliye kulak tutup onu dinlediğini vurgulayarak sevgilinin her yönüyle büyüleyici güzelliğini estetik algı çerçevesinde harmanlayarak bizlere sunuyor.

*“Şubh şalup mihr-i ruḥuñdan nikāb
Çıh ki temāşāya çıha āftāb” (G.27/1)*

Sevgilinin bıraktığı derin duyguların bir yansıması olarak şair, sevgilinin akislendirdiği eşsiz duyguları özgün bir zevk çerçevesinde değerlendirerek; sevgilinin güzellik unsurlarını kendi penceresinden estetik çerçevede ele almıştır.

*“Haṭ-ı ruḥsāruñ eder lutfda reyḥān ile baḥs
Hüsn-i şüretde cemālüñ gül-i ḥandān ile baḥs”*

*“Cenneti kūyuña zühed ehli münāsib deseler
Ne münāsib ki kılam bir nece nādān ile baḥs”*

*“Yüzüne durmasun āyīne urup lāf-ı şafā
Ne revā meh kıla ḥurşīd-i dirahşān ile baḥs”*

*“Gerçi şimşādda çoḥ lāf-ı leṭāfet vardur
Yorılır eylese ol serv-i ḥurāmān ile baḥs”*

*“Kılsa cān la'li ile feyz yetürmek baḥsin
Cānib-i la'lini dut ey gönül et cān ile baḥs”*

*“Düşer od şem' diline bu sebebdan ki kıılır
Dil uzadup geceler ol meh-i tābān ile baḥs”*

*“Şıfat-ı hüsnüñ eder haste Fuzûlî ne aceb
Hüsn-i güftârda ger eylese Hassân ile bahs” (G.45/1-7)*

Sevgilinin kusursuz güzelliğini duyusal derinlik boyutunda ön plâna çıkaran şair, estetik bakış açısıyla da bunu harmanlayıp beyitlerin tamamına serpiştirmiştir. Fuzûlî, 45. gazelin tamamında sevgilinin farklı aşamalarındaki esrarengiz güzelliğini betimleyerek; açılmış bir güle benzediğini, onun cennetinde huzur bulunacağını, aynadan bile daha berrak ve saf olduğunu, salınarak yürürken âşıkta bıraktığı o tarifsiz büyüğü, vahdeti simgeleyen lâ'linden aşkın içkinliğinin yayıldığını ifade etmektedir.

*Arz-ı ruhsâr et bugün ey meh güm olsun gökde gün
Eyle kim encüm olur gün arz-ı ruhsâr eylegeç (G.48/5)*

Sevgilinin güzellik unsurlarını farklı perspektiflerden estetik bir dille işleyen Fuzûlî, onun yüzünün ay kadar parlak olduğunu, güzelliğinin kusursuz boyutta olduğunu tüm kâinata gösterdiğini, hatta sevgilinin eşsiz güzelliği karşısında güneşin kaybolacağını, yıldızların yok olacağını ifade etmektedir.

*“Leblerüñ tek la'l lafzuñ tek dür-i şehvâr yoḥ
La'l ü gevher çoḥ lebüñ tek la'l-i gevher-bâr yoḥ” (G.60/1)*

Sevgilinin konuşan dudaklarını ön plâna çıkaran şair, la'l vurgusu yaparak sevgilinin dudaklarını inci saçan/yağdıran sonsuz bir deryaya benzetmektedir. Nitekim sevgili, Fuzûlî'nin gözünde mertebesine ulaşılmakta güçlük çekilen yüce bir varlıktır. Sevgili, eşsizdir, azamet sahibidir, her şeyden öte benzersiz mahiyette güzeldir ve çekicidir. Onun her açıdan portresi, estetiksel ve uludur.

*“Cilve-yi aks-i ruḥuñ âyîñede ey reşk-i hûr
Rûşen etmiş anı kim hurşiddendür aya nûr” (G.66/1)*

Sevgili ile huri karşılaştırması yapan şair, sevgilinin güzelliğinin hurilerden katbekat üstün olduğunu, kâinatta her ne varsa bunların içindeki en kutsal şeyin sevgilinin kendisinin ve onun aşkının olduğunu vurgulayan Fuzûlî; ay-güneş ikileminden yola çıkarak sevgilinin üstün güzelliğini ve ona estetik düzlemde yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır. Nitekim ay ile ayine, hur-hurşid kelimelerinin benzerliğinden yararlanan şair bu benzetmeler üzerinden sevgilinin güzellik unsurlarını betimlemektedir.

*Çeşm-i şûret-bâzuma müjgân şafî hengâmedür
Kana batmış her müjem bir şûh-ı gül-gün câmedür”*

*“Tâ haţuñ üzre ham-ı ebrûlaruñ ser-germiyem
Her sözüüm derd-i dil imlâsına bir ser-nâmedür”*

*“Gösterür her dem alâmetler kıyâmetden kadüñ
Kâyim etmiş haşır burhânın aceb allâmedür” (G.68/1-3)*

68. gazelin ilk üç beyitinde “Kırpik-ayva tüy-kaş-boy-endam-kıyamet” teşbihlerini temele alan şair, sevgiliye yönelik bediîyatı ön plâna çıkarmış, sevgilinin benzersiz güzelliğini temaşa ederek onu övüp göklere çıkarmıştır. Sevgilinin güzellik unsurlarına değinen Fuzûlî, sevgilinin kırpiklerinin her birinin kırmızı elbise giydiğini, tarifi yapılamayan ayva tüylerinin güzelliğinin yansıttığı kaşlarının her şeye bedel olduğunu ve boyunun bir kıyamet alâmeti misali olduğunu vurgulamaktadır.

*“Kansı gülşen gülbüni serv-i hırâmānuñca var
Kansı gülbün üzre gonca la’l-i handānuñca var”*

*“Kansı gülzâr içre bir gül açılır hüsnüñgibi
Kansı gül bergi leb-i la’l-i dūr-efşānuñca var”*

*“Kansı bâğuñ var bir naḥli kadüñ tek bārver
Kansı naḥlüñ ḥāşılı sīb-i zenaḥdānuñca var”*

*“Kansı ḥünî sen gibi cellāda olmuştur esîr
Kansı cellāduñ kılıcı nevk-i müjgānuñca var”*

*“Kansı bezm olmuş münevver bir kadüñ tek şem’den
Kansı şem’üñ şu’lesi ruḥsār-ı tâbānuñca var”*

*“Kansı yerde tapılır nisbet saña bir genc-i ḥüsn
Kansı gencüñ ejderi zülf-i perîşānuñca var” (G.81/1-6)*

Şair 81. gazelin 1 ilâ 6. beyitlerinde sevgilinin farklı güzellik unsurlarını temele alarak ve estetik mahiyette güzelliklerini önceleyerek bir güzellik portresi çizdiğini gözlemliyoruz. Nitekim bunu yaparken “gül fidanı-servi boy-gonca-inci-kırpik-cellat-hazine-saç” gibi kavramlardan faydalanmış, bunları sorular sormak marifetiyle derinleştirerek sevgilinin tarifi mümkün olmayan estetik mahiyetteki güzellik portresini inşa etmiştir. Bu estetik temelli portrede en dikkat çekici nokta ise; şairin sevgilinin

tılsımlı bir cazibesinin olduğunu öne çıkarması ve sonsuzluğa kanatlanma noktasında büyü/efsunlu bir kapıdan ancak onun güzelliğinin ve derinselliğinin farkına varılmasıyla mümkün olacağı fikrini bizlere aşılmasıdır.

“Tā ki tāk-ı zer-nigārın çarh vīrān eylemiş
Hıst-ı zerrīnin şabā ferş-i gülistān eylemiş”

“Kātib-i takdīr haft-ı sebz tahrīr etmege
Levh-i gülzārı hazān bergi zer-efşān eylemiş”

“Kaṭ’edüp faşl-ı hazān āb-ı revān şīrāzesin
Nüşha-yı gülzāruñ evrākın perīşān eylemiş”

“Devr cevvin gör ki nüzhet-baḥş-ı ehl-i zevk iken
Cūybār u gülşeni zencīr u zindān eylemiş”

“Eylemiş tedbīr teşvīş-i hazān tārācına
Lāle rengīn raḥtını dāğ icre pinhān eylemiş” (G.131/1-5)

131. gazelin ilk beş beyitinde Fuzûlî, sanatsal ve estetiksel bir bakış açısıyla sonbahar mevsiminin tasvirini, mevsime yaraşır tarzda, solgun yapraklar, yağmurlar ve selleri anlatmakta ve fırtınanın gül bahçelerini nasıl tarumar ettiğini betimlemektedir. Böylece şair insana kasvet veren sonbahar manzarasının sanatsal resmini estetiksel olarak çizmektedir.

“Kıldı ol serv seḥer nāz ile ḥammāma hīrām
Şem-i ruḥsārı ile oldu münevver ḥammām”

“Görinürdi bedeni çāk-i girībānından
Cāmeden çıḥdı yeni ayını gösterdi tamam”

“Nīl-gün fuṭaya şardı beden-i üryānın
Şan benefşe içine düşdi muḳaşşer bādām”

“Oldı pā-būs-ı şerīfiyle müşerref leb-i havz
Buldu dīdār-ı laṭīfiyle ziyā dīde-yi cām”

“Şandılar kim şatılur dāne-yi dürr-i arākı
Urdu el kīseye çoḥlar kılup endīşe-yi ḥām”

*“Kākūlin şāne açup kıldı hevāyı müşgīn
Tīg mūyın dağıdup etdi yeri anber-fām”*

*“Tās elin öpdı hased kıldı kara bağrumı su
Yetdi şu cismine reşk aldı tenümden ārām” (G.201/1-7)*

*“Merdüm-i çeşmüm ayağına revān su tökdi
Ki gerek su tökile servüñ ayağına müdām” (G.201/10)*

Fuzûlî, güzeli, sevgiliyi hakikatın gölgesinde en eşsiz manada, kusursuzca tasvir edip peşinden koşmaktadır. Nitekim estetik, güzeli arama, onun peşinde koşma eylemidir. Bu açıdan 201. gazelin 8 ve 9. beyitleri hariç olmak üzere kalan beyitlerde ortak mazmunlar, “sevgilinin üryan kalması, soyulmuş badem menekşe misali olması, yanağının mumunun hamamı aydınlatması, havuzun dudağının ayağını öpmesi, tasın elini öpmesi, gözbebeğinin ayağına su dökmesi, tarağın saçını kesip ambere boyaması” kullanılarak sevgilinin o eşsizliği, letafeti ve zarafeti estetiksel ve sanatsal cihette ön plana çıkarılmaktadır.

*“Bāgbān şimşād u nesrīnūñ maña arz etme kim
Ol kad ü ruḥşārdur şimşād u nesrīnüm menüm” (G.203/2)*

Sevgilisinin görünüşünü bediyyat çerçevesinde ele alan şair, sevgilisinin boyunu şimşir ağacına, yanağını da beyaz güle benzeterek estetik bir görsellikle sevgilisini ele almaktadır.

*“Görmesem her göz açanda ol gül-i ra’nā yüzün
Göz yumunca eşk-i gül-gūnum dutar dūnyā yüzün”*

*“Gerçi kāfirsən saña ey büt yeter ol ecr kim
Rağbetün büt-hāneden dönderdi bin tersā yüzün”*

*“Perde-yi çeşmümde naḳş-ı cevher-i tīgüñ senüñ
Mevce benzer kim dutar taḥrīk ile deryā yüzün” (G.218/1-3)*

*“Yād-ı ruḥsārıyla ol māhuñ gözüm kan yaş töker
Her gören sâ’atde ḥurşīd-i cihān-ārā yüzün”*

*“Nāz edüp dönderme ey bī-derd yüz uşşākdan
Munca hem gösterme faḳr ehline istignā yüzün”*

*“Ey Fuzûlî dūd-ı āhum tîre eyler ālemi
Görmesem bir lahza ol māh-ı melek-sīmā yüzün” (G.218/5-7)*

Şair kâinattaki özen, düzen, intizamdan ve insicamdan faydalanarak 218. gazelin 1, 2, 3, 5, 6, 7. beyitlerinde sevgilinin güzelliğini, onda duyumsadığı güzellik unsurlarını, estetik bakış açısını, göreceli güzellik algısını, “renkli gözyaşı, kâfir-put-güzellik, kılıç cevheri, gafil bedevi, hararetli gözyaşı, güneş ve ayın saatli yüzü, naz etme” gibi ortak mazmunlar kullanarak ifade etmiştir.

*“Bülbül-i dil gülşen-i ruhsāruñ eyler ārzū
Tūfī-yi cān lā’l-i şekker-bāruñ eyler ārzū”*

*“Nāme vü kâşid peyāmıyla hoş olmaz hātırım
Öz lebünden lehçe-yi güftāruñ eyler ārzū”*

*“Serv ü gül nezzāresin n’eyler saña hayrān olan
Ārızuñla kadd-i hoş-reftāruñ eyler ārzū” (G.230/1-3)*

Tasavvufî mazmunlar yoluyla sevgilinin güzelliğini, ruhsal esenliğinin kendisinde bıraktığı güzellik zerafetini, bediiliği, estetik algıyla harmanlayan şair; 230. gazelin ilk üç beyitinde estetik unsurunu vurgulamıştır. Sevgiliye yönelik estetik unsurları olarak; “şeker ve dudak, müzik ve dudak, yürüyüş ve servi” ikiliklerini tasavvufî temelde yoğurarak bizlere temaşa edilmektedir.

*“La’l-i nābuñ şıfatı şehd-i muşaffādur lîk
Acı etmiş anı şafrā-yı hased şahbāya” (G.239/6)*

Şair, sevgiliye estetik manada yaklaşım sergileyerek onun ne kadar güzel olduğunu, onun dudağının saf bal olduğunu, onun dudağındaki esrarın haset, kin, nefret sofralarını tatlandırıldığını dile getirerek; sevgilinin özel oluşunu özgün zevk anlayışı çerçevesinde ele almıştır.

*“Kārardur āftābı sāye çeksen perde ruhsāre
Dirildür gonce halkın dürc-i la’lün gelse güftāre” (G.240/1)*

Sevgilinin yüzü güneşe, dudağı goncaya benzetilerek; sevgilinin yüzünü örttüğünde güneşin kapkara olduğunu, güneşin ışığını sevgiliden aldığını, onun yüzü olmasa güneşin ziyasının kâinatı aydınlatamayacağını, sevgili söze başlayınca yitip

gitmiş gonca bahçelerinin yeniden canlandığını belirten şair; sevgilinin güzelliğinin ne kadar üstün olduğunu teşbihlerle berraklaştırıp estetik algıyı önelemektedir.

*“Nihāl-i servdür kaddüñ kaşuñ nûn ol nihāl üzre
Misāl-i noқта-yı nûn hālüñ ol müşgîn hilāl üzre” (G.243/1)*

Beyitte geçen müşgîn hilâl, siyah ise hilâl şeklindeki kaşın kendisidir. Şair, “nûn” harfi üzerinden sevgiliye dair teşbihte bulunup sevgilinin “beni”ne atıfta bulunarak onun güzelliğini, erişilmez çekiciliğini, estetik dokusundaki ahengi ön plâna çıkarmaktadır.

*“Bırahdı hâke hüsnüñ âftâb-ı âlem-ârâyı
Götürdi yer yüzinden mu’ciz-i la’lün Mesîhâyı” (G.256/1)*

*“Ruhuñ üzre ham-ı ebrûnı görmek isterem ammâ
İyen duşvâr olur gün var iken görmek yeni ayı” (G.256/4)*

256. gazelin 1 ve 4. beyitlerinde; sevgili öylesine güzel ve kusursuz tabiatlıdır ki kâinatı aydınlatan güneş dahi onun önünde saygıyla eğilir, secde eder. Sevgilinin güzelliği, güneşi yere düşürdü ve dudağının mucizesi ise Hz. İsa’nın varlığını yeryüzünden silip süpürdü. Sevgilinin yüzü güneşten daha parlaktır ve kaşları ise bir hilâl misali kusursuz yaratılmıştır. Sevgilinin güzellik unsurları estetik algı bağlamında işlenerek, bediiyat ön plâna çıkarılmıştır.

*“Ne zîbâsan ki şûret bağlamaz taşvîr-i ruhsâruñ
Tahayyür şûret eyler şûretüñ çekdükde naqqâşı” (G.265/2)*

Şair, âşık olduğu sevgilinin tarifsiz şekilde güzel olduğunu, güzelliğinin hiçbir surette taklit edilemeyeceğini, yüzünün resminin yapılamayacağını, yapılsa dahi sevgilinin hakiki güzelliğini yansıtamayacağını, sevgilinin resmini yapmak isteyen ressamın bunu başaramayıp kendisinin resme dönüşeceğini ifade ederek; sevgilinin güzelliğini estetik manada, kusursuzluğunu da ön plâna çıkararak vurgulamaktadır.

*“Dür tek dişüñsözini her dem eşitmek ister
Bahruñ müdâm anuñ-çün sâhildedür kulağı”
“Zülfî siyeh şanemler olmuş senüñ esîrüñ
İşkuñda her birinüñ öz zülfî boynı bağı” (G.278/4-5)*

Sevgilinin güzellik unsurlarını ön plana çıkaran şair; onun dişlerini inciye benzetmekte, denizin bu güzelliği i itmek istediğini ve bu yüzden de sahile kulağını dayadığını ifade etmekte, sevgilinin güzelliği karşısında bütün güzel z l fl  güzellerin ve putların onun esiri olduğunu belirtmektedir. Bediiyatı önceleyen şair, sevgilinin estetik algısını vurgulamaktadır.

*“ ekersen ey mu avvir   retin ol meh-ve    amm 
Ne m mkind r mur du ca çekilmek  aşları yayı” (G.281/3)*

Sevgilinin  zg n güzelliğinin sınırlarına vurgu yapan şair, sevgilinin ay misali güzel olduğunu, onun  aşlarının yayının hiçbir ressam tarafından resmedilemeyeceğini, hil l gibi olduklarını ifade ederek estetik bakış açısını öncelemektedir.

*“ em-i r yu  t b   ur  d-i kıyam  pertevi
 ok a-yı la’l n sözi    b-ı adem efsanesi” (G.283/5)*

Sevgilinin yüzünün mumunun ışığı, kıyam  gününde parlayacak olan güneş ışığına benzetilmekte; hok a misali olan dudağının sözü ise yokluk uykusunun masalımsı tılsımını andırmaktadır. Kıyam  gününde güneş doğduğunda tüm insanlar yeniden ha rolacak ve dirileceklerdir.  şte bu esnada bir ışık hüzmesi zuhur edecektir. Bu ışık kıyam  gününde değeri çok fazla olan bir kaynak olacaktır. Bu açıdan bakıldığında sevgilinin estetiksel algısı ön plana alınarak onun kusursuzluğu vurgulanmaktadır.

*“Leb   aksi gözüm ya ını mey tek l le-gün etdi
Zena d nu  mur dum d st-k m n ser-nig n etdi” (G.290/1)*

Şair yaratılış itibariyle sevgilinin üstün bir güzellik abidesiyle donandığını, üstün meziyetleri olduğunu, onun estetikliği karşısında, “sevgilinin dudağının akislerinin şairin gözünün ya ını şarap misali l le rengine b r d Ğ n , sevgilinin çenesindeki çukurun şairin muradını ba  aşağı ettiğini” belirten Fuz l ; sevgilinin güzellik unsurlarını farklı cihazlardan betimleyerek sevgiliye yönelik özgün zevk ve estetik algı bağlamlarından konuya yaklaşım sergilemektedir.

4.13. Mahremiyet Değeri ile  lgili Bulgular

*“ ı ma y rum geceler ağy r ta’nından  akın
Sen meh-i evc-i mel  hatsan bu no   ndur sa a” (G.8/5)*

Sevdiğinin özel alanına vurgu yapan Fuzûlî; sevgilisinin gece dışarı çıkmamasını, başkalarının gelip ona kötü şeyler yapabileceğini, ondan faydalanmak isteyebileceklerini, kendisine ve mahrem alanına, ölçüsüne dikkat etmesini vurgulamaktadır.

*“Sāye-yi zülfüñ şebistānındadır şem-i ruḥuñ
Nece yetsün ḳadr ile ḥurşīd-i ālem-tāb aña” (G.12/2)*

Yanak; ruhu, onun da ötesinde vahdeti temsil edip onun remzi olduğundan şair beyitte, sevgilinin yanağının parlak mumunun ve onun saçının gölgesinin yatak odasında olduğunu söylerken aslında sevgiliye duyduğu aşkın tecelligâhının mahrem alanda düğümlendiğini, bu özel alanda sevgilinin aşkını duyumsadığını, vahdete erişmenin yolunun da ancak bu mahrem alanın yani mahremiyet sınırlarının sırtına ermekte olduğunu belirtmektedir.

*“La’lün ile bāde baḥs etmiş zihī güm-rāhlık
Oldı vācib eylemek ol bī-edebden ictināb” (G.33/3)*

Dudak-lâ’l arasındaki ilişkiden yola çıkan şair, sevgilinin dudağının -vahdeti temsil eder- şarapla yani aşkla bahse girdiğini, onunla raks ettiğini belirtip bu raksın yolunu şaşırma derecesine vardığını, bundan dolayı da edep çerçevesinde düşünüldüğünde mahrem sınırları aştığını, kişisel sınırların mahremiyet düzlemini sarstığını vurgulamaktadır.

*“Ey Fuzûlî bunca kim dutduñ nihān ḥāl-i dilün
Ākıbet fehm etdi el çāk-i girībānuñ görüp” (G.34/7)*

Şair, sevgili uğrunda çektiği mihneti, ızdırabı daima gizlemeye çalışmış; sevgili ile kendi arasında mahrem, gizli, sadece kendi kişisel ruhî sınırlarının girdabına ait gördüğü saklı yaşantıları ve duyumsamaları artık saklayamadığını, yaşadığı gamdan ötürü yakasının yırtılıp sinisinin delindiğini, sevgili ile arasındaki mahremiyet çizgisine ait duygularının âşıkârane hâle geldiğini ifade etmektedir.

*“Ḥilāf-ı ādete çoḫ olma ey perī māyil
Yeter füsün ile teşḥīr-i ādemī-zād et” (G.38/5)*

Periye seslenen Fuzûlî aykırı mahiyette olan işlere meyletmemesini, âdemoğullarının mahremiyet alanlarına, özel kimlikli ve mahrem düzlemli yaşantılarına

ve edep sınırlarına girmemesini, insanları oyunlar, hileler, büyüler ve desiselerle avucunun içine alıp kandırmamasını ifade etmektedir.

*“Şoḥbetümden ār edüp ey gül meni terk etme kim
Gül olur efsürde terk-i şoḥbet-i ḥār eylegeç” (G.48/3)*

Sevgiliye seslenen Fuzûlî, sevgilinin kendisini mahrem, kendisine yasaklanmış görmemesini, sevgiliye yakın olmanın kötü bir haslet olmadığını, sevgilinin kendisine kalın duvarlar örmemesini, araya mesafe koyarak kendisinden uzaklaştırmamasını, özel hayatının dışındaki biri gibi hissettirmemesini, kendisinden utanarak gizlenmemesini; çünkü sevgilinin gül, kendisinin diken olduğunu belirterek; bu ikilinin hiçbir surette birbirinden ayrılamayacağını, ayrıldıkları an ikisinin de hayat karşısında yok olacağını dile getirmektedir.

*Sen ḥāl-i dilüñ söylemesen n’ola Fuzûlî
El fehîm kıılır çāk-i girībānuñı görgeç (G.50/7)*

Şair kendine seslenerek; kendi ruh dehlizinde yaşadığı çıkmazlarını saklasa ve söylemese de umurun bunu yakasının parçalanmasından ve en önemlisi de parçalanmış yakasının içinden görülen göğsünden anladığını ifade etmektedir. Yırtılan yakanın altında görülen göğsün içinde gönül ve ruh vardır. Bunlar Yaratan’ın aşkının gizlendiği mahremiyet sınırlarıdır, herkesin aşp geçerek ulaşabileceği yerler değildir. Beyitteki mahrem sınırlar, bedensel mahremiyetten ve kişisel sınırlardan ziyade daha çok ruhsal ve içsel sınırların vurgulanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

*“Revzenüñden koma kim gün düşe ḥalvetgehüne
Ḥarem-i şāha ne lāyık gire çāker güstāḥ”*

*“Sahla ey eşk edeb getme ser-i kūyña çoh
Ki düşer gözden ü yüzden sürilür her güstāḥ” (G.59/4-5)*

Şair, 59. gazelin 4 ve 5. beyitlerinde küstah olanın gözden düşeceğini, küstahça hareket edenin sevgiliye gerçek manada erişemeyeceğini; edebin, hayânın ve mahrem sınırların içinde kalınarak sevgiliye yaklaşılabileceğini, mahremiyet düzleminde hareket edilmediğinde sevgilinin nefretinin kazanılacağını, itibarın kaybedileceğini açıkça vurgulamaktadır. Fuzûlî, mahremiyet değerini ön plâna çıkarmak için beyitlerde “harem ve edep” kelimeleri üzerinde durmuştur.

*“Ġamuñ kim tōkdi anum dilde skin olduın bildüm
Ki alvet ekmegün te'siri keş-i sırr-ı bındur” (G.67/4)*

Aşkın ızdırabının şairin gönlünde halvete çekilip ile çıkarması ve bunun da şairin ruhunda muhtelif yollar aması, onun içindeki sırrın keşfedilmesinin önünü açmıştır. Ruhun iresindeki sırrın ortaya dökölmesi, “halvet” kelimesiyle birleşince mahrem sınırlara vakıf olunmasının tanımı yapılmış ve kişisel sınırların varlığından söz edilmiştir.

*“Degül tavadan etsem bde terkin vehmüm andandur
Ki izhr eyleyem alk içre ‘ışın n-gehn ser-oş” (G.126/3)*

Mahremiyete vurgu yapan şair, sarhoş anına denk gelirse sevgiliye dair söylememesi gereken, gizli kalması lazım olan şeyleri söyleyebileceini ifade etmektedir.

4.14. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgular

*“Y Rab bel-yı ayda Fuzl esirdür
Ol b-dili bu dm-ı kdretten et reha” (G.2/7)*

Fuzl, Allah’a seslenerek onun merhametine sınmakta ve ondan yardım dilemektedir. Nitekim beyitte kendisinin masivaya balı olduğunu, dünyaya esir hle geldiğini, lemin bulanıklık denizinde kaybolduğunu ifade ederek Hakk’ın kendisini doğru yola iletmesi noktasında onun merhametine sınmaktadır.

*“Yo mende bir amel sana şyeste  eger
A’mlme göre vere adlñ cez maa” (G.3/4)*

şair kulluunun gerektirdiği tarzda Allah’a ibadet etmediğini, onu anmadıını söylemiş; eğer ki kendi yaptığı amellerine ve ibadetlerine göre Yaratan’ın adaleti tecelli ederse sonunun hayra delalet etmeyeceğini ve mahvolacaını ifade eden Fuzl, Hakk’ın merhamet denizine sınarak ondan aman dilemekte ve yardım istemektedir.

*“Y Neb lutfuñ Fuzlden kem etme ol zamn
Kim olur teslm mift-ı der-i ufrn saa” (G.6/9)*

Beyitte günahlarının, hatalarının eksikliğine dikkat çeken Fuzl; Hz. Muhammed’den mahşer gününde kendisine şefaath etmesini beklediğini, onun merhametine sınarak onun ltfuna mazhar olmak istediğini belirtmektedir.

*“Çeşmün marîzi oldı gönül la’lden em et
Renc-i humâra düşdi devâdur şarâb aña” (G.9/5)*

Sevgiliye seslenen şair, gönlünün sevgilinin gözünün hastası olduğunu ve onu kendi dudağına yani fenafillaha erıştirmesini istemektedir. Burada kendisine merhamet edilmesini bekleyen Fuzûlî, Hakk’a erişebilmenin yollarını aramakta, dermanının sadece bu yolda olduğunu ifade etmektedir.

*“Meni qarârum ile kıymaz olduñ ey gerdün
Yeridür âhum ile versem inkılab sana” (G.11/5)*

Feleğe seslenen şair, kendisinde huzur, mecal bırakmadığını; benliğine ağır gelen yükler altında onu ezdiğini ve artık kendisine merhamet etmesini beklemektedir.

*“Gam diyârında ecel peyki güzâr etmez maña
Yoh şanup varum meger kim i’tibâr etmez maña” (G.14/1)*

Aşkın ızdırabının pençesinde debelenip kıvrandığına dikkati çeken Fuzûlî, ecelin bir türlü kendisine yetişip gelmediğini, kaderin kendisine merhamet etmediğini, çektiği bu ızdırıp ve acılardan ötürü benliğinin zor durumda olduğunu vurgulamaktadır.

*“Yâr cevri etmez mana ağıyâr ta’lîm etmedin
Bi’llâh ağıyâr eyleyen ihsânı yâr etmez maña” (G.14/2)*

Âşığın kendisine cevretmediğini (ona ızdırıp vermediğini) belirten Fuzûlî, ağıyarın (yabancıнын) bunu kendisine yaptığını, sevgilinin yapması gerekeni yabancıнын yaptığını, sevgilinin kendisine merhamet etmediğini, ona acımadığını izhar etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki âşıklar, aşkın doğası gereği sevgiliden kendisine acı ve üzüntü gelmesini bekler. Çünkü sevgili, âşığa ne kadar zulmeder ve cevrederse âşık kendini o kadar değerli hisseder ve benliğini bulma noktasında Allah katında en üst seviyeye çıkar.

*“Küfr-i zülfinden meni men eylemek lâyıq mıdur
Şüfî inşâf eyle imānuñ gerekmez mi saña” (G.17/6)*

Sevgilinin yaptığı nazdan, “yüzünü örtmesinin ahenginden” kendisini mahrum bırakmak isteyen sofiye bunu yapmaması gerektiğini söyleyen Fuzûlî, sofiye yönelik olarak “insaf et” diye seslenmesi kendisine, kendi benliği ve nefesine merhamet beklediğinin en üst perdeden göstergesidir.

*“İncidür nâlem seni veh n’ola ger bir tîğ ile
Çeşm-i cellâduñ ede ihsân mana minnet saña” (G.18/6)*

Âşık, sevgilinin aşkıdan öldüğünde bu kendisi için bir ihsandır. Şairin, bu uğurda ölmek istediği beyitte açıkça belirtilmiş ve şairin yaptığı feryadın ve ağlamaların sevgiliyi incittiği izhar edilmektedir. Fuzûlî, sevgiliden gözü ile kendisinin celladı olması için merhamet dilemektedir. Nitekim göz, kılıçtır, öldürücüdür, manayı yok edicidir.

*“Ey Fuzûlî ol şanem efgānuña rahm eylemez
Taşa benzer bağı te’sîr eylemez efgān aña” (G.22/7)*

Sevgili tabiatı gereği acı ve keder denizinde boğulan âşığa acımaz, ona merhamet etmez. Aslına bakılırsa âşık tarafından da beklenen budur. Sevgili âşığa zulmettikçe, onu sorunların kucağında boğdukça aşkın hakikati ve samimiyeti daha çok ortaya çıkmaktadır. Fuzûlî bu beyitte her ne kadar sevgiliden çektiği ızdıraplara karşın merhamet beklediğini izhar etse de gerçekte böyle bir durum söz konusu değildir. Kendisi ızdıraptan zevk alan ve kederinin yoğunluğundan ötürü mutlu olan bir şairdir.

*“Ahter-i bahtum vebâlin gör ki ol mehden gelen
Mihrlerdür özgeye cevır ü cefâlardur maña” (G.23/7)*

Sevgilinin kendine daima cevır ve cefa ettiğini, şefkatten uzak yaklaştığını, merhametsiz davrandığını, aralıksız mahiyette bunu sürdürdüğünü ifade eden şair, bu durumdan muzdaripmiş gibi görünse de aslında oldukça memnundur. Çünkü âşıklar bilirler ki sevgili kendisine ne kadar ızdırap verirse onun katında derecesi o oranda yükselir ve benliği huzura gark olur.

*“Raḥm kıl üftâdelerüñ ḥâline
Hiç gerekmez mi saña bir sevâb” (G.27/8)*

Sakî, görevi gereği manâ âleminden feyiz getirendir. Beyitte sakîye seslenen şair, sevap yapabilmenin onun katında bir yeri olup olmadığını sorarak ondan düşkünler adına-kendi adına-merhamet dilemekte, kendisine karşı vicdanlı davranmasını beklemektedir.

*“Ol ki her sâ’at gülerdi çeşm-i giryānum görüp
Ağlar oldu ḥâlüme bî-rahm cānānum görüp” (G.32/1)*

*“Lāle-ruhlar gögsümüñ çākine kılmazlar nazar
Hîç bir rahm eylemezler dāğ-ı hicrānum görüp” (G.32/3)*

32. gazelin 1 ve 3. beyitlerinde; âlemdeki en insafsız insanlar bile şairin aşk yüzünden düştüğü hâllerden ötürü ona acıyıp merhamet ederken sevgilisinin kendisine zulmü sürdürdüğünü, onu ağlatmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Şair sevgilisine yönelik “lâle ynaklı” mazmununu kullanarak sevgilisinin kendisinin yırtık bağına aldırış etmediğini, aşk yüzünden aldığı darbeleri önemsemediğini, kendisine şefkât dairesince davranmadığını izhar etmektedir.

*“Ġayra eyler bî-sebeb bin iltifāt ol nûş-leb
İltifāt etmez maña muṭlaḳ nedür bilmen sebep” (G.36/1)*

“Nûş-leb” ifadesi sevgilinin tatlı sözlerle başkalarına meyledip onların gönlünü almayı ifade etmektedir. Başkalarına meyledip iltifat eden sevgilinin şaire bunu yapmaması ona merhametsiz davrandığını, ona karşı zulmü tercih ettiğini göstermektedir. Beyitte Fuzûlî, sevgiliye sitem ederek kendisine merhametten ırak yaklaştığını belirtmektedir.

*“Men-i dervîşe el hem cevı eder sen cevı kılduḳça⁹
Kim eyler zulm men’in pâdişāhum sen revā görgeç” (G.53/6)*

“Padişah” teşbihi üzerinden bahis açan Fuzûlî, gerçek manada Allah’a seslenmektedir. Lâkin seslenmeyi gerçekleştirirken sitem eder bir hâle bürünse de hakiki manada böyle bir gayesi yoktur. Çünkü şair bilmektedir ki; sevgiliden gelen melâmet okları, türlü cevırlar, ızdıraplar âşık tarafından beklenen, istenen bir davranıştır. Sevgili merhametten uzak, zulmedercesine âşığa davranacak ki sevgilinin âşığı sevme, onu kabullenme derecesi ortaya çıksın.

*“Hecr şāmında ğam etmişdi Fuzûlî ḳaşd-ı cān
Olmasaydı merḫametden dem urup ğam-ḥ’ār şubḥ” (G.54/7)*

Şair, aşk ızdırabını yaşadığı en şiddetli anda yanındaki tek dostun, ona yârânlık edenin sabah olduğunu, kendisine merhamet edip acıdığını, nefsi özelinde kendisine duyarlı olduğunu ifade etmektedir.

*“Müdü ceshmüme ḳan doldurur ḥadeng-i ğamuñ
Yuva başumda dutan ḳuşları edüp mecrûḥ” (G.55/4)*

Sevgiliden şaire devamlı surette bir belâ yağmuru gelmektedir. Kendisine merhamet edilmediğini, acınmadığını ve şefkat dairesinde yaklaşılmadığını belirten Fuzûlî; sevgiliden gelen cevri oklarının gövdesi üzerinde yer edinmiş kuşlara yani hayatındaki en mühim varlıklarına denk gelerek onları yaraladığını, kanlarını akıttığını ve bu kanın gözlerine dolduğunu-kan ağladığını belirtmekte-izhar etmektedir.

“Zârlıgum ıŖkdan var Fuzûlî velî

Ol meh-i bed-mihrden rağm men-i zâre yoh” (G.58/7)

Şair aşk uğrunda dövündüğünü, ağlayıp inlediğini buna mukabil sevgilinin kendisine hiçbir surette merhamette bulunmadığını ona karşı empatik çerçevede yaklaşıp acınmadığını ve dertlerine ortak olmadığını belirtmektedir.

“Ėayr çeşmüden bulur her dem nigâh-ı merĖamet

Men ne kıldum kim naşîbüm nâvek-i dil-düz olur” (G.70/2)

Aşkta gerçekçi olmayanlar, aşkın gerçek lezzetini aramayanlar ve sevgiliye meyletmeyenler âlemde hep rahatlık içinde, rahat bir konumdadır. Oysa sevgili için her türlü ızdıraba katlananlar daima hep bir imtihandan ve elekten geçirilir. Ayrıca bu imtihan edilenlere sevgili tarafından hiçbir surette merhamet edilmez ve acıma, vicdanlı olma kapıları bunlara daima kapalıdır. Bu durum her ne kadar bir tezat gibi görünse de âşıklar nezdinde kabul gören ve istenen bir hâlettir.

“Cefâ ohın mana yağdurman ancağ ey eflâk

Demen ki yeddi kemân-dâra bir nişâne yeter” (G.71/2)

Fuzûlî kâinatta yedi felek olduğunu, bu yedi feleğin tamamından kendi benliğine, ruhuna daima ızdırap okları atıldığını, hiçbir surette kendisine merhamet edilmediğini, aşkın cefasını âlemde bir tek kendisinin çektiğini, felekler tarafından her surette kıvrandırılıp müşkül durumda bırakıldığını dile getirmektedir.

“Senüñ mihr ü vefâ gösterdüğün ağyâra çoğ gördüm

Ėalaţdur kim seni bî-mihr oğırlar bî-vefâ derler” (G.78/3)

AĞyar ile âşıkları kıyas durumuna giren şair sevgiliye vicdansız, şefkatsiz ve merhametsiz diyenlerin tamamıyla yanıldığını bilakis sevgilinin âşıklara merhamet etmediğini lâkin yabancıya/ele gayet merhamet dairesinde yaklaştığını izhar etmektedir.

Nihayetinde âşıkların da sevgiliden isteği şudur ki; kendilerine acımamasını, benliklerine daima zulmedilmesini istemeleridir.

*“Acıtdı meni acı sözün tünd nigāhuñ
Ey naḥl-i melāḥat ne belā telḥ berün var” (G.85/2)*

*“Çoḥ baḥduḡunuñ ḡamze ilen baḡrın ezersen9
Her kime ki baḡmazsan anuñla nazarun var” (G.85/6)*

Fuzûlî 85. gazelin 2 ve 6. beyitlerinde sevgilinin esas olarak âşıklara cevrettiğini, onlara ızdırap verdiğini, onları melâmet denizinde boğmaya çalıştığını buna mukabil yabancıya/ağyara merhametli olduğunu, ele davranırken vicdanlı hareket ettiğini, acıma duygusunu merkeze aldığını ifade etmektedir.

*“Firāk eyyāmı seyl-āb-ı sirişkünden ḡaber dutmaz
Kıyāmet mā-cerāsından gör ol zālīm ne ḡāfildür” (G.91/5)*

Sevgilinin, Fuzûlî’nin döktüğü sel misali gözyaşlarına, acılara, melâmet denizinde yüzerken göğüs gerdiği kesret dalgalarına aldırış etmediğini, kendisine karşı merhametsiz olduğunu anlatıyor.

*“Ey Fuzûlî ola kim raḡm ede yār eḡānuña
Aḡlaḡıl zār anca kim zār aḡlamak imkânıdır” (G.92/5)*

Şair ağlamasına, feryad ü figanına sevgilinin merhamet etmesini beklemekte; belki bir gün bunun gerçekleşeceğine inanmaktadır.

*“Bir nefes ḡalmıḡ ḡayātumdan ḡabībüm şubḡ tek
N’ola ger bir mihr göstersen maña āḡir nefes” (G.124/5)*

Sevgiliden yani Hüsn-i Mutlak’tan merhamet bekleyen şair, son nefesinde kendisine sevgi göstermesini, onu kendi iklimine almasını dilemektedir.

*“Bugün tīḡin çeküp çıḡmıḡdur ol nā-mihribān ser-ḡoş
Şaḡın ey raḡm eden cānına kim bilmez emān ser-ḡoş” (G.126/1)*

Divan şiirinde sevgili amansız, acımasızdır ve merhametten beridir. Şair beyitte, şefkatsiz güzelin kılıcını çektiğini, kendisine merhametsizce davrandığını, aman bilmediğini ifade etmektedir.

*“Raḥm edüp âşıkunı ḥaşr giini yahmayalar
Ki bu dünyāda esīr-i ḡam-ı hicrān olmış” (G.128/3)*

Şair, bu dünyada âşık olanların sevgili yani Hüsn-i Mutlak için acı çektiğini, her türlü melâmete katlandığını ifade ederek bu sebepten ötürü; ahiret hayatında âşıkın cehennemde yanmaması için kendisine merhamet edilmesi gerektiğini belirtiyor.

*“Ey meh menümle dūstlarum düşmen eyledüñ
Düşmen hem eylemez bu işi kim sen eyledüñ” (G.157/1)*

Fuzûlî sevgilinin, dostlarını kendisine düşman ettiğini, onu zor durumda bıraktığını; sevgili tarafından kendisine yapılan bu merhametsizliğin düşman tarafından bile yapılmayacağını ifade etmektedir.

*“Fuzûlî ḡamze-yi merdüm-keşünden iltifāt ister
Şanur kim iltifātı raḥm olur kurbāna kaşşābun” (G.164/7)*

Sevgilinin yan bakışı, âşıkları öldüren bir tesir oluşturur. Fuzûlî, buradaki beyitte kasap mazmunu üzerinden hareket ederek; sevgilinin âşıka normal bir bakışla bakmasını bir şefkat ve merhamet eseri olarak yansıtmaktadır.

*“Bu midur raḥmüñ ki ḥālün eyler iken kaşd-ı cān
Çıhdı ḥaṭṭuñ kim anı men’ede ruḥşat vermedüñ” (G.165/5)*

Ben, tasavvufta gayb-i âleme işaretidir. Gayb âlemi âşıkı masivadan azade eden yegâne mürşittir. Bu açıdan şair, gayb âleminin kendisini masivadan uzaklaştıracakken sevgilinin hattının yani ayva tüylerinin buna mani olduğunu; sevgilinin aşığa merhamet etmediğini, ona acımadığını belirtmektedir.

*“Âhını ey māh uşşākuñ yetürme göklere
Derd ehlinün nişān-ı tīr-i āhı olmağıl” (G.167/3)*

*“Âdet etmek hoş degül bī-dāde raḥm et Tanrı-çün
Gāh olsan māyil-i bī-dād gāhī olmağıl” (G.167/5)*

Güzeller, âşıklara tabiatları gereği zulmederler. 167. gazelin 3 ve 5. beyitlerinde şair ortak şekilde “ah okları, zulüm âdeti ve acı” mazmunlarından yola çıkarak sevgiliye merhametli olmasını, aşığa davranırken acımasını, aşığa zulmü bir alışkanlık haline dönüştürmemesini söylemektedir.

*İnşâf hoşdur ey ışk ancak meni zebûn et
Ha böyle miñnet ile geçsün mi rûzgârum” (G.189/2)*

Şair, hayatının daima mihnet/acz içinde geçemeyeceğini kendisine sevgili tarafından acınması, merhamet edilmesini beklemektedir. Her ne kadar sevgili, aşığa zulmeden olsa da âşık da sevgiliden aman dileyip insaf edilmeyi beklemektedir.

*“Kâkülün târına peyvend etmişem cân riştesin
Başun için bir teraḥḥum kıl ki ser-gerdānunam” (G.204/2)*

Şair, cân mazmununu ön plana çıkararak sevgilinin kâkülüne bağladığını ifade ediyor. Hasılı cân, zaafır ve bir nevi iptir; avarelik, âşıklıktır. Sevgiliye kurban olduğunu izhar eden Fuzûlî, sevgilinin kendisine merhamet etmesini istemekte, kendisine yaptığı zulmü azaltmasını beklemektedir.

*“Kerem kıl kesme sâķi iltifātun bî-nevâlardan
Elünden geldiği ḥayrı dirîğ etme gedâlardan” (G.205/1)*

Beyitte geçen “iltifat etmek” dönüp bakmak, şefkatli olup aşığa karşı merhametli davranılmasının beklentisidir. Nitekim şair, sakiye, kendisinin yoksul olduğunu, kendisine iltifat etmesini ifade etmektedir.

*“Fuzûlî nâzenînler görsen izḥâr-ı niyâz eyle
Teraḥḥum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişâlardan” (G.205/9)*

Şair, güzelleri gördüğünde onlardan medet umarak güzellerden şefkat dilenmesi gerektiğini, onlara yalvarmasını ve sevgililerin ve güzellerin de kendisine karşı merhamet edebileceklerini vurgulamaktadır. Nitekim güzellerin en önemli özelliği âşıklara zulmetmeleri yani merhametlerini bu şekilde göstermeleridir.

*“Ey Fuzûlî kınsı maḥbûbı ki sevsen raḥmi var
Kıl ḥaz̤er ancak menüm bî-raḥm yârümden şaķın” (G.206/8)*

Hakiki sevgili, tabiatı gereği zulmeden, aşığa acı çektirendir. Herkesin sevgilisinde yine bir merhamet olduğunu belirten şair, kendi sevgilisinde bunun olmadığını ifade ederek merhamet değerini ön plana çıkarıyor.

*“Ey geyüp gül-gün dem-â-dem azm-i cevân eyleyen
Her taraf cevân edüp döndükçe yüz kan eyleyen”*

“Ey meni mahrûm edüp bezm-i vişālinden müdām
Gayrı h̃ân-ı iltifâtı üzre mihmān eyleyen”

“Ey dem-ā-dem reşk tîğıyla menüm kanum töküp
Mey içüp ağyār ile seyr-i gülistān eyleyen”

“Bunca kim efgānumı ey māh eşitdün geceler
Demedün bir gece kimdür bunca efgān eyleyen” (G.207/1-4)

Şair, 207. gazelin 1, 2, 3, 4. beyitlerinde sevgilisinin şefkatten uzak bir şekilde haset kılıcıyla kanını döktüğünü, kırmızılar giyip cellatlar misali her an kanına susadığını, kendisinin feryat ederken onu bilerek duymadığını, kendisine eziyetler ettiğini, ona karşı müşfik olmadığını ifade ederek merhameti en güçlü şekilde vurguladığını görüyoruz.

“Akl dūn-himmet şadā-yı ta’ne yer yerden bülend
Baht kem-şefkat belā-yı ışk gün günden füzūn” (G.210/3)

Aklın kendisine sırtını döndüğünü, yer yer onu kınayan seslerin arttığını, aşkın belasının ve melâmetinin şiddetini yükselttiğini, bahtının da günden güne şefkatsiz olduğunu ve merhametten yoksun olarak kendisine davrandığını ifade eden şair merhamet temasını ön plâna almaktadır.

“Şifā lutf et men-i bīmāra la’l-i nūş-ḥandüñden
İyen hem olma ey bî-derd gāfil derdmendüñden” (G.220/1)

Dudak, Hakk’a işaretir. Nitekim dudak, fenafillahın remzidir. Şair sevgiliye kendisi için aşk ızdırabı çekenlere acımasını, merhamet etmesini istemektedir.

“Dem-be-dem cānumı ey derd ü belā incitmen
Lutf edüñ bir eki dem kim size mihmāndur bu” (G.229/4)

Beşeriyet, nihayetinde geçicidir. Gün gelecek insana emanet verilen can çıkacak ve insanoğlu toprak olacaktır. Buradan hareketle şair, dert ve belâyâ canını çok da acıtmamasını kendisine merhamet etmesini; zaten günü gelince bir nefeslik canı olduğunu ve çıkacağını ifade etmiştir.

“Teraḥḥum kıl бүkilmiş ḳaddüme vehm eyle āhumdan
Şaḳın çıḫmaya nā-geh yaydan oḡ ey kemān ebrû” (G.231/4)

Okun yaydan çıkması bir nevi ölümün gelmesinin remzidir. Şair, yay kaşlı sevgilisine belinin bükülmesine, mihnet içinde kalmasına merhamet göstermesini, kendisine acımasını beklemektedir. Nitekim Hakk’a duyulan aşk, şairin belini bükmüş ve onu zorlamaktadır.

*“Fuzûlî kıldı feryād u fiğānum tîre gerdūnı
Henüz ol māh şormaz kim ne feryād u fiğāndur bu” (G.233/7)*

Şair, sevgili uğrunda feryat ve figân ettiğini; bunun da feleği kararttığını ifade ediyor. Sevgilinin ise tüm bunlara rağmen hiçbir karşılık vermediğini, şairi umursamadığını, ona karşı merhametini göstermediğini belirtiyor.

*“Let urup kâleb-i fersûdemi geh habs kılur
Geh serâsîme vü üryân birağur şahrâya” (G.234/2)*

Sevgili, tabiatı gereği âşığa zulmeder, onu ızdıraplara boğar ve onun her yönden zorluklar yumağı içinde kalmasını ister. Ona merhamet göstermez, onu ekseriyetle zorluklarla baş başa bırakır. Âşık ise tüm bunlardan asla yüksünmez ve başına gelen her türlü cevre göğüs gerer.

*“Laht laht olmuş iken gamze direşini çeküp
Çäre-sâz olmadı bir gün men-i gam-fersâya” (G.234/6)*

Gamze, cellâttır, can alandır. Âşık, sevgilinin gamzesinin çukurunda can verir. Sevgili, âşığı gamdan yıpratır ve ona zarar verir; ondan merhametini esirger ve onu ızdırap denizinde bir başına bırakır.

*“Şanemler seng-dillerdür eşitmezler söz ey rāhib
Yeter bî-hûde men tek anlara arz-ı niyâz eyle” (G.235/4)*

Rahibe seslenen şair, putlardan merhamet beklememesi gerektiğini; putların tabiatları gereği taş yürekli olduklarını ve boş yere onlardan sevgi ve acıma beklememesini belirtiyor.

*“Raḥm et ey şeh men-i dervîş çeken āhlara
Ki gedā āhı eser eyler olur şahlara”*

*“Mihri yoḥ māhlara āh eser etmez yā Rab
Ver bir inşāf bu mihri yoḥ olan māhlara” (G.241/1-2)*

Gazel 241/1, 241/2’de şair, teşbihler yaparak padişah ve sevgililere yönelik Allah’tan; onların kalplerine, âşıklara ve sevenlere karşı acıma duygusu yerleştirmesini diliyor. Çünkü onlar, âşıklara karşı çok acımasız ve ötekileştirici rolündedirler.

“Melâmet odına yandun Fuzûlî çıh bu âlemden
Teraḥḥum kıl revâ görme ki âlem oduña yane” (G.246/7)

Şair, melâmet ateşiyle yanıp kavrulduğunu, kavrulduğu bu acı ve ızdırap âleminden çıkması gerektiğini ve âlemin kendisi yüzünden ateşe verilip yanmaması için âlemdekilere merhamet etmesini ve onlara acımasını ifade etmektedir.

“Meni cāndan uşandurdu cefādan yār uşanmaz mı
Felekler yandı āhumdan murādum şem’i yanmaz mı” (G.257/1)

Sevgili, aşığa onu kendisine daha çok çekmek için daima cefa eder. Burada amaç, âşığın masivadan uzaklaştırılıp hakiki sevgiye eriştirilmesidir. Âşığa yapılan cefa bitmek bilmez. Çünkü ızdırap biterse, gerçek aşka erişmek gayesi sönecektir. Âşığın sevgili katında derece kazanması sevgili uğrunda çekeceği ızdırapla mümkün olacaktır. Sevgiliden merhamet bekleyen şair, cefadan memnun olsa da; bir yandan da sevgiliden kolaylık, rahatlatma beklemektedir.

“Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bād-ı şabādan ğayrı” (G.266/5)

Fuzûlî, bu beyitte hiç kimsenin kendisine acımadığını, merhamet göstermediğini; bu yüzden de çaresizliğin ikliminde debelenip kaldığını anlatmaktadır. Beyitte geçen “yanmak” ifadesi acımayı belirtmektedir. Tek dert ortağının gönlündeki aşk ateşi olduğunu söylemektedir.

“Şerhe bir gün kılduğunbî-dādı çekmez ḥaşre dek
Ol melek kim yazmak ister nāme-yi a’mālünü” (G.269/3)

“Koymadı bir kimse cevruñ çekmege raḥm et demi
Men’kıl ḥūn-rîzlikden ğamze-yi kıttālünü”

“Ġam günü üstümde senden özge yoh ey dūd-ı āh
Luṭf kıl menden götürme sāye-yi ikbālünü” (G.269/6-7)

Şair yukardaki beyitlerde ortak mazmunlar üzerinden sevgilinin kendisine çektiği ızdıraplara karşın, merhamet etmediğini, onu ağır cenderelerden geçirdiğini,

hayatın dişli çarkları arasında sıkıştırdığını, âşıklara daima cevrettiğini, onları devamlı melâmet denizinde anafolara gark ettiğini, âşıklara zulmederek onlara huzur yüzü göstermediğini, “Kıramen Kâtibin” melekleri gelse kıyamete değin âşıklara ettiği azabı yazamayacaklarını ifade ederek; sevgili tarafından merhamet duygusunu hissetmek istediğini belirtmektedir. Lâkin buradaki merhamet beklentisi elbette ki tezat mahiyetindedir. Çünkü şair, içinde bulunduğu bu hâlden son kertede oldukça mutludur.

*“Her kimi gördünse gam üftâdesi dutduñ elin
Veh ki menden gayrı bir gam pây-mâli kalmadı” (G.271/5)*

Fuzûlî, aşkın ızdıraplı denizinde debelenenlere yol gösteren sevgilinin, kendisi için böyle bir şeyi yapmadığını, kendisine sevgili tarafından merhamet edilmediğini, başkalarının elini tutup kaldıran sevgilinin kendisine hor baktığını, onu ızdırapların pençesinde yoğurduğunu ifade etmektedir.

*“Hançer-i bî-dâd ile her dem urar zahm üzre zahm
Hiç bir dem görmedüm oñmış oñılmış gönlümi” (G.273/4)*

Beyitte, sevgilinin hiçbir zaman şaire acıyıp merhamet göstermediğini, onun mihnet, ızdırap ve acı içinde kıvranmasına seyirci kaldığını; onun huzurdan uzak zamanlarında rahata kavuşması için hiçbir çaba sarf etmediği dile getirilmektedir.

*“Mevc-i eşküm görüp ebrûya salur çîn ne aceb
Ki şıvarmak çıkarur ol kılıcun cevherini” (G.274/3)*

Şairin aşkı uğrunda onca döktüğü gözyaşına rağmen, sevgilinin bunu gördüğünde kendisine hiçbir surette acımayıp, merhamet göstermediğini, bilakis daha da hiddetlenerek kaşlarını çatıldığını ifade etmektedir. Lâkin bu hâl, aşğın yani Fuzûlî’nin hoşuna gitmektedir. Çünkü kılıca su vermek kılıcın cevherini daha da meydana çıkarır. Bu açıdan acı çeken, ızdıraba gark olan âşık, daha iyi benliğini keşfeder ve hakikat ehli olma noktasında pişer.

*“Yüzün görmek temennâsındaem ammâ budur müşkil
Ki dem düşdükçe açdurmaz mana göz eşk tuğyânı” (G.282/4)*

Sevgilinin yüzünü görmek isteyen şair, müşkül durumda olduğundan bunu başaramadığını; gözyaşının fevranının şaire göz açtırmadığını, bunun da sonucunda

ızdıraptan başını kaldıramadığını, kendisine merhametli olunmasını beklediğini ifade etmektedir.

*“Fuzûlînüñ yeter ışkına inkâr eyle ey gerdün
Güvâh-ı hâl yetmez mi sana feryâd u efgânı” (G.282/7)*

Şair feleğe seslenerek kendisine merhamet etmesini ifade etmekte ve aşkını inkârdan vazgeçerek artık kendisine inanmasını beklemektedir. Aşkın gerçekliğine yaptığı feryadı ve çektiği acıları dayanak gösteren Fuzûlî, feleğin aşkına şehadet etmesini istemektedir.

*“Yeter ey felek bu cefâ yetür men-i zâre serv-i revânumı
Meh-i tal’at ile münevver et dil ü dîde-yi nigerânumı” (G.284/1)*

Şair felekten dem vurarak kendisine yapılan cefanın ve ızdırap dolu adımların sonlanmasını, kendisine karşı merhamet edilmesini, acınmasını beklemekte; sevgiliye kavuşmasının önündeki engellerin kaldırılmasını, salınarak yürüyen servisine eriştirilmeyi beklemektedir. Beyitte geçen “nigerân” bakan ve bekleyen manasındadır ve şairin en büyük beklentisi de sevgiliye erişmek ve onunla bir olabilmektir.

*“Yer dutam derdi gönül nâle ile kûyuñda
Yetmedi bir yere her nece ki efgân etdi” (G.292/2)*

*“Gamze tîğıyla gözün gönlümi yüz pâre kılp
Her birin bir hedef-i nâvek-i müjgân etdi” (G.292/4)*

Sevgiliye seslenen şair, “sevgilinin yan bakışının” gönlünü paramparça ettiğini; her bir parçanın bir kirpik okuna gönlünü hedef ettiğini; gönlünün bu kadar acılara rağmen yılmayarak sevgilinin diyarında bir yer tutmak istediğini buna mukabil sevgilinin merhamet etmeyerek şaire bir yer vermediğini, onu kendi aşk diyarına kabul etmeyerek dışladığını, ettiği bunca mücadelenin, feryat ve figânın hiçbir yere yaramadığını ifade etmektedir.

4.15. Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular

*“Sen yüzünden âlemi rûşen kılp şalduñ niķâb
Yazıya şalsun bugünden böyle nûrın âftâb” (G.30/1)*

“Sahraya salmak” ifadesi, lüzumsuzluktan ötürü uzaklaştırmak, gereği olmamak anlamında düşünüldüğünde; şair beyitte sevgilinin yüzünden örtüyü kaldırdıktan sonra

bütün dünyanın aydınlandığını, nurlara gark olduğunu, âlemin rûşen olarak kılındığını belirterek güneşin ışıklarına artık ihtiyaç duyulmayacağını sahralara salınmasını vurgulamakta ve bu anlamda düşünüldüğünde âlemdeki en değerli ışık ve nur olan güneşin özgür olmasını, kısıtlamaya bağlı kalmaksızın çöllere gitmesini belirtmektedir.

*“Yüri yeter maña ey sîm-eşk bî-dād et
Ger akçen ile alınmış kûl isem āzād et” (G.38/1)*

Beyitte gözyaşı ile gümüş arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuş, şair de gözyaşına seslenerek onun kendisine zulmettiğini, onu gümüşle, parayla satın aldığını, onu aşk pazarında köle hâline getirip sattığını; bu yüzden de artık kendisini azad etmesi gerektiğini, onu hürriyetine, özgür âlemine geri göndermesini istemektedir.

*“Zulmet-i gām ızırābın çekmez ol āzāde kim
Her ta'allukdan ola hūrşîd-veş âlemde ferd” (G.62/5)*

Âlemde her ne varsa hepsinden kurtulmak, özgür olmak, ruhunu azade ederek sadece Hakk'a yüzünü dönmek payesini, hayatın her aşamasında öncelimenin önemini vurgulayan şair; güneş teşbihi üzerinden hareket ederek insanın güneş misali tek başına arşa yükselmesini ve masivaya dair her şeyi geride bırakmasını önermektedir.

*“Her kimün âlemde mîkdārıncadur tab'ında meyl
Men leb-i cānānumı Hızr āb-ı hayvānın sever” (G.74/2)*

Herkes, hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan, özgürce istediği şeye meftun olup ona tapabilir. Herkes hilkatinin gereğini yerine getirir. Beyitte, “Dinde, zorlama yoktur.” ayetine bir nebze de olsa vurgu yapılarak insan kâinatta sevgilisini yahut gerçek sevgiliyi seçmede özgürdür, bu konuda kendi kararını almada tercihini kullanarak hamle yapar, elbette ki sonuçlarına katlanmak kaydıyla.

*“Diyār-ı derd ser-gerdānıyam her kim meni ister
Delîl-i rāh kaṭre kaṭre eşk-i lāle-günumdur” (G.87/2)*

Şair ruhunun ve bedeninin her şeyden sıyrılıp azade olduğunu, gönlünün sahralarda özgür bir gelincik misali yettiğini, aşk yüzünden ızdırap diyarında avare dolaştığını ifade etmektedir. Aşkın gamını en derininde hisseden ve yaşayan şair, kendisini arayıp bulmak isteyenlere yol göstererek bunu ancak döktüğü gözyaşını takip edenlerin bulabileceğini dile getirmektedir.

*“Demezem degmez maña gamzen hadengi yā deger
Degme kaydı çekmezem âlemde bir âzâdeem” (G.190/3)*

Sevgiliye sarsılmaz bağlarla bağlı olan şair, hiçbir suretle kendisini sevgiliden ayırabilecek bir şeyin olamayacağını, kendisinin her türlü şarttan azade olduğunu, özgürlüğünü kazandığını, aldığı ve uyguladığı bu kararın arkasında her şartta duracağını ifade etmektedir.

*“Rûz-ı hicrândur sevin ey murğ-ı rûhum kim bugün
Bu kafesden men seni elbette âzâd eylerem” (G.193/2)*

Hicran zamanları ve ayrılık günü gelip çatığında âşık için bu anlar en elim ve zor zamanlardır. Lâkin zamanı geldiğinde artık sevgilinin aşkı zor da olsa ten kafesinden yani ruhun en derininden azade kılınması, özgür bırakılması da gerekmektedir. Bu kaderin cilvesi olarak görülmeli ve sonsuz teslimiyet içerisinde olunmalıdır.

*“Rûzgârum hoş geçerdî âh kim devrân dönüp
Oldı ahvâlüm harâb ol rûzgârum kalmadı” (G.267/5)*

Elest Bezminde olan insan, daha özgür ve Hakk’a yakın, onun dünyasında daha rahat ve her an onunla iştiğal içinde bulunuyordu. Ne zamanki anasır âlemine insanoğlu düştü, işte o andan itibaren maddiyat denizinde zincire vuruldu, hakikati göremez oldu, sağır ve kör oldu. Yani sahip olduğu tüm varlığını ve özgürlüğünü kaybedip esir düştü.

*“Râh-ı ışk içre maña ancak fenâ makşûd idi
Şûkr kim makşûda yetdüm intizârüm kalmadı” (G.267/6)*

Anasır âlemine düşen, özgürlüğünü, huzurunu, benliğini yitirip adeta kalebentliğe maruz bırakılmışçasına her şeyini kaybeden şairin duaları kabul olmuş ve yitirdiği özgürlüğünü geri alıp yine Hakk’ın katındaki arzusuna kavuşmuştur.

*“Devrân havâdisinden yoğ bākümüz Fuzûlî
Dâru’l-emânumuzdur mey-hâneler bucağı” (G.278/7)*

Dünya felâketlerinden dem vuran şair, bu belâ ve sorunlardan katiyen korkmadığını, özgür tabiatı gereği kararlı olduğunu, cesurca sorunlara karşı göğüs gerebileceğini ve meyhane köşelerinin kendisine emniyet temin ettiğini vurgulamaktadır.

*“Bildüm tarîk-ı ışk haţarnâkdur velî
Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa ğāyeti” (G.288/4)*

İlâhî aşk yolunun tehlikelerle dolu olduğunu ifade eden Fuzûlî, bu yolda özgürce davranacağını, hiçbir surette taviz vermeden Hakk yolundan yürüyeceğini, kararlı ve cesur adımlarla bunu yapacağını, sonunda ölüm olsa da bu yoldan dönmeyeceğini vurgulamaktadır.

Çalışmada bulgular ve bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlardan hareketle; Fuzûlî’nin gazellerinde tespit edilen değerler ve değerlerin yüzdelik olarak kullanılma sıklığı aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4.1: Gazellerdeki Toplam Değer Sayısı

DEĞERLER	TOPLAM DEĞER SAYISI
Sevgi	277
Sabır	63
Sorumluluk	86
Saygı	36
Yardımseverlik	23
Mütevazılık	19
Dostluk	20
Adalet	8
Dürüstlük	17
Çalışkanlık	11
Duyarlılık	28
Estetik	62
Mahremiyet	11
Merhamet	67
Özgürlük	11
Aile Bütünlüğü	-
Sağlıklı Yaşam	-
Tasarruf	-
Vatanseverlik	-
Temizlik	-
Genel Toplam	739

Tablo 4.2: Gazellerdeki Toplam Değer Sayısının Yüzdelik Oranları

DEĞERLER	YÜZDELİK KARŞILIĞI
Sevgi	37,48
Sabır	8,52
Sorumluluk	11,63
Saygı	4,87
Yardımseverlik	3,11
Mütevazılık	2,57
Dostluk	2,70
Adalet	1,08
Dürüstlük	2,30
Çalışkanlık	1,48
Duyarlılık	3,78
Estetik	8,38
Mahremiyet	1,48
Merhamet	9,06
Özgürlük	1,48
Aile Bütünlüğü	-
Sağlıklı Yaşam	-
Tasarruf	-
Vatanseverlik	-
Temizlik	-

Çalışma boyunca incelenen Fuzûlî'nin 294 adet gazelinde; toplam 739 adet değer tespit edilmiştir. En çok ele alınan değerın sevgi; buna mukabil hiç değinilmeyen değerlerin; aile bütünlüğü, sağlıklı yaşam, tasarruf, vatanseverlik ve temizlik olduğu görölmektedir. Bunun yanı sıra çalışkanlık, mahremiyet ve özgürlük değerleri eşit sayıda ele alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, yapılan araştırmaya dair bulguların yorumlanmasından varılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik olarak bazı çıkarımlarda bulunulmuş ve öneriler ifade edilmiştir.

5.1. Sonuç

Değerler ve bu değerlere dayalı millî ve manevi değerlerin, kültürel dokunun gelecek kuşaklara aktarılmasında çok önemli bir yerinin olduğu aşîkârdır. Bir milletin kendisi olabilmesi, kendi kültürel kimliğini bulabilmesi ve bunu yarınlara taşıyabilmesi sahip olduğu kendi öz benliğinden süzülen değerlerin kodlarını bulabilmesiyle mümkündür. Değerlerini ve kendi kültürel kodlarını oluşturan ve bu kodlara sahip çıkabilen milletler, geleceğini sağlam temeller üzerine inşa edebilir. Buna mukabil kendi kimliğini, kültürel mayasını oluşturan değerlerini ve bunlara dayalı millî ve manevi ve de kültürel şifrelerini tahrip eden, onlara sahip çıkamayıp kaybolup yitmesine sebep olan milletler, yakın gelecekte özgürlüklerini hatta tüm ayakta kalma sebeplerini ortadan kaldırmış olurlar. Bunun olmaması adına millet olarak değerlerimize gereken önem verilmelidir.

Çalışmada değerler ele alınırken 2024 yılında uygulamaya konulan “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” temele alınmış, model bünyesinde bulunan ve modelin sacayaklarından biri olan “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” hareket noktamızı oluşturmuştur. “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” özü itibariyle çatı değerler etrafında anlam bulan ve bu çatı değerlerin diğer bütün değerlerin kavşak noktasını ifade eden bir yapıdır. Bu modelde adalet, saygı ve sorumluluk değerleri çatı değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatı değerlerle kesişim halinde olan huzurlu insan: *tasarruf, sabır, mahremiyet, mütevazılık, sağlıklı yaşam ve çalışkanlık değerleri*; huzurlu aile ve toplum: *sevgi, dostluk, özgürlük, dürüstlük, vatanseverlik, yardımseverlik ve aile bütünlüğü değerleri*; yaşanabilir çevre: *temizlik, duyarlılık, estetik ve merhamet değerleri* bu modelin özünü ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir (MEB, 2024, s. 54).

Çalışma boyunca Fuzûlî’nin gazelleri incelenip değerlendirilirken öncelikli olarak Milli Eğitim Bakanlığının “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*”nde yer alan *Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi* temele alınarak hareket

edilmiştir. Çalışmanın temel hareket noktası; “*adalet, dostluk, dürüstlük, aile bütünlüğü, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, özgürlük, duyarlılık, merhamet, estetik, temizlik, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet, sağlıklı yaşam*” değerlerinin, Fuzûlî’nin gazellerinde yer alma durumunu, hangi değeri ne kadar barındırdığını ve bu yirmi değerin nasıl ele alındığını göstermek olmuştur. Fuzûlî’nin gazellerinde değerlerin işlenme sıklığı değerlendirildiğinde *sevgi* değerinin 277, *saygı* değerinin 36, *sabır* değerinin 63, *dürüstlük* değerinin 17, *adalet* değerinin 8, *dostluk* değerinin 20, *sorumluluk* değerinin 86, *yardımseverlik* değerinin 23, *mütevazılık* değerinin 19, *çalışkanlık* değerinin 11, *duyarlılık* değerinin 28, *estetik* değerinin 62, *mahremiyet* değerinin 11, *merhamet* değerinin 67 ve *özgürlük* değerinin 11 kez ele alındığı tespit edilmiştir. *Temizlik, aile bütünlüğü, vatanseverlik, sağlıklı yaşam, tasarruf* değerlerine ise Fuzûlî’nin gazellerinde yer verilmemiştir. İncelenen gazellerde tespit edilen değer toplamı 739’dur.

Gazellerdeki değerlerin yüzdelik olarak karşılığı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Sevgi %37,48; saygı %4,87; sabır %8,52; dürüstlük %2,30; adalet %1,08; dostluk %2,70; sorumluluk %11,63; yardımseverlik %3,11; mütevazılık %2,57; çalışkanlık %1,48; duyarlılık % 3,78; estetik % 8,38; mahremiyet % 1,48; merhamet %9,06; özgürlük %1,48.

Fuzûlî gazellerinin “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” açısından incelendiği bu çalışmada Fuzûlî’nin, gazellerinde en çok işlediği değer sevgi olmuştur. Gazeller irdelendiğinde, incelenen toplam 294 gazelin 277 beyitinde *sevgi* değerinin ön plâna çıktığını görüyoruz. Ele alınan sevgi değerinin büyük çoğunlukla ilahî aşk boyutunda olduğu görülmüştür. Fuzûlî sevgi değerini işlerken sevgiliye-Yüce Allah’a duyduğu bağlılığı, aşkı ve sadakati dile getirmiştir. Fuzûlî’nin gazellerinde en çok sevgi değerine yer vermesi, onun en önemli özelliği olan aşk ızdırabının, aşkın cefasının ve onun insana yüklediklerinin ruhun derinliğindeki hakikati yani kâinattaki gerçek sevgiliyi bulma çabasını kanıtlar mahiyettedir.

Sorumluluk değeri, incelenen 294 adet gazelin toplam 86 beyitinde karşımıza çıkmıştır. Bu haliyle, değerlerin ele alınış yönünden sorumluluk değeri ikinci sırada yer almaktadır. Sorumluluk değeri çalışmada, âşığın tüm hayatı boyunca her ne yapıyorsa Allah’a karşı olan kulluk borcunun gerektirdiklerini yapması özelinde ele alınmıştır.

Çalışmada incelenen gazellerin toplam 67 beyitinde yer alan *merhamet* değeri, değerlerin işleniş ve ele alınış sıklığı açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Merhamet değerinin şairin kulluk borcunu yerine getiremediğini, âlemde kendini kaybettiğini, aşk uğrunda kendinden geçtiğini, sevgilinin her şartta kendisine zulmettiğini, onu ızdırap denizinde boğduğunu, sevgilinin hiçbir surette âşığa/şaire güzelliğini göstermediğini; bu yüzden de sevgilinin kendisine insaf etmesi ve merhamet dilemesi boyutunda işlendiğini görmekteyiz.

Çalışmada en çok ele alınan dördüncü değerin *sabır* değeri olduğu görülmektedir. Araştırmada incelenen 294 adet gazelin 63 beyitinde sabır değerinin ön plâna çıktığı âşikârdır. Sabır değerini Fuzûlî ele alırken; aşğın sevgili uğrunda hiçbir zaman yılmadan, bıkmadan, usanmadan onun sevgisini hak etme uğrunda her türlü cefaya katlanması gerektiğini önceleyerek yaptığını gözlemliyoruz.

Değerlerin işleniş sıklığı yönüyle *estetik* değeri beşinci sırada yer almaktadır. Fuzûlî'nin incelenen gazellerinde toplam 62 beyitinde estetik değeri tespit edilmiştir. Şair estetik değerini ele alırken daha çok sevgilinin güzellik unsurlarını ön plâna çıkarmak suretiyle bunu yapmıştır. Sevgiliye dair estetik bir bakış açısı kazanma, bediiyat kavramını önceleme, okuyana ruhsal esenlik sağlama-duyusal derinlik katma ve özgün zevk penceresinden sevgiliyi anlamlandırma gayeleri güdüldüğü görülmüştür.

Değerler açısından çalışma boyunca *saygı* değeri toplam 36 beyitte ele alınmıştır. Saygı değeri çalışmada değerlerin işleniş sıklığı açısından altıncı sırada yer almıştır. Fuzûlî, saygı değerini işlerken gözettiği yegâne varlık sevgili-Allah'tır. Onun karşısında kendisinin her daim hep güçsüz olduğunu, yardıma muhtaç olduğunu, aciz kaldığını vurgulamış; Allah'ın gücü, azameti karşısında saygıyla eğilmiştir.

Fuzûlî'nin incelenen 294 gazelinin toplam 28 beyitinde *duyarlılık* değeri işlenmiş, duyarlılık değeri ele alınış sıklığı anlamında yedinci sırada kendine yer bulmuştur. Duyarlılık değerinin; sevgiliye karşı her anlamda ve her daim hassasiyet içerisinde davranılması, sevgilinin kalbinin kırılmaması, onun üzülmemesi adına devamlı surette empatik ve nazik davranışlar sergilenmesi cihetinde işlendiği görülmektedir.

Yardımseverlik değerinin incelenen 294 adet gazel içerisinde toplam 23 beyitte ele alındığı; ele alınış sıklığı özelinde sekizinci sırada olduğu tespit edilmiştir.

Gazellerde yardımseverlik değeri, Yüce Yaratan'dan aman dileyip yardımını istemek şeklinde işlenmiştir. Fuzûlî, sevgili uğrunda adım atacağı zaman müşkül durumda kaldığında her daim Yüce Allah'ın yardımını dilemiş, onun katından yardım beklemiştir.

Dostluk değerinin toplam 20 beyitte ele alındığı görülmüştür. Değerlerin kullanılış sıklığı açısından dokuzuncu sırada olduğu tespit edilmiştir. Dostluk değeri; sevgilinin o benzersiz dünyasından başka bir âlem istemeyen, sevgilinin merhamet ve dostluğundan gayrı dost beklentisi olmayan, Yüce Yaratan'dan özge vekil ve yârân kabul etmeyen Fuzûlî'nin penceresinden işlenmiştir.

Çalışmada *mütevazılık* değerinin 19 beyitte karşımıza çıktığı tespit edilmiştir ve incelenen 294 gazel içinde kullanım sıklığı açısından onuncu sırada yer aldığı görülmektedir. Fuzûlî mütevazılık değerini; kendi benliğinin kibirden uzak, sevgili karşısında varlığını daima ikinci plânda gören, üstünlük taslamaktan beri durarak sevgiliye dair nezaketli davranışlar sergileyen, varlığını, benliğini, sahip olduklarını hiçbir surette övünç kaynağı yapmayan cihette ele aldığı görülmektedir.

Fuzûlî'nin, *dürüstlük* değerini 17 beyitte ele aldığı görülmektedir. Değerlerin işleniş sıklığı bağlamında on birinci sırada olduğu tespit edilmiştir. Fuzûlî'nin, dürüstlük değerini; Hz. Muhammed'in "*Muhammed-ül Emin*" vasfından yola çıkarak onun ne kadar güvenilir ve dürüstlük abidesi olduğunu, Yüce Allah'ın vaadinden dönmediğini vurgulayarak onun hiçbir zaman şaşmayacağını, tüm kâinata güven verdiğini, âşıkların ve aşk meclisindekilerin her daim sevgiliye karşı dürüst ve güven verecek tarzda davranmalarını ön plâna alarak işlemiştir.

Çalışmada *mahremiyet* değerinin 11, *çalışkanlık* değerinin 11 ve *özgürlük* değerinin de 11 beyitte vurgulandığı görülmektedir. *Mahremiyet* değeri; sevgiliye bakışın hicap perdesi altında olması, sevgilinin şahsına münhasır tabiatının esrarı, sevgilinin mekândan-zamandan münezzeh olmasındaki kutsallık ve gizil durum, gönlün mahbesindeki birliktelikten doğan tarifsiz ruh haleti düzleminde ele alınmıştır. *Çalışkanlık* değerinin; sevgiliye kavuşmak için atılan türlü adımlar-çekilen eziyetler, feleğin binbir zorluğu karşısında azimle ve kararlılıkla dayanabilme iradesi penceresinden vurgu yapılarak ele alındığı tespit edilmiştir. *Özgürlük* değerinin; ruhun

mahbesinden kurtulma, “Dinde zorlama yoktur.” şiarı, feleğin binbir zorluğu bitip sevgiliye kavuşunca tüm zincirlerden kurtulma temelinde ele alındığı görülmektedir.

Fuzûlî’nin incelenen 294 gazelinde *adalet* değerinin 8 beyitte vurgulandığı tespit edilmiştir. Değerlerin işleniş sıklığı bağlamında on beşinci sırada olduğu görülmektedir. Adalet değeri, Yaratan’ın adalet terazisinin şaşmadığı, Allah’ın kullarına hiçbir zaman zulmetmeyip kullarını adil olma sıfatıyla imtihana tabi tuttuğunu, şairin Allah’ın adaletine sonsuz güvendiği konularında ele alınmıştır.

Sonuç olarak “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” düzleminden hareketle Fuzûlî’nin gazellerinde ele alınan değerlerin şiir dilinin vermiş olduğu imgesel boyut da göz önüne alındığında daha derinlikli ve çok anlamlı boyutlarının karşımıza çıktığını görüyoruz. Fuzûlî’nin gazellerinin değerler bağlamında zengin/derinlikli bir külliyyat ve eğitim-öğretim süreci açısından yararlanılacak eşsiz bir hazine olduğu; ondan en ince noktasına kadar istifade edilmesi gerektiği ortadadır. Fuzûlî’nin düşünce yapısı ve değerlere olan bakış açısı çağların çok ötesinde olduğundan, hak ettiği yerde olması gerekmektedir.

5.2. Öneriler

“*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” düzleminde şekillenen yeni öğretim programlarının temel yaklaşımı “erdemli ve yetkin insan” yetiştirme şiarıdır. Bunu gerçekleştirebilmek sadece değerlerle mümkündür. Değerler bünyesinde “erdemli ve yetkin insan” ın temellerinin atılmasında “*Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi*” ve buna bağlı ele alınacak toplam yirmi değer etkilidir. Bu kapsamda Fuzûlî’nin şiirsel derinliği de göz önünde bulundurulduğunda eğitim-öğretim sürecinde değerler eğitiminde Fuzûlî’nin gazellerinden istifade edilmelidir. Onun gazellerinde yer alan kültürümüzün mayası mahiyetindeki değerler açığa çıkarılıp derslerde okutulmalı, basımı yeni yapılan ders kitaplarında bu zenginliğe yer verilmelidir.

Değerlerin kazandırılması ve toplumun köklerinde yerini bulması sadece ders özelinde değil toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi önem ve süreklilik arz eden bir süreçtir. Bu açıdan Fuzûlî’nin bu derinlikli ve zengin değer yapısı toplumun tüm kesimine benimsetilmeli, veliler, öğrenciler, akademisyenler toplumun bütün kesimleri Fuzûlî’nin gazellerindeki bu zengin değerler dünyasından faydalanmalıdır. Fuzûlî’nin

gazellerindeki değerler dünyasının keşi için ülkemizin dört bir yanında bilgi şölenleri, konferanslar düzenlenmeli ve eğitsel toplantılar yapılmalıdır.

Alanda araştırma yapan araştırmacıların Fuz l 'nin hem gazelleri özelinde değerler eğitimi açısından, hem de diğer şiirleri açısından yeni araştırmalar yapması gazellerindeki ve diğer şiirlerindeki değer kavramlarının değişik bakış açılarıyla ortaya konmasını sağlayacağı gibi, aynı zamanda sahaya yepyeni bir soluk katması yönünden oldukça önemlidir.

Fuz l 'nin gazellerinin değerler eğitimi açısından zengin ve derinlikli yapısı d ş n ld ğ nde, bu yapı ayrıca toplumun tarihsel derinliğini, kültürel mayasını ve varoluş şifrelerini de bünyesinde taşımaktadır. Böylesine büyük bir k llyat ve zenginlik abidesi olan bu gazeller her şekilde yeniden karılıp işlenmeli, özündeki cevhere toplumun tüm kesimi h kim olmalıdır. Fuz l 'nin gazellerinde yüzyılların tarihinin sayhalaştığı, değerlerin yepyeni bir kimlikle karşımıza çıktığı, toplumsal benlik algısının mayasının karıldığı d ş n ld ğ nde gelecek kuşaklara bu zenginliğin ulaştırılmasının önemi daha da artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, İ. H. (2023). *Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinin Kök Değerler ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arlı, B. (2022). *Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslantaş, A. (2023). *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mevlidi Nebi'ye Yönelik Yayınlarında Kök Değerlerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Aykaç, N. (2023). *Binbir Gece Masallarında Kök Değerler ve Masalların Çocuk Edebiyatı Katkısı Üzerine Bir İnceleme* (Doktora Tezi). Malatya İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayram, Y. (2015) *Aşknâme 'Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi-Bir Değer Olarak Aşk'*. Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Bayram, Y. (2015) *Ebednâme 'Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi-Dinî ve Ahlâkî Değerler'*. Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Bayram, Y. (2015). *Edebnâme 'Divan Şiiriyle Değerler Eğitimi-Sosyal ve Kültürel Değerler'*. Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Biçer, S. (2013). *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgen, S. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig* (Yüksek Lisans Tezi). Çorum Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Celepler Matbaacılık.
- Demir, N. (2019). *Değerler Eğitimi Açısından Necip Fazıl Kısakürek'e Ait "Çile" Adlı Eserde Kök Değerlerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Güler, M. İ. (2015). *Değerler Eğitimi Bakımından Lutfiyye-i Vehbî* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güven, A. Z. (2014). “Gülistan ve Bostan adlı eserlerin değerler eğitimi bakımından incelenmesi”. *Turkish Studies*, C. 9, S. 6, ss. 505-517.
- Işık, İ. (2019). “Klasik Türk Edebiyatında Eğitim Değerlerine Dair Bir İnceleme: Ahbârü'l-İber Mesnevisi Örneği”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 107-116.
- İçten, N. (2013). *Fuzuli ve Mezhebî Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Kaleoğlu Alkan, G. (2024). *Fuzûlî Dîvân'ında Telmih Sanatı* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kamalak, C. (2016). “Lutfiyye-i Vehbi’de Aktarılan Değerler”. *International Journal of Language Academy*, C. 4, S. 4, ss. 447-464.
- Karahan, A. (1996). *Fuzûlî. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (13. C, 242-243). TDV Yayınları.
- Kılıç, Y. (2016). “Süheyl ü Nevbahâr’ın Değerler Eğitimi Bakımından Önemi”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S. 1, ss. 457-493.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Köse, Ü. (2022). *Şehbenderzâde FîlîBeli Ahmed Hilmi’nin Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Antalya Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*. <http://mufredat.meb.gov.tr/>.
- Öztürk, Z. (2005). “On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde İşlenen Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 3 S. 10, ss. 41-72.

- Polat, M. N. (2021). *Sara Gürbüz Özeren'in Efsanelerinin Kök Değerler Bağlamında İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Samancı, M. (2019). *Fuzûlî'nin Anlam Dünyası: Anahtar Kelimeler Ve Kavramlar Sözlüğü* (Doktora Tezi). İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şahin, M. (2023). *H. Salih Zengin'in Eserlerinde Kök Değerler* (Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Şener, H. (2007). "Hayriyye-i Nâbî'de Aktarılan Değerler". *Turkish Studies*, C. 8, S. 1, 2501-2524.
- Tarlan, A. N. (2020). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2022). <http://www.sozluk.gov.tr>
- Türküm, M. T. (2018). *Fuzuli Ve Yunus Emre Divanları'nda "Melâmet" Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulaş, E. (2023). *16. yy. Şairlerinden Zati, Muhibbi, Baki, Fuzuli, Taşlıcalı Yahya, Nev'i, Cinani, Hayali, Hayreti'nin Divanlarında Atasözleri Ve Deyimler* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ, E. (2021). "Eğitim ve Değer Unsurları Bakımından Hüsn ü Aşk Mesnevisi". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, 4(1), 123-16.
- Uludağ, E. (2019). "Lâmi'î Çelebi'nin Salâmân u Absâl Adlı Mesnevisinde Aktarılan Değerler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, 2 (1), 250-278.
- Üstünkaya, N. (2022). *Trt Nota Repertuvarında Yer Alan Güfteleri Fuzûlî'nin Şiirlerinden Oluşturulan Beste Formundaki Eserlerin Usûl-Vezin Münâsebeti Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Yazıcıoğlu, S. (2022). *Çok Okunan Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yeşilyurt, Ö. (2019). *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ında İnanç Unsurları* (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüce, B. N. (2020). *Hamdi Ülker'in Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Ahmet ER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	FATİH EĞİTİM FAKÜLTESİ
Bölümü	TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	